

סימן ה

בדין ספק קרא ק"ש והמסתעף (או"ח סי' ס"ז)

פתיחה

איתא בברכות (כ"א ע"א) "אמר רב יהודה", ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא, אינו חוזר וקורא. ספק אמר אמת ויציב, ספק לא אמר, חוזר ואומר אמת ויציב. מאי טעמא, קריאת שמע דרבנן, אמת ויציב דאורייתא². מתיב רב יוסף, ובשכבך ובקומך (דברים פ"ו), אמר ליה אביי ההוא בדברי תורה כתיבי¹ וכו'. ורבי אלעזר אמר ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא, חוזר וקורא קריאת

א. ברי"ף וברא"ש נוסף "אמר רב יהודה אמר שמואל". וכן איתא בראשונים רבים.
 ב. ולעניין אמת ואמונה, ע' בחידושי הרשב"ץ על אתר שכתב דה"ה, דהא קי"ל דמזכירין יציאת מצרים בלילות. וע"ע בדבריו בספרו זוהר הרקיע (אות כ"ו). וכ"כ השאגת אריה (סי' י"א), וכ"פ בכף החיים (סי' ס"ז סק"ב), וכתב, שכ"כ שע"ת, וש"מ מסתימת הפוסקים. אכן יעויין בצל"ח (בדף י"ג ע"א) דהסביר דהרי"ף והרא"ש שהשמיטו המשנה הזו שבברכות (י"ב ע"ב) דמזכירין יציאת מצרים בלילות, ס"ל דחכמים פליגי עלה ואינה אלא מדרבנן. וידוע שהרמב"ם על אף שכתב בהלכות ק"ש (פ"א ה"ג) שמצוה להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה שנאמר למען תזכור וכו', מ"מ בספר המצוות, וכן בריש הלכות ק"ש כשמביא רשימת המצוות השייכות להלכות, לא הזכיר מצוה זו, והאריכו בזה האחרונים (ע' ברשימות שיעורים לגרי"ד, ברכות כ"א ע"א עמ' ר"צ רצ"א, וע' בספר המפתח פרנקל ריש הלכות ק"ש) ואכמ"ל. וע' משנ"ב (סי' ס"ז סק"ג), ובשו"ת שאילת דוד (סי' א').

ג. וז"ל תלמידי ר' יונה (ד"ה גמ' אמר) "ואף על פי שכתוב בתורה ובשכבך ובקומך, ס"ל לשמואל שלא אמרה תורה דוקא ק"ש, אלא שיקרא בתורה בכ"מ שירצה, ומה שאנו קורין זאת הפרשה דוקא, אינו אלא מדרבנן" ע"כ. וע' מש"כ בזה בשו"ת החת"ס (או"ח סי' ט"ו). והר"י מלוניל כתב "דקרא דבשכבך ובקומך על כל התורה נאמר, שאדם חייב לעסוק בהם בין ביום ובין בלילה בין בבית ובין בדרך" עכ"ל. ומשמע דפליג על הר"ר יונה. וראה בהערה לקמיה.

שמע"ד ע"כ. וכתב שם רש"י וז"ל "אמת ויציב דאורייתא היא, שמזכיר בה יציאת מצרים דחיובא דאורייתא היא", דכתיב למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים (דברים ט"ז) ע"כ.

פסק הרי"ף והרא"ש

דרבנן, דקי"ל ק"ש דאורייתא! ומוכח דטעם דרבי אלעזר דאמר חוזר וקורא, הוא משום דס"ל דק"ש דאורייתא! ולא הלכתא כשמואל דאמר ק"ש

ד. כתב הב"ח (או"ח סי' תפ"ט) "ואף על גב דלמאי שכתבו התוספות (ברכות י"ב ע"א ד"ה לא) והמרדכי (סי' ל"ב) בסוף פרק קמא דברכות, שר"י פוסק בההיא דנקט כסא דשיכרא וכו' לחומרא, וצריך לברך פעם אחרת, צריך לפרש דהיינו טעמיה דלא דמי לספק קרא קריאת שמע וכו' דהוי ספק שלא יתברר לעולם, משא"כ בספק שמסתפק בו בעל התלמוד, דאף ע"ג דדרבנן הוא אזלינן לחומרא" עכ"ל. ויש לדון בדבריו, אלא שאכמ"ל.

ה. ע' בשו"ת חזו"ע (סי' י"ט בהערה), דכן סברי רוה"פ דהוי דאורייתא. ועיי"ש בעניין השמטת הרמב"ם ועוד מצוה זו.

ו. ראה באשכול (רצב"א, הלכות ק"ש ותפלה) שכתב שרב אחא משבחא כתב שחוזר על ק"ש "משום כבוד שמים" (וכ"כ כמה גאונים, ע' קובץ שיטות קמאי), והעיר על זה האשכול "ואנן לא חזינן הך טעמא, דבגמרא קאמר טעמא דק"ש דאורייתא, וכ"כ בה"ג והגאון רבי יצחק" עכ"ל. ונראה שרבי יצחק זה הוא הרי"ף כאן, ועתה מובן ממה אתה הרי"ף לאפוקי. ודו"ק. והנה ר"ח פסק דק"ש דרבנן, ולכן ספק קרא, א"צ לחזור. הביאוהו כמה ראשונים. וכ"פ השאלות (יתרו נ"ג) ובה"ג (ד"ו וד"ב). וכ"פ ראבי"ה (ברכות סי' ס"ד). והנה בריש ברכות כתבו התוס' (ב' ע"א ד"ה מאמתי) דלר"ת אפשר לקרוא ק"ש של לילה מפלג המנחה, דקי"ל כר"י. וקשה, דהרי בקרא כתיב "בשכבך", ואף אם פלג המנחה הוא לילה כר"י, מ"מ ודאי לא הוי זמן שכיבה (לכאורה). ואולי יש ליישב דר"ת סובר דק"ש דרבנן, כדעת רב יהודה בברכות (כ"א ע"א). וגם התוס' כתבו (בדף ב' סוף ע"ב ד"ה אמר) דר"י לא דריש "ובשכבך", ומשמע באמת דלר"י ק"ש דרבנן, וכדעת רב יהודה הנ"ל. וא"כ נראה דכן פסק ר"ת. (ואח"כ הראני מורי הגאון בעל שו"ת אורחותיך למדני שליט"א, שכ"כ בדעת ר"ת בשו"ת שאגת אריה סי' ג', ודלא כפנ"י). ואח"ז הראוני לתוס' בסוכה (י"א ע"א ד"ה דרב) שכתבו "אלמא קסברי קריאת שמע דאורייתא, וקיימא לן דקריאת שמע דרבנן בפרק מי שמתו (ברכות כ"א ע"א)" עכ"ל. וכ"כ שוב במנחות (מ"ג ע"ב ד"ה ואיזו) "ואיזו זו זו קרית שמע, אסמכתא בעלמא, דקרית שמע דרבנן" ע"כ. וע"ע תוס' ברכות (כ"א ע"א ד"ה ההוא).

אכן יש להעיר דע"כ לומר דר"ת פליג על ר' יונה שכתב (ד"ה גמ' אמר) "ואף על פי שכתוב בתורה ובשכבך ובקומך, ס"ל לשמואל שלא אמרה תורה דוקא ק"ש, אלא שיקרא בתורה בכ"מ שירצה, ומה שאנו קורין זאת הפרשה דוקא, אינו אלא מדרבנן" ע"כ. דא"כ, שוב יש

דס"ל דהוי דרבנן כשמואל ואפ"ה חוזר וקורא. ספק קרא ק"ש, ספק לא קרא, אינו חוזר מאיזה טעם שיהיה. והרא"ש (פ"ג סי' ט"ו) כתב "אמר רב יהודה אמר שמואל

חיוב מהתורה לקרוא איזה דבר מן התורה בזמן שכיבה ובזמן קימה. ומוכח בר' יונה דהחיוב לקרוא בזמן שכיבה וקימה הוא גם לרב יהודה, ולא הקל רב יהודה אלא לומר דמן התורה אין חיוב לקרוא דווקא אלו הפרשיות. אלא נראה דס"ל לר"ת כר"י מלוניל שכתב "דקרא דבשכבך ובקומך על כל התורה נאמר, שאדם חייב לעסוק בהם בין ביום ובין בלילה בין בבית ובין בדרך" עכ"ל. ואז אין שום חיוב מן התורה לקרא דווקא בזמן שכיבה ובזמן קימה, אלא כל היום. ודו"ק. עכ"פ אנן קי"ל דק"ש דאורייתא וכ"ד רוב הראשונים. ועל מה שכתבתי בדעת הר"י מלוניל, הקשה מורי הגאון בעל מח"ס ארחותיך למדני שליט"א, וז"ל "מ"מ מה שפירש כת"ר בדברי הר"י מלוניל אינו ברור אצלי, שעדיין י"ל שכונתו שחייב לעסוק בתורה, בין ביום ובין בלילה, דהיינו שיש חיוב ביום בשעת קימה, ויש חיוב בלילה בשעת שכיבה. שאם לא כן, למה לא כתבה התורה "ודברת במ יומם ולילה" (ועיין בשפתי חכמים בפרשת ואתחנן שהעיר כן). אלא צ"ל דאה"נ שחייב אדם לעסוק בדברי תורה "כל היום" כמ"ש כת"ר, אבל עדיין בעינן ללמוד בשעת קימה ושכיבה כמפורש בפסוק "עכ"ל. והשבתי לו וז"ל "ונראה שיש להשיב. ולענ"ד ברור, דלדעת הר"י מלוניל מה דכתיב "בשכבך ובקומך", ר"ל כל הזמן (וע' ר"ן נדרים ח' ע"א, וב"י אור"ח סי' מ"ו סוף סע' ו', ועוד שם ד"ה ואם בא ללמוד מיד), ואפילו כששוכב וכשקם, ואפילו כשהוא בדרך וכשהוא בבית. אמנם ודאי נראה, שאף הר"י מלוניל מודה דמותר לאדם לעסוק בצרכיו כדי חייו ופרנסתו, אף שע"ז זה הוא אינו לומד כל היום. וא"כ, כצריך האדם לעסוק בצרכיו וענייניו באיזה שעה מן היום, מותר. אף שהיא שעת שכיבה או שעת קימה. וכמו שההולך בדרך מותר לו לעבוד תו"כ הליכתו בדרך, בדברי סחורה ופרנסה, אף שממילא הוא אינו מקיים רישא דקרא ד"ובלכתך בדרך", כן הדין ממש לגבי סיפא דקרא דכתיב "בשכבך ובקומך". (כמוכן כל זה רק בדעת רב יהודה, דס"ל ק"ש דרבנן). ומה שמקשה כת"ר "למה לא כתבה התורה ודברת במ יומם ולילה", נראה דלא קשה, דלפי הר"י מלוניל (בביאור דעת רב יהודה) רצתה התורה לפרט ולהדגיש עד לאן החיוב ללמוד תורה מגיע (בבית, בדרך, כשרוצה לישון ומיד כשקם). הרי שמצינו לומר דהר"י מלוניל ס"ל דאין חיוב לקרוא וללמוד דווקא בשעת שכיבה וקימה, וכגון שרוצה לעסוק בצרכיו. ונראה דע"כ לומר דהכי סבר ר"ת, וכדביארתי לעיל הטעם "עכ"ל. ושוב כתב לי וז"ל "ראיתי מה שכתב כת"ר לבאר דעת הר"י מלוניל, ולענ"ד הוא פירוש טוב" עכ"ל.

ז. וכ"כ הרשב"ץ בחידושיו לברכות על אתר "ורבי אלעזר אמר חוזר וקורא, דק"ש דאורייתא". וכן כתב רבינו יונה שם שהטעם "שכל ספק שהוא של תורה מברכין עליו" וכו'. וכ"כ הרא"ה (ד"ה ור"א אומר). וכ"כ הר"י מלוניל. וכ"כ בספר המאורות. וכ"כ רבינו ירוחם (ג"ג ח"ב). וכ"כ הרוקח (סי' ש"כ). וכ"מ בריקאנטי (סי' י"א).

שאלות העולות

אכן יש לברר לדידן דקי"ל ספק קרא ק"ש חוזר וקורא את שמע, כשמסופק אם אמר ק"ש וחוזר, האם יחזור גם על הברכות (כשמסופק בהם ג"כ אם אמרם), או לא.

עוד צריך לברר, איך הדין לגבי ברכת אמת ויציב, האם חוזר כשמסופק אם אמרה, או לא. דהנה מה דפליג רבי אלעזר הוא רק לגבי ק"ש, דס"ל דק"ש דאורייתא, וכן קי"ל כדכתבו הרי"ף והרא"ש, אך לגבי מה דאמר רב יהודה "ספק אמר אמת ויציב, חוזר", לא שמענו דפליג רבי אלעזר. (ושור"ר שכ"כ הב"ח בסי' ס"ז ד"ה ואיכא לתמוה^ט). וצ"ע לדידן איך הדין בספק אמר אמת ויציב אם לדינא חוזר או לא. ואת"ל דספק אמר אמת ויציב חוזר, האם כשמסופק לגבי שאר ברכות ק"ש נמי חוזר, או לא.

דאורייתא, ק"ש דרבנן. מכאן פסק בשאלות דרב אחאי, דכל ברכות דרבנן, אי מספקא ליה אי אמרן אי לא אמרן, אין צריך לחזור ולאומרן. ור' אלעזר אמר ספק קרא ק"ש ספק לא קרא, חוזר וקורא וכו'. ולית הלכתא כשמואל דאמר קריאת שמע דרבנן, דקי"ל ק"ש דאורייתא עכ"ל.

זממה שכתבו הרי"ף והרא"ש דאין הלכה כשמואל, נשמע דספק קרא ק"ש חוזר וקורא, דהא קי"ל ק"ש דאורייתא, וספיקא דאורייתא לחומרא וכדעת רבי אלעזר. והנה מה שהביא הרא"ש בשם השאלות, דכל ברכות דרבנן אינו חוזר וקורא, נראה שמה שאמר "מכאן", היינו דאף שמואל דאמר ספק אמר אמת ויציב חוזר, הוא רק משום דס"ל דהוי דאורייתא, הא אם היתה ברכה זו מדרבנן, אף הוא מודה דאינו חוזר. ומבואר דלכו"ע ספק ברכות אינו חוזר.

ח. וראיתי לגאון רעק"א שכתב (גליון הרמב"ם פרנקל, ברכות פ"ב הט"ז) על דברי השאלות "משמע לכאורה דאין צריך לאומרן, אבל אי רצה, יכול לאומרן. וצריך עיון עכ"ל. ולא ידעתי ביארו לדבריו, דנראה פשוט דכוונת השאלות רק לומר דא"צ לאומרן משום דלא תקנו הברכה במקום ספק, וממילא מאחר דלא תיקנו, יש בזה משום ברכה לבטלה (ובין אם איסורא דאורייתא הוא כפשטות הרמב"ם, או דרבנן כתוס' ר"ה ל"ג). ופלא שאף רעק"א עצמו העיר כיוצ"ב, ע' בהגהותיו על הגליון בתוס' ברכות (ל"ו ע"ב ד"ה כל).

ט. אכן הב"ח שם כתב שהב"י (בהערותו על הארחות חיים בס"ס ס"ז) הבין שר"א חולק וסובר אמת ויציב דרבנן ושכן הלכה, וכתב על זה הב"ח שם "ושרא ליה מאריה, דמשמעות הסוגיא דבאמת ויציב ליכא פלוגתא דפשיטא דדאורייתא היא אלא דאינו כפשטה של שמועה אלא כמו שפירשו התוספות". אמנם לענ"ד אף הב"י מודה לו בזה ואכמ"ל.

פסק הרמב"ם והקושי בדבריו

והנה כתב הרמב"ם (ק"ש פ"ג הי"ג) וז"ל "ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא, חוזר וקורא, ומברך לפנייה ולאחריה". אבל אם ידע שקרא, ונסתפק לו אם בירך לפנייה ולאחריה או לא בירך, אינו חוזר ומברך "עכ"ל. הנה לפנינו דפסק כרבי אלעזר ודלא כשמואל (לגבי ק"ש), וכהכרעת הרי"ף והרא"ש. אמנם מה שכתב שכאשר חוזר על ק"ש, יש לו גם לברך לפנייה ולאחריה, לכאורה אין לו הבנה. דבשלמא אחריה יש לו לברך אמת ויציב, וכדברי שמואל (וכבר אמרנו דיתכן דר' אלעזר לא פליג עליו בזה). אך להורות לברך ברכות ק"ש לפנייה, וכל ברכות ק"ש, זה לכאורה תימה, דהא הברכות מדרבנן, וספק דרבנן לקולא.

ועוד יש להקשות על הרמב"ם, דהנה הקשו תלמידי ר' יונה (י"ב ע"ב ד"ה ספק) וז"ל "ויש ששואלין, כיון שאמר יציאת מצרים בפרשה אחרונה של ק"ש, כבר יצא ידי קריאת יציאת מצרים מן התורה, ולמה חוזר ואומר אמת ויציב. ויש להשיב, דשמעתא אהרדי איתמר

והכי קאמר, ספק קרא ספק לא קרא אינו חוזר ואומר (אמת ויציב. ד.א.), אבל ספק קרא ק"ש וספק אמר אמת ויציב, ספק לא קרא ק"ש וספק לא אמר אמת ויציב, חוזר ואומר אמת ויציב. אבל אם ברי לו שכבר קרא ק"ש ואמר פרשה אחרונה, אין צריך לומר אמת ויציב "עכ"ל. וע"ע בתוס' (ד"ה ספק), וכ"כ הרא"ה. ומבואר מזה, דכשבריא לו שקרא ק"ש, ויצא י"ח הזכרת יציאת מצרים, אין לו לחזור על אמת ויציב (וכ"ש על שאר ברכות ק"ש) אף לדעת רב יהודה. וא"כ, כשמסופק אם אמר ק"ש ואם בירך ברכותיה דפסק הרמב"ם דחוזר וקורא ק"ש, די היה לו להורות שיחזור רק על ק"ש, ויזכיר בה יציאת מצרים בפרשת ציצית, וממילא יפטר מברכת אמת ויציב, וא"כ לא מובן למה פסק הרמב"ם דבכ"ז חוזר אף על הברכות, ולא סגי בק"ש. (וע' מש"כ בזה הב"ח בסי' ס"ז ד"ה ואיכא).

ובעיקר קשה, דאם הרמב"ם מחשיב ברכות ק"ש לדאורייתא, ולכן יש לו לחזור כשמסופק אם קרא ק"ש ומסופק אם ברכם, א"כ למה פסק בסו"ד דאם ידע שקרא את שמע אלא שנסתפק

י. כאן המקום להעיר, שרוב המקורות ש"מצאתי" בסוגיה זו, לא מעצמי ראיתי (הגם שכתבתי בלשון ומצאתי וראיתי וכדו'), אלא מספר "המפתח" בהוצאת רמב"ם פרנקל ומקובץ שיטות קמאי על מסכת ברכות ועוד, ומן הבאר היא ישקו העדרים, ומקור מוליד מקור.

יא. וכ"כ בספר צידה לדרך (מאמר ראשון כלל ב' פ"א). וכ"כ הכל בו (סי' י'). וכ"ד המאורות וההשלמה. וגם המכתם נראה דהכי ס"ל, רק ס"ל דהראיה מהא דלא הפסיד הברכות אינה ראייה (הבאתי דבריו לקמן עיי"ש). וכ"ד האהל מועד (שער ק"ש דרך א'). וכ"ד ספר השלחן (הלכות ק"ש שער שני). וכ"כ האשכול (רצב"א, הלכות תפלה וק"ש).

אם בירך לפנייה ולאחרייה, דאינו חוזר ומברך. מאי שנא אם מסופק בתרתי הן בק"ש והן בברכותיה דחוזר גם על הברכות כולם, ומאי שנא אם מסופק רק לגבי הברכות, דאינו חוזר ומברכם כלל.

ועוד יש להקשות, לשיטת הראשונים דס"ל דרק פסוק ראשון של ק"ש הוא מדאורייתא, וכן הכריע מרן הב"י (סי' ס"ג סע' ח') שכתב "ומתוך מה שנתבאר בסימן זה נראה שפסוק ראשון בלבד הוי דאורייתא", לשיטתם לא מובן למה יחזור על כל ק"ש, ולא סגי שיחזור על פסוק ראשון בלבד (ואולי גם על בשכמל"ו, ואכמ"ל). וכן הקשה הלחם משנה (בהלכות ק"ש פ"ג הי"ג). ואמנם י"ל שהרמב"ם באמת סובר דכל ג' פרשיות חיובם מדאורייתא, כדמשמע מפשט דבריו בריש הלכות ק"ש, וכ"כ הפר"ח בדעת הרמב"ם. וראה לקמן. אולם עדיין לא יהגה מזור, דמרן הב"י סובר דרק פסוק ראשון מדאורייתא וכנ"ל, ואפ"ה העתיק (בסי' ס"ז) כל פסק הרמב"ם הנ"ל דחוזר גם על הברכות. ולכן צ"ע בכל זה.

פירוש מרן הב"י בדעת הרמב"ם זמו"מ בדבריו

והנה הטור או"ח (סי' ס"ז) העתיק לשון הרמב"ם הנ"ל. ומרן הב"י הביא שם סוגיית הגמרא ופסק הרי"ף והרא"ש,

והוסיף וכתב וז"ל "וכן פסק הרמב"ם בפ"ב מהלכות ק"ש (הי"ג), וכתב שכשהוא מסופק אם קרא אם לאו שהוא צריך לחזור ולקרות, צריך לברך לפנייה ולאחרייה. וכן דעת הר"ר יונה (י"ב ע"ב ברי"ף ד"ה והיכא), שכל דבר שהוא ספק של תורה מברכין עליו. והביא ראיה לדבר. ולאפוקי מדברי האומרים דכיון דברכות מדרבנן גינהו, משום ספיקא דרבנן אינו חוזר ומברך" עכ"ל. ולכאורה משמע דמרן הב"י הבין, דהרמב"ם סובר כר' יונה, דכל מצוה שהיא דאורייתא, כשמסופק בה וחוזר לקיימה, מחוייב גם לברך שוב את הברכה שתיקנו עליה. ולכן כשחוזר על ק"ש, צריך לחזור גם על ברכותיה.

וכדי להבין סברת הר"ר יונה, נביא כל לשונו שם "והיכא שצריך לחזור ולומר אמת ויציב, נחלקו המפרשים בענין הברכה אם חותם בא"י גאל ישראל, אם לא. יש אומרים" דכיון שכבר יצא מספק של תורה בקריאת יציאת מצרים, אינו חותם בברכה על ספק, דברכות מדרבנן גינהו, ומספיקא אינו מוציא שם שמים לבטלה. וכו'. ויש אומרים שצריך לחתום בברכה, ולזה נוטה דעת מורי הרב נר"ו, מפני שכיון שהוא מסופק בדבר של תורה אם אמר אם לא אמר, מחוייב הוא עכשיו לומר הדבר כתקנו, ואומר אותו בברכה כאלו לא קרא כלל. דכל דבר

יב. ע' בנמוקי יוסף (הובא בקובץ שיטות קמאי לברכות כ"א). ובספר הבתים (הלכות ק"ש שער א' ס"א) נטה לסברא ראשונה.

שהוא ספק של תורה מברכין עליו". ומביא ראיה מדאמרינן בשבת בפרק במה מדליקין (כ"ג ע"א) דאין מברכין על הדמאי בשעה שמפרישין ממנו המעשר, ואמרינן התם טעמא, מפני שהוא ספק של דבריהם, דמשמע דדוקא מפני ספק של דבריהם אין מברכין עליו, הא אם היה ספק של תורה צריך לברך עליו עכ"ל". ומבואר בדבריו דס"ל דעל כל מצוה דאורייתא שמסופק בה אם קיימה אם לא, ומחוייב לחזור עליה, כמו"כ יש לו גם לחזור ולברך, דכיון דסו"ס הוא חוזר ועושה את המצוה, יש לו לעשות אותה כתקנה. ונראה שאין שייך להקשות הא קי"ל ספק דרבנן להקל, והרי הברכות חיובן מדרבנן ולמה יחזור, דנראה דכוונת ר' יונה לומר, דכך תיקנו חז"ל מעיקרא, דכל שמסופק במצוה מן התורה, חוזר ועושה אותה כתקנה עם ברכתה. הם אמרו והם אמרו. וכך מוכח לדעתו בדברי הגמרא בשבת (ואכמ"ל בראיתו משם, וראה לקמן).

ולפי"ז נראה דיוצא דינא לשיטת ר' יונה, במסופק אם נטל לולב ביו"ט ראשון של חג, או ספק תקע בשופר בר"ה וכדו' בכל מצוות דאורייתא,

כשחוזר לקיים המצוה מכוח החיוב דספק דאורייתא לחומרא, ממילא מחוייב גם לחזור ולברך. ומשמע שסובר מרן הב"י, דכך היא גם שיטת הרמב"ם, ולכן פסק דמי שמסופק אם קרא ק"ש, חוזר וקורא אותה עם ברכותיה, דכיון דקי"ל ק"ש דאורייתא, חוזר ועושה אותה כתקנה עם ברכותיה.

והנה לפי דברי מרן הב"י, כל מה שהקשנו על הרמב"ם לעיל מתיישב כמין חומר. דכשמסופק על מצוה דאורייתא (ק"ש), ודינא הוא דחוזר ומברך, יש לו לחזור גם על הברכות, כדי שיעשה את המצוה כתקנה, וכפי שכתב ר' יונה. אכן אם מסופק רק על הברכות, כגון שזוכר שודאי קרא את שמע, ורק אינו זוכר אם בירך ברכותיה, כיון דאינם מדאורייתא, ספק דרבנן להקל ואינו חוזר ומברך. ואף שאמת ויציב דאורייתא, מ"מ נפטר מחיוב הזכרת יציאת מצרים בק"ש שודאי קראה, ולכן לא יחזור אף על אמת ויציב (וכמו שכתב ר' יונה שהבאתי לעיל תחת הכותרת פסק הרמב"ם והקושי בדבריו). ואין להקשות על דין המסופק אם קרא ק"ש ואם בירך ברכותיה, מאחר שחוזר על הק"ש וממילא יוצא י"ח

יג. וכיוצ"ב כתב התרה"ד (סי' ל"ז) בנידונו, עיי"ש היטב ממה שהביא ראיה מדין אמת ויציב. יד. וע' בשו"ת מהר"ם שי"ק (או"ח ריש סי' שכ"ח) שכתב לבאר סברת הר"ר יונה בדברים ברורים. ויש מקום לדקדק בלשון תלמידי ר' יונה שכתבו "ולזה נוטה דעת מורי הרב". מאחר שדעת הר"ר יונה דכל ספק של תורה צריך לברך עליו, למה רק "נוטה". ולענ"ד נראה, דהרי ברכות ק"ש אינם ברכות המצוות (וראה לקמן), ולכן יש לחלק ולא דמי לכל מצוות של תורה שמברך עליהם כשמסופק. ולכן רק "דעתו נוטה", אך לא ברירא לו לגמרי דבר זה, ודו"ק.

הזכרת יציאת מצרים בפרשת ציצית, א"כ למה יחזור גם על אמת ויציב. דהטעם הוא, הואיל וכך תיקנו חכמים מעיקרא, כדי שיקיים המצוה כתקנה בחזרתו (וע' לקמן).

אלא שעדיין יש להקשות, דהרי שיטת הרמב"ם היא (בהלכות ק"ש פ"א

הי"ג, ודלא כרא"ש ברכות פ"א ס"ס י', והשו"ע בסי' נ"ח סע' ו' פסק כרא"ש, עיי"ש בב"י), דאם עבר זמן ק"ש אעפ"כ רשאי לברך ברכותיה כל היום, ומוכח מזה דבאמת ברכות ק"ש אינם ברכות המצוות^{טו}, שאם היו ברכות המצוות, מאחר שעברה המצוה אין לברך עליה

טו. הן אמת שהרמב"ם כתב בהלכות ברכות (פ"א הי"ז) "ולמה לא יענה אמן אחר אהבת עולם מפני שהיא סוף ברכות ראשונות של קריאת שמע וכן כל כיוצא בה מברכות שמברכין אותן תחלה לדבר, כגון ברכות שמברכין לפני קריאת מגילה והדלקת נר חנוכה, למען לא יפסיק באמן בין ברכה ובין הדבר שבירך עליו" עכ"ל (וע"ע בטור או"ח סי' ס"א בשם הרמ"ה שכתב "דמפסיק בין ברכה לקריאה", ודו"ק). ולכאורה מוכח מזה דהרמב"ם הבין דברכות ק"ש הם ברכות המצוות ממש. אולם באמת זה אינו, וודאי אף הרמב"ם מודה דאינם ברכות המצוות ממש, וכפי שהוכחנו. אלא נראה לענ"ד דר"ל, דמאחר שסו"ס חכמים סמכו לברך ברכות אלו על ק"ש (ראה ברכות י"ב ע"א "כל שלא אמר אמת ויציב שחרית, ואמת ואמונה ערבית, לא יצא ידי חובתו". וכ"פ הרמב"ם בפ"א ה"ז "וכל שאינו אומר אמת ויציב בשחרית, ואמת ואמונה בערבית, לא יצא ידי חובתו", וכתב שם מרן בכס"מ "דכיון דברכות אלו שאנו מאמינים שכשם שעשה בגאולת מצרים כן יעשה בגאולה העתידה מעין ק"ש הם, ואם לא אמרם, נהי דידי ק"ש יצא, ידי ק"ש כראוי לא יצא", ומבואר דחובה להסמיך ק"ש לברכות. ועוד אמרו בדף י"ג ע"א "רבי יהודה אומר בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק". וכ"פ הרמב"ם בפ"ב הי"ז "אבל בין ויאמר לאמת ויציב הרי זה כאמצע הפרק ולא יפסיק", ומבואר דיש לפרשת שמע עצמה ולברכה שאחריה דין אמצע הפרק. וע"ע בב"י בסי' ס' בעניין ברכות ק"ש אם מעכבות. וע' היטב בהגהות הגר"א בס"ס מ"ו בד"ה ויוצא בזה), לכן לכתחילה אין לו לענות אמן. כ"נ נכון לפענ"ד. ואח"ז ראיתי שכע"ז כתבו הגאונים הרב שלמה זלמן אוירבך זצ"ל והרב זולטי זצ"ל (ראה בספר שיח תפלה עמ' ר"פ עד רפ"ג, ובעמ' ש"ז. ושוב נדפס בשו"ת מנחת שלמה תנינא סי' ס' אות ג'). אכן מה דנקט שם הגר"יב זולטי שלדעת הרמב"ם ברכות ק"ש ברכות המצוות הן, לענ"ד אין זה מחוור, אלא שאכמ"ל ועח"ל. ושו"ר בספר שיח השדה פרומר, סי' א', מש"כ בזה. ואח"ז חשבתי להוסיף כאן עוד הערה אחת, דהנה על הא דשואל ומשיב בק"ש, ובין אהבת עולם לק"ש חשיב בין הפרקים (ראה רמב"ם ק"ש פ"ב הט"ו עד הי"ז), כתב ר' מנוח (הלכות ק"ש פ"ב הי"ז) וז"ל "ואע"ג דאין מפסיקין בין הברכה ובין הדבר שמברכין עליו, הכא כיון דלאו ברכה מיוחדת היא, דלא אמרינן אשר קדשנו במצוותיו לקרוא את שמע, משו"ה לא קפדינן כולי האי" עכ"ל. וע"ע בכף החיים סי' ר"ו אות י"ח. ומבואר מזה, דאף דיש עניין להסמיך הברכות לק"ש, מ"מ משום צורך דשאלת והשבת שלום התיירו.

לדעת הרמב"ם^{טו} (ע' בהלכות ברכות פ"א א סי' מ"ז) "דברכות של קריאת שמע אינן ה"ה וה"ו). וכ"כ הרשב"א בתשובה (ח"א ברכות של קריאת שמע ממש כברכת

ולכן נהגו גם לומר "אל מלך נאמן" עיי"ש בר' מנוח (ודלא כרמ"ה הנ"ל בטור סי' ס"א). והטעם, דאין ברכות ק"ש שייכים ממש לק"ש. אכן "לא קפדינן כולי האי", אך לכתחילה ודאי יש לסמוך. (ואמנם יש להעיר קצת מהמבואר בב"י בסי' מ"ו דיש להקדים ולקרוא את שמע ככל שאפשר, אף שיקרא אותה בלא ברכותיה על הסדר, וכ"ד הרמ"א שם, ודלא כפשט הטור. והגר"א באמת חלק שם בס"ס מ"ו וכתב "ול"נ שאין נכון בזה לצאת בלא ברכות", וראה ביאור הלכה שם ד"ה כי לפעמים. ובשלמא לגר"א ניחא, דיש לקרוא ק"ש עם ברכותיה וכאמור. אכן שיטת הב"י שעדיף להקדים ולקרוא את שמע בלא הברכות, גם כשאין חשש שיעבור הזמן כשיגיע לק"ש בסדר התפלה, ורק אח"כ יקרא הברכות בסדר התפלה, ואז יקרא שוב את שמע כדי לעמוד לתפלה מתוך דברי תורה, וכירושלמי שהביא הב"י, לא מובן למה עדיף לנהוג כך לכתחילה, ולא לקרוא שמע עם ברכותיה על הסדר. וצ"ע).

טז. הן אמת שיש לדחות ע"פ מש"כ מרן הכס"מ בהלכות ק"ש (פ"א הי"ג), וז"ל שם "יש שואלים, מ"ט בשבכך דרשינן כל זמן שבני אדם שוכבים על מטתם, וכדאמרינן בהא דרשב"י פעמים שאדם קורא קריאת שמע ב' פעמים ביום אחת קודם הנץ החמה ואחת אחר הנץ החמה ויוצא י"ח, אחת של יום ואחת של לילה, ומסיק התם דקרי ליה ליליא משום דאיכא אינשי דגנו בההיא שעתא, וע"כ אין פירושו שבאותה שעה עולים על מטתם לשכב, דאין דרך בני אדם לשכב באותה שעה, אלא פירושו שעדיין שוכבים על מטתם. ואם כן בשבכך פירוש בעודם שוכבים, והיינו לרוב בני אדם עד שיעלה עמוד השחר. ולמה לא דרשו כן ובקומן כל זמן שבני אדם קמים דהיינו כל היום. וי"ל דאה"נ, דהכי דרשינן ליה, ומ"ה אמרינן הקורא מכאן ואילך לא הפסיד הברכות ואילו לא היה זמן קריאת שמע כלל היו ברכותיו לבטלה. אלא משום דק"ל דצריך לסמוך גאולה לתפלה ותפלות כנגד התמידין תקנום, והתמיד היה קרב עד ד' שעות, ואם כן קודם צריך לקרות קריאת שמע, ולכך הקדימו זמנה עד סוף שלש שעות, ואסמכוה אקרא ובקומן בשעה שדרך בני אדם קמים. ותדע דאסמכתא היא ולא עיקר פירושו דקרא, דתלי טעמא עד סוף ג' שעות דשכן דרך בני מלכים לעמוד בשלש שעות, ואטו בני מלכים מי הוו רובא דעלמא (ע' בשבת צ"ב ע"א. ושם קמ"ד ע"ב. ד.א.), אלא ודאי כדאמרן כנ"ל עכ"ל. ולפי"ז באמת אפשר לומר ברכות ק"ש ברכות המצוות הם, ומה שאפשר לברכם כל היום (עכ"פ לדעת הרמב"ם), הוא משום דמדאורייתא זמן ק"ש הוא כל היום (וכנראה כך יתרוץ הגרי"ב זולטי הנ"ל). וע"ע למהר"ח בן עטר בספרו ראשון לציון לברכות (ט' ע"ב) שגם כתב כן, ופסק כן עיי"ש. וע"ע בשו"ת אהלי תם (סי' י"ג). וע"ע למרן הראש"ל זצ"ל במאור ישראל (טבעת המלך על הרמב"ם, הלכות ק"ש פ"א הלכה י"א). ולפי"ז יצא חידוש, שהקם אחר סוף זמן ק"ש, עדיין יתחייב לקרוא, ולקיים הדין דאורייתא. (אא"כ נדחה ע"פ מש"כ הר"ר יונה ריש ברכות בדין ק"ש של ערבית אחר חצות, עיי"ש היטב). ובאמת כ"פ הראשון לציון שם. והרב מורגנשטרן שליט"א (בריש ספרו ים החכמה, תשע"ב) כתב

מרן הב"י את שיטת הרמב"ם לדברי ר' יונה שמדבר על ברכות המצוות. וישו"ר שהרגיש בזה רבינו הגר"א (בסי' ס"ז ד"ה ומברך) וז"ל שם "וכ"ש לפי מה שנתבאר לעיל דברכות אינן על הק"ש" ע"כ. וע' לקמן"י.

אכן קושיא זו יש להקשותה כבר על ר' יונה בעצמו, דגם אם סבר דהמסופק במצוה דאורייתא יש לו לחזור עליה עם ברכתה, כל זה הוא בברכת המצוות (ומקור סברת ר' יונה בשבת כ"ג מיירי גבי ברכת המצוות, יעו"י"ש), אך גבי ברכות השבח, למה יחזור. ודוחק לומר דר' יונה סובר דברכות ק"ש ברכות השבח. (ואמנם הרמב"ן בברכות י"א ע"ב ד"ה מאמתי כתב וז"ל "לפי שהדבר ידוע

התורה וכברכת המצות. שאם כן היה לנו לברך לקרוא את שמע", כמו שמברכין על קריאת התורה ועל קריאת המגילה. אלא ברכותיהן שנתקנו בפני עצמן. אלא שתקנו לאומרן לפני קריאת שמע ולאחריו, וכן הסכימו הגאונים ז"ל. ולפיכך מי שקרא קריאת שמע בלא ברכותיה, חוזר ואומר ברכותיה בפני עצמן ואין בכך כלום. וכו'. ועוד תדע לך, מדתנן בפרק קמא הקורא מכאן ואילך לא הפסיד, כאדם שקורא בתורה. ואסיקנא מאי לא הפסיד, לא הפסיד הברכות, ואף על פי שעבר זמנה של קריאה" עכ"ל הרשב"א. ומוכח מזה דאינם אלא ברכות השבח, וחכמים הסמיכום לק"ש, אך אינם ברכות המצוות. וא"כ קשה, איך מדמה

להביא ראייה שכך באמת פסק אף מרן השו"ע בעצמו, שכתב מרן (בס' נ"ח סע' ז') וז"ל "אף על פי שזמנה נמשך עד סוף השעה הג', אם עברה שעה ג' ולא קראה קורא אותה בברכותיה כל שעה ד' שהוא שלישי היום, ואין לו שכר כקורא בזמנה. ואם עברה שעה ד' ולא קראה, קוראה בלא ברכותיה כל היום" עכ"ל. ומדשינה מלשון הטור, וכתב "קוראה", משמע דחייבא איכא, ומהטעם שנתבאר בכס"מ הנ"ל. עכת"ד. ולענ"ד אינה ראייה, דכל עיקר מה שבא מרן לומר הוא ד"קוראה בלא ברכות", וקמ"ל דאסור לברך אחר שעה ד', וכרא"ש ודלא כרמב"ם. כמבואר כ"ז בכ"י. ודו"ק. ומ"מ לענ"ד א"א לזוז מדברי הרשב"א, שכתב להדיא בדעת הרמב"ם דברכות ק"ש ברכות בשבח הן, ומהר"א שיש לברכם כל היום.

יז. אכן ר' יונה כתב (ברכות א' ע"א ד"ה אלא) דרב עמרם גאון כתב לברך "וציינו לקרוא את שמע". ונזכר בטור (או"ח סי' רל"ה). אלא שר' יונה פליג עליו עיי"ש. וע' בספר שיח השדה (פרומר, סי' א').

יח. וע' במרכבת המשנה (ק"ש פ"ב הי"ג), ובתורת חיים (סופר סי' ס"ז סק"ב), ובמרומי שדה לגאון הנצי"ב (ברכות י"ג ע"א ד"ה ובזה), שרצו לומר דאדרבה, מכיון שברכות ק"ש הם ברכות השבח, לכן חוזר ומברך, דאין בזה חשש ברכה לבטלה, והרי זה כתפלת נדבה. ולא הבנתי, דא"כ גם במסופק על עצם הברכות לחוד, יחזור מספק. ונראה תימה לומר דאין חשש ברכה לבטלה בספק בברכות השבח. ועדיין צ"ע. וראה לקמן בביאור דעת עולת תמיד.

ולא יברך). ומ"ש הרב"י וכ"ד הר"י יונה, שגגה היא, דהרמב"ם חולק על הר"י. וכן הרא"ש בר"פ כיסוי הדם. וכן טעה בזה בט"ז^ט. וכבר פסק בשו"ע (סי' י"ז), וביו"ד (סי' כ"ח, וסי' רס"ה) כדברי הרא"ש והרמב"ם עכ"ל לעניינינו. (וחזור על קושיא זו בסי' תפ"ט סע' ו' ד"ה אינו חוזר. אלא ששם ביאר דעת הרמב"ם ע"פ דברי הרשב"א שנביא לקמן).

ועתה נבאר בס"ד השגת הגאון. מרן הב"י כתב לבאר דעת הרמב"ם דס"ל כר' יונה, דכל ספק במצוה דאורייתא חוזר ועושה אותה עם ברכה. והגאון מקשה, דהרי הרמב"ם בכל מקום אינו סובר כן, אלא סובר דאין לחלק בין מצוה דאורייתא למצוה דרבנן, וכל שמסופק, לעולם אינו חוזר ומברך, דהברכות כולם הם מדרבנן^ב. ומוסיף הגר"א, דלא רק שהרא"ש גם חלק על ר' יונה וסבר כרמב"ם דאין לחלק ולעולם אינו חוזר ומברך, אלא מרן הב"י עצמו פסק כרמב"ם בכמה מקומות.

שאהבת עולם ברכת המצוה היא לק"ש, שכל המצות כולן טעונות הן ברכה עובר לעשייתן, וכן בהלל וכן במגילה וכן בקריאת התורה עכ"ל. ואולי אף דעת ר' יונה כן, וכ"מ ממש"כ ר' יונה בדף א' ע"א ד"ה אלא. אולם עדיין לא מובן, דאף לרמב"ן רק ברכת אהבת עולם היא ברכת המצוות, ואף אם נאמר דר' יונה סובר כרמב"ן, אכתי קשה למה יחזור על כל ברכות ק"ש. ואף שר' יונה דיבר על חתימה בברכת אמת ויציב, ולא על כל ברכות ק"ש, מ"מ מטעמו מוכח שיש לברך כל ברכות ק"ש ולא רק אמת ויציב. (וצ"ע).

ועוד קושיא גדולה הקשה הגר"א על דברי הב"י הנ"ל, דהנה מרן השו"ע העתיק לשון הרמב"ם והטור, וביאר הב"י דהרמב"ם סובר כר' יונה וכנ"ל, והקשה הגר"א (בסי' ס"ז ד"ה ומברך) וז"ל "אבל מ"מ צ"ע, דהא הרמב"ם פסק בכל מקום דעל ספק לא יברך. וכ"פ בשו"ע בכמה מקומות. ועמ"ש (בסי' תרפ"ח סע' ג' ד"ה

ט. ע' פמ"ג (סי' ס"ז משב"ז סק"א) מש"כ ליישב דעת הט"ז מקושיא זו. וע' באר היטב (סק"א). ומה שכתב ליישב כוונת הט"ז ע"פ סברת ר' יונה בספר מאמ"ר (סק"ג. וע' מש"כ עליו בספר יד אבישלו"ם בלעיש, דף י"ט ע"א וע"ב), דבריו לא יצילו את הט"ז מקושיית הגר"א כאן. וע"כ לומר כפמ"ג.

כ. וז"ל הרי"ף בברכות (ו' ע"א) "לא איפשיטא ולקולא עבדינן ולא מהדרינן ליה דספיקא דרבנן לקולא". וכתב על זה הר"ר יונה שם "וכיון דלא איפשיטא ה"ל ספיקא דרבנן ולקולא, דמספיקא אין אומרים ברכה לבטלה". ועוד כתב הר"ר יונה (בדף י"ב ע"ב) "אינו חותם בברכה על ספק, דברכות מדרבנן נינהו, ומספיקא אינו מוציא שם שמים לבטלה". ודון מינה ואוקי באתרין. ואף הרמב"ם עצמו כתב בריש הלכות ברכות דכל הברכות מדרבנן.

בשני הימים שהן ארבעה עשר וחמשה עשר ובליליהם, ומברכין על קריאתה בארבעה עשר בלבד, הואיל והוא זמן קריאתה לרוב העולם" ע"כ. ואף שמגילה מדברי קבלה, אין לו לברך כשמקיימה מספק. ויש לדחות ראייה זו"א.

ולעניין ברכות הנהנין כתב הרמב"ם (הלכות ברכות פ"ח הי"ב) וז"ל "כל הברכות האלו אם נסתפק לו בהם אם בירך או לא בירך, אינו חוזר ומברך, לא בתחלה ולא בסוף, מפני שהן מדברי סופרים" ע"כ. ומבואר טעמו דאין לחזור על הברכות, דהם מדברי סופרים, וא"כ גם ברכות המצוות על מצוות מן התורה, אינם אלא מדברי סופרים (וכן מוכח ברמב"ם הלכות ברכות פ"א ה"א וה"ב וה"ג, עיי"ש), ואינו חוזר ומברך כשמסופק. ובהלכות מילה (פ"ג ה"ו) כתב הרמב"ם "וכן אנדרוגינוס אין מברכין על מילתו מפני שהוא אינו זכר ודאי". וכ"פ מרן בשו"ע (י"ד רס"ה סע' י"ג). והרי מילה מצוה של תורה היא, ואעפ"כ אינו מברך לדעת הרמב"ם. ועוד כתב הרמב"ם בהלכות שופר (פ"ו הי"ג) "וכן טומטום ואנדרוגינוס לעולם אין מברכין לישיב בסוכה, מפני שהן חייבים מספק, ואין מברכין מספק" ע"כ. וע"ע בהלכות שחיטה (פ"ד ה"ד), גבי ברכה על כיסוי דם כוי.

ואלו הם ראיות הגר"א דמרן עצמו פסק כרמב"ם ודלא כסברת ר' יונה שמחלק בין מצוה דאורייתא למצוה דרבנן. באו"ח (סי' י"ז סע' ב') כתב מרן "טומטום ואנדרוגינוס, חייבין מספק, ויתעטפו בלא ברכה" ע"כ. ומבואר דאף דמדינא דספיקא דאורייתא לחומרא מחוייבין לקשור ציצית בבגדיהם, אעפ"כ לא יברכו. הא חזינן דגם במצוה דאורייתא, כשיש ספק, וחובה לקיימה, אין לברך. ומקור פסק השו"ע הוא מדברי הרמב"ם עצמו, שכתב כן בהלכות ציצית (פ"ג ה"ט) וז"ל "טומטום ואנדרוגינוס חייבין בכלן מספק, לפיכך אין מברכין אלא עושין בלא ברכה" ע"כ. ויש להעיר, דמדיוק לשונו שכתב "לפיכך", משמע דמכיון שהוא ספק, אז לעולם אין לברך, וזה כלל ברמב"ם, דכל ספק אין לברך, וזהו מה שכתב "לפיכך".

וכן מוכח עוד מסתימת הרמב"ם בשלהי הלכות ברכות (פי"א הט"ז) שכתב "וכן כל דבר שיסתפק לך אם טעון ברכה אם לאו, עושין אותו בלא ברכה", ומדכתב "כל דבר", משמע שלא סבר לחלק בין דבר מדאורייתא או דבר מדרבנן. וכן נראה עוד מהלכות מגילה (פ"א הי"א) שכתב "עיר שהיא ספק ואין ידוע אם היתה מוקפת חומה בימות יהושע בן נון או אחר כן הוקפה, קוראין

כא. שהרי הרמב"ם כתב בתשובה (דלהלן) "בין שיהיה ודאי דבריהם כגון נר חנוכה ומקרא מגילה". הרי דלדידה מקרא מגילה אינו אלא מדרבנן, ושווה לגמרי לנר חנוכה. וע' ברמב"ם בהלכות מגילה.

שענה לחכמי לוניל כתב הרמב"ם (הביאור המגדל עוז ומרן הכס"מ בהלכות מגילה פ"ג ה"ו. וע' פאר הדור סי' כ"ו, ובלאו' סי' של"ג) וז"ל "וכל מצוה שעיקרה מן התורה ונסתפק לנו אם אנו חייבין בה, לא תיקנו לה חכמים ברכה, אע"פ שודאה מן התורה. כמו שנתבאר מדבריהם בסוכה, דשמיני ספק שביעי (סוכה מ"ז ע"א²²), והוא הדין בכסוי דם הכוי, והוא הדין בכל ספק מצוה" ע"כ. ודבריו כאן מגדילים את השגת הגר"א על הב"י²³.

ובפרט, שמצאנו לרמב"ם עצמו שחלק להדיא על סברת ר' יונה, והנה ז"ל הרמב"ם בתשובה (פאר הדור סי' ק"ה, וסי' קכ"ד במהדור' בלאו. ועיי"ש בכל דבריו) "לפי שברכה שאינה צריכה איסורא דאורייתא היא, משום שהוא נושא שם שמים לשוא, ולא ייעשה זה מספק וזה עיקר, שסומכין עליו לא בקריאת המגילה לבד, אלא בכל מצוה, בין מדאורייתא בין מדרבנן, כשמסתפק אדם, אם הוא חייב בה אם לאו, עושה אותה בלא ברכה" עכ"ל. ובתשובה נוספת

כב. והאחרונים האריכו לדון בראיה זו שכתב הרמב"ם, ואכמ"ל.

כג. ואמנם צ"ע מלשון הרמב"ם בהלכות מגילה (פ"ג ה"ה) שכתב וז"ל "אף על פי שקריאת ההלל מצוה מדברי סופרים, מברך עליה אק"ב וצונו, כדרך שמברך על המגילה ועל העירוב, שכל ודאי של דבריהם מברכין עליו, אבל דבר שהוא מדבריהם, ועיקר עשייתן לו מפני הספק, כגון מעשר דמאי, אין מברכין עליו. ולמה מברכין על יום טוב שני והם לא תקנוהו אלא מפני הספק, כדי שלא יזלזלו בו" עכ"ל. ואילו הראב"ד שם חלק וז"ל "א"א זה הטעם לאבוי (שבת כ"ג ע"א), אבל רבא חלק עליו ואמר שאין הטעם לדמאי אלא מפני שרוב ע"ה מעשרין הם, אבל ספק אחר אפילו בדרבנן מברכין" עכ"ל. ומבואר דהראב"ד הבין שהרמב"ם סובר דכל ספק בדרבנן אין מברכין, ולכאורה משמע דעל ספק של תורה כן מברכים. ובאמת כן הוא פשט לשון הגמרא שם שאמרו "ספק דבריהם לא בעי ברכה", ומשמע דספק דאורייתא בעי ברכה (וכפי שאכן כתבו הר"ר יונה והראב"ד הנ"ל). ובאמת כן שאלו חכמי לוניל לרמב"ם, הביאו דבריהם המגדל עז ומרן הכס"מ בהלכות מגילה (פ"ג ה"ו), וע' אור שמח (מילה פ"ג ה"ו). וכבר הראב"ד השיג כן על הרמב"ם, שבהלכות שופר (פ"ו ה"ג) העיר הראב"ד על מה שפסק הרמב"ם דטומטום ואנדרוגינוס לא יברכו על סוכה, "אני רואה מדברי רבא (שבת כ"ג ע"א) דאמר הטעם לדמאי שאין מברכין על הפרשת מעשרות, משום דרוב עמי הארץ מעשרין הם, הא לאו הכי מספיקא מברכין, מפני שהוא ספיקא דאורייתא, מעתה ידעינן ודאי, טומטום ואנדרוגינוס חייבין לברך" ע"כ. וחשבתי ליישב קושיא זו האחרונה ע"פ מה שביאר הלח"מ (מגילה פ"ג ה"ה) בדעת חכמי לוניל, וז"ל "ונראה דדעת חכמי לוניל הוא לפרש הסוגיא דפרק במה מדליקין כן, דהקשו שם דהיכי מברכין בחנוכה משום דהיא מצוה דבריהם, הא בדמאי אין מברכין עליו אף על פי שמצותו מצוה מדבריהם, ותיירן אבוי ואמר ודאי דבריהם בעי ברכה, ספק דבריהם לא בעי ברכה. פירוש כל דבר שהוא ודאי מדבריהם, כלומר בכל המצות,

ואח"ז מצאתי שכקושיית הגר"א כבר הקשה הלחם משנה^י בהלכות מגילה (פ"ג ה"ה) וז"ל "ותו איכא לאקשווי קושיא חזקה בדברי רבינו ז"ל, דס"ל דכל ספק אפילו של תורה אין מברכין עליו כגון ספק מילה כדכתב בהדיא בהלכות מילה, דא"כ איך כתב בהלכות ק"ש (פרק שני) ספק קרא ק"ש ספק לא קרא חוזר וקורא ומברך לפניו ולאחריה, הא הוי ספיקא בדבר דרבנן,

והיה לו לעשות המצוה בלא ברכה, וכמו דבמילה עושה המצוה בלא ברכה, ה"נ היה לו לקרות ק"ש בלא ברכה. והרב ב"י בטור או"ח (סי' ס"ז) כתב שדעתו של רבינו ז"ל כדעת ה"ר יונה, שכל דבר שהוא ספק של תורה מברכים עליו, ולאפוקי מדברי האומרים דכיון דהברכות דרבנן נינהו משום ספיקא דרבנן אינו חוזר ומברך ע"כ. ואצלי לענ"ד נראה ממ"ש שרבינו ז"ל דעתו הפוך מדעת

בין שיהיו מדרבנן כגון נר חנוכה ועירוב, בין שיהיו מדאורייתא כגון מעשר וכיוצא בו, כיון שהם מצות בודאי, הנה הברכות אשר תקנו בהם חכמים נקראו מצוה מדבריהם ודאית, ולכך בעי ברכה. אבל ספק דדבריהם, כלומר כל דבר שהמצוה אינה ודאית אלא ספק, בין שנפל לי הספק אם עשיתי המצוה או לא, בין שהמצוה עצמה תקנוה חכמים מפני הספק בכל איזה אופן שיהיה, הנה הברכה נקרא בהן ספק דדבריהם ולכך לא בעי ברכה" עכ"ל. ונראה שר"ל, ד"שכל ודאי של דבריהם מברכין עליו, אבל דבר שהוא ועיקר עשייתו לו מפני הספק כגון מעשר דמאי אין מברכין עליו", הדבר שהוא מדבריהם היינו הברכה, שהברכות עצמם הם מדרבנן (וכדכתב הרמב"ם ריש הלכות ברכות), ולא קאי על גוף המצוה מדרבנן כנר חנוכה, ולאפוקי ממצוה דאורייתא כגון מילה. ועל זה אומר הרמב"ם, שמכיון שהברכות אינם אלא מדבריהם (ובלשון הרמב"ם "אבל דבר שהוא מדבריהם"), לכן הם לא תיקנו לברך אלא במקום שהמצוה היא ודאית, הן במצוה מהתורה והן מדרבנן. אכן אם המצוה מסופקת באיזה צד שיהיה, אין לברך, בין במצוה דאורייתא ובין במצוה דרבנן. וזהו מש"כ הרמב"ם עצמו בתשובתו הנ"ל לחכמי לונגיל, וז"ל שם "הדברים ידועים שכל ברכה שעל מצוה, דרבנן היא, בין שתהיה המצוה מדבריהם, בין שתהיה מן התורה. וחכמים הם שתיקנו את הברכה. והם שאמרו שכל המברך ברכה שאינה צריכה עובר משום לא תשא. ולפיכך, כל דבר שנסתפק לנו אם עשיית דבר זה מצוה שנצטוינו או לא נצטוינו, בין שהיה הצווי על אותה עשייה מדבריהם, בין שיהיה מן התורה, עושין אותה בלא ברכה" עכ"ל. ודו"ק. ואף שהלח"מ כתב זאת בדעת חכמי לונגיל, מ"מ בפרט זה לא חלק עליהם הרמב"ם וכמבואר בתשובתו.

כד. וכן הקשה הכנסת הגדולה (סי' ס"ז הגהות ב"י). וכן הקשה בספר אות ברית (סידון, סי' רס"ה סק"ב, דף כ' ע"א), והגאון יד אבישלום (בלעיש, דף כ' ע"א ד"ה ועוד יש לתמוה). וכן הקשה בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' שכ"ח דף ק"י ע"א ד"ה אמנם. ועוד כתב בזה המהר"ם שיק בספר הזכרון צהר אהל ברוך, עמ' נ' נ"א), וכ"ה בדברות משה (שבת, ח"א סי' כ"ב ענף ב' עמ' שצ"ט).

בסוף טור המאור), וכתב ליישב וז"ל "ויראה בדוחק, דכונת הב"י לומר דהרמב"ם ורבינו יונה אזלי בשיטה חדא לעניין דינא דספק קרא ק"ש דחוזר וקורא אותה עם ברכותיה^ה, אלא דמר אזיל לטעמיה ומר אזיל לטעמיה" עכ"ל. ודבריו נאים למי שאמרם, שהרי בכסף משנה מרן עצמו נחית לבאר דעת הרמב"ם, וביארה אחרת מסברת ר' יונה (וכדלקמן). ע"כ דרך להשוותם בדין אמר מה שאמר, ולא להשוותם בטעם הדין.

ואח"ז מצאתי בס"ד שכ"כ הגאון רבי אהרן אלפאנדרי (בעל יד אהרן) במרכבת המשנה על הרמב"ם (חנוכה פ"ג ה"ה ד"ה אכן ההיא), וז"ל שם (אחר שהביא תמיהת הלח"מ הנ"ל על הב"י סי' ס"ז) "לענ"ד אינו מן המתמיהין, דמ"ש הב"י וכן דעת ה"ר יונה ז"ל וכו', היינו כדידיה ולא מטעמיה, כדידיה דחוזר ומברך, ולא מטעמיה, דספק דאורייתא מברכין. ואפילו בדברי האמוראים מצינו כהנה רבות, שפירשו דברי האמורא

ה"ר יונה, שהרי במילה פסק שאין מברכין עליו מספיקא. ואצלי שהרב"י ז"ל עצמו פליג דידיה אדידיה, שהרב ז"ל בטור יו"ד (סי' כ"ח) גבי כיסוי הדם דכוי שכתב הטור שאין לברך עליו הביא לשון הרא"ש ז"ל שכתב בשם ה"ר יונה ז"ל שצריך לברך על כיסוי הדם בכוי, והוא חלק עליו ואמר דאפילו דהמצוה מדאורייתא אין מברכים עליו מספיקא, וכתב הוא ז"ל שכן הוא דעת הרמב"ם ז"ל שלא כדעת ה"ר יונה ז"ל. והרב ב"י כתב שם שדעת הראב"ד ז"ל בהשגות כדעת ה"ר יונה, א"כ קשיא דידיה אדידיה" עכ"ל הלח"מ. (וע' לקמן בישוב שיטת הב"י). ואף הרשב"א כבר עמד על כך שהרמב"ם חולק בזה על הר"ר יונה, ע' בתשובתו (ח"א סי' ש"כ) שנביא לקמן.

זמה שהקשו הלח"מ והגר"א על מרן הב"י, איך השווה דעת הרמב"ם עם דעת הר"ר יונה, ראיתי שכן הקשה הגאון מהר"ם חביב (בסי' קנ"ב, הובאו דבריו

כה. ולאפוקי מהשיטה שאינו מברך, וכמובא בר' יונה. וזהו שסיים הב"י "ולאפוקי מדברי האומרים דכיון דברכות מדרבנן נינהו משום ספיקא דרבנן אינו חוזר ומברך" ע"כ. ומשמע דר"ל, שהמכנה המשותף בדעת הרמב"ם ובדעת ר' יונה הוא רק לאפוקי מהאומר לא לברך. אך לא ששווה בכל דבריהם ובטעם הדין. ואח"ז ראיתי לגר"ד יוסף שליט"א (בהערה לשו"ת פאר הדור שההדיר, בסי' כ"ו, הערה כ"ז עמ' ע"ט ד"ה ולפי זה) שכתב ליישב דעת מרן בכס"מ באופן אחר, דמרן כתב שהרמב"ם כר' יונה רק היכא דאיכא חזקת חיוב, עיי"ש. ולפענ"ד אין זה נכון, מכיון שהב"י לא נחית לחילוק זה, וגם אם כן, אין זה נכון לכתוב על סברת הרמב"ם שכ"כ ר' יונה, אחר שר' יונה יסבור כן גם היכא דליכא חזקת חיוב. ולכן מש"כ מהר"ם חביב נראה לי עיקר. ואולם אח"ז מצאתי שכתירוצ' הגר"ד יוסף, כבר כתב לתרץ בספר פרי הארץ על הרמב"ם (הלכות מילה פ"ג סוף ה"ו), ובשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' שכ"ח דף ק"י ע"א ד"ה אמנם), ונראה שגם עליהם יש להעיר מה שהערנו.

שאמר הלכה בפלוני דהיינו כדידיה ולא מטעמיה, כנודע בכמה דוכתי בש"ס דמתרצינן הכי. וברור הוא זה בדעת מרן ז"ל ולא חש להאריך, כי לא עת האסף מחלוקת הפוסקים" עכ"ל. (ואולם אכתי תקשי למש"כ הב"ח סי' ס"ז סוד"ה ואיכא לתמוה, דשם כתב שסברת הרמב"ם היא כסברת הר"ר יונה לעניין הטעם עיי"ש²¹. וא"כ צ"ע. ושור"ר שכן העיר בספר זכרון מנחם סוגיה דספק קרא ק"ש, דף כ"א ע"ב בסוף ההגה"ה. אכן לפ"מ שכתב בספר עינים למשפט בברכות כ"א ע"א דף קל"ב ד"ה והנה, דבדין כוי ואנדרוגינוס אף ר' יונה דס"ל דעל ספק תורה מברך, יודה דאין לברך, ניחא. ועיי"ש. ואכן באמת דבריו צ"ע, דלהדיא אמר הרא"ש חולין פ"ו סי' א' בשם ר' יונה דיש לברך על כוי, הביאו הב"י יו"ד סי' כ"ח, ומקורו בת"ר יונה בברכות דף י"ב ע"ב ד"ה והיכא).

ואולם מצאנו למרן עצמו בכס"מ בסוף הלכות ברכות (פי"א סוף הט"ז) שכתב לבאר ברמב"ם באופן אחר, וז"ל שם "ויש לומר, שכשהדבר עשייתו מחוייבת, אעפ"י שהוא ספק, כגון ספק קרא ק"ש, כיון דקיימא לן ספיקא דאורייתא לחומרא ומחוייב הוא לקרות, הילכך מברך לפניה ולאחריה, כאילו ודאי לא קרא. אבל כשמן הדין לא היה חייב

לחזור ולעשות המצוה ההיא, אלא שתקנת חכמים היא, כגון דמאי, שמן הדין אינו חייב לעשר, משום דרוב עמי הארץ מעשרין הם, אלא שחכמים החמירו לחייבו לעשר, וכן יו"ט שני לדידן דבקיאינן בקביעא דירחא, אלא דשלחו מתם הזוהרו במנהג אבותיכם כדאיתא בפרק קמא דיום טוב (דף ד' ע"ב), וכיון דמדינא אין בהם איסור, א"כ הם ספק דרבנן ולא בעי ברוכי, וכן על יום טוב שני לא הוה בעי לברוכי, אם לא מפני שלא יזלזלו בו, כדאיתא בפרק ב"מ (שבת כ"ג ע"א). ומה שיש לדקדק עוד בזה כתבתי בפ"ב מהלכות ק"ש בשם הרשב"א ז"ל" עכ"ל. (וע' מה שתמה על דברים אלו, בספר בתי כהונה ח"ב, בית ועד דף י"ט ע"א).

ולכאורה נראה דר"ל, שדעת הרמב"ם היא כסברת הר"ר יונה. ואולם באמת נראה שאין זו כוונת מרן, אלא רוצה לחלק בין היכא דאיכא חזקת חיוב ("שכשהדבר עשייתו מחוייבת"), לליכא חזקת חיוב ("אבל כשמן הדין לא היה חייב לחזור ולעשות המצוה ההיא"), וכסברת הפר"ח דלקמן. ומה שהפנה הכס"מ לעיין בדבריו בהלכות ק"ש, משום דהסבר הרשב"א הוא הסבר אחר ממש"כ כאן, כדלקמן. ושמחתי לראות שכן הביין המעשה רוקח בדעת הכס"מ

כו. וכ"כ בשו"ת שאגת אריה (ישנות סי' י"א ד"ה ומה שני"ל), שהסביר את הרמב"ם ע"פ שיטת הר"ר יונה. וע"ע שם (בסי' כ"ה) שהסביר את הרמב"ם ע"פ תשובת הרשב"א. וצ"ע בסתירה זו.

כאן, ע' בדבריו שהאריך. (ומה שהקשה שם בשם הגה"ה כת"י על תירוץ הכס"מ מדברי המ"מ בפ"ו בהלכות סוכה, כבר כתב הפ"ח בסי' ס"ז דתירוץ זה ודאי אתי דלא כמ"מ הזה, וראה לקמן). וגם בספר שם יוסף (אליקים) הבין כך בכ"מ, וכתב שכ"כ המרכבת המשנה (אלפנדר) בדעת הכ"מ, בהלכות חנוכה (פ"ג ה"ה). ואח"ז מצאתי שגם בספר בתי כהונה (ח"ב, בית ועד דף כ"ב ע"א ד"ה ואשר אני, ושוב בדף כ"ה ע"ב) הסביר כן בדעת הכס"מ. ועיי"ש שהאריכו בזה^{כז}.

פירוש הרשב"א ומרן בכס"מ בדעת הרמב"ם

שוב אשוב לעיקר הספק, איך הורה הרמב"ם לחזור גם על הברכות,

והרי דעת הרמב"ם היא דעל כל ספק לעולם אין לברך. ומצינו בזה כמה וכמה הסברים שכתבו המפרשים, ונביאם להלן בע"ה. וראש להם הוא רבינו הרשב"א (שו"ת ח"א סי' ש"כ), שם נשאל בשאלה זו ממש, וכתב וז"ל "ואני אומר באולי לדעת הרב ז"ל, שהוא סבור דמעיקרא כך היתה תקנה^{כח}, דכל שהוא חייב לקרות, קורא^{כט} לכתחלה עם ברכותיה, אלא אם יגרום לו סבה כענין קריאת מקדש^ל, שאינו מברך אלא ברכה אחת, אי נמי משום עסק תורה כדרך שהיה מעביר ידיו על גבי עניו ומקבל עליו מלכות שמים בקריאת פסוק ראשון לבד^{לא}. הא במקום אחר, כשהוא קורא צריך הוא לקרות לכתחלה בברכותיה^{לב}. וכעניין שאמרו במאחר לקרות לאחר זמנו מכאן ואילך

כו. ובהגהות יד אהרן (או"ח סי' ט"ז, הגב"י), ובשו"ת זרע אמת (ח"ג, חידושי ש"ס, סי' ל"ה סוף דף ל"ה ד"ה ולכאורה, ול"ז ע"א) לא הבינו כן בכ"מ, ולכן תמהו עליו מדין אנדרוגינוס עיי"ש. ולפי המתבאר כאן בכונת מרן, לק"מ. וע"ע בדברי היד אהרן במש"כ בספרו מרכבת המשנה על הרמב"ם (חנוכה פ"ג ה"ה, ד"ה הגם הלום ראיתי. ושם בד"ה ואם באנו, מיאן להבין בכס"מ שסובר כסברת הפ"ח. וצ"ע. ובשם יוסף על הרמב"ם בהלכות ברכות פי"א הט"ז העיר באורך על דברי המרכבת המשנה כאן. ואכמ"ל יותר).

כח. ע' במעין החכמה (אב"ד אה"י, רעדלהיים תקס"ד, דף ק"ג ע"א), ובכרם שלמה (קוטלר, או"ח ח"א סי' נ"ו עמ' כ"ו) שהביאו ראיות לזה. וראה לקמן.

כט. כך נוסף בכסף משנה, ומוכרח הוא.

ל. ע' ברכות (י"א ע"ב).

לא. ע' ברכות (י"ג ע"ב).

לב. כתב הביאור הלכה (סי' ס"ז ד"ה ספק) וז"ל "ונראה פשוט דהיינו דוקא במקום שמסתפק לו גם בהברכות, אבל אם ידע שבירך הברכות, והספק לו על ק"ש גופא אם כיון בפסוק ראשון וכה"ג, אף דצריך לחזור ולקרותה (ע' בסי' ס' משנ"ב סק"י בשם חיי"א קולא בזה. וע"ע

לא הפסיד כאדם שקורא בתורה. ופירשולי¹ מאי לא הפסיד, הברכות לד. ואולי למדה עוד הרב ממה שאמר ר' אלעזר ספק קרא קרית שמע ספק לא קרא, חוזר וקורא.

ומדקאמר סתם חוזר וקורא, משמע דכל פרשיותיה הוא קורא, ואף על פי שאין דאורייתא² אלא פסוק ראשון³. ולא אמרו שיחזור ויקרא פסוק ראשון והשאר דהוי

בש"ת אורחותיך למדני ח"א סי' א'. אכן זו קולא בדין מצוות צריכות כוונה, ולא בדין הכוונה המיוחדת הנוספת לק"ש, עיי"ש במשנ"ב לעיל מינה, ובב"י סי' ס"ג סע' ד' ובשו"ע ובמשנ"ב שם. ד.א.), מ"מ כבר יצא ידי חובת הברכות דאינן שייכין לק"ש. ואפילו אם נודע לו בודאי שלא כיון לבו בפסוק ראשון, אין צריך רק לחזור ולקרוא כל פרשת שמע כדי שלא יקראנה למפרע וכדלעיל (בסימן ס"ד עיי"ש). אח"כ מצאתי זה בשולחן שלמה (ובספר מילי דברכות תמה על זה, ואכמ"ל. ד.א.). עוד כתבתי במ"ב, דאם יודע שקרא פסוק ראשון וספק לו על השאר וכו', מעיקרא תקנו כן שיחזור ויקראנה, נ"ל דבזה יותר טוב שיקראנה בלי הברכות (ע' פמ"ג סי' ע"ה א"א סק"ו חוזר וקורא בלא ברכות). וע"ע ביאור הלכה ריש סי' ע"ד, ובמשנ"ב שם סק"ה, ובהליכות שלמה פ"כ אות י'. וע"ע במשנ"ב בסי' ע"ה ס"ק ט"ז, ובסי' ע"ו סק"ח, וסק"ל"א, ובשו"ת יבי"א ח"ג אור"ח סי' ח' אות ט' "וכן יש חלוק" וכו'. וע"ע בהגהות הרד"ע על הרמב"ם ק"ש פ"ג ה"ג, הובא בספר הליקוטין פרנקל, עמ' ט"ו ד"ה היו שני בתים), כי בלא"ה פקפקו הגר"א והפמ"ג על עיקר הדין דהשו"ע מאי שנא בזה מבשאר מצוה שמחוייב לעשות אותה מספק דאין מברך עליה, והגם שכבר יישבה הכס"מ בשם הרשב"א, וכמו שהעתקנו במ"ב, מ"מ הבו דלא לזסיף עלה, דאפשר דלא תקנו הברכות רק אם בעת שנולד הספק היה לו ספיקא דאורייתא על המצוה גופא. עוד כתבתי במ"ב בשם השאג"א לענין אם מסתפק לו אם אמר פרשה ציצית ואמת ויציב, שלא לומר רק פרשה ציצית, אף דבמגן גבורים יישב קושיתו על המ"א, וגם הב"ח והט"ז ס"ל דחוזר ואומר שניהם, מ"מ צדדתי להכריע כמותו משום דעיקר הדין אפילו היכא דמסתפק לו על כל הק"ש אם צריך לברך ג"כ, אינו מבורר כ"כ וכנ"ל בשם הגר"א והפמ"ג עכ"ל. ואכמ"ל ולדון בדבריו.

לג. ע' ברכות (י' ע"ב).

לד. וז"ל המכתם (ברכות כ"א ע"א ד"ה והא דאמרינן) "ספק קרא ק"ש ספק לא קרא דחוזר, משום דק"ש דאורייתא. פירש הרב ר' משולם חוזר וקורא בברכותיה. ויש מביאין ראייה מדאמרינן הקורא מכאן ואילך לא הפסיד, ואמרינן לא הפסיד בברכות. ולא נהיר, דשאני התם דודאי לא בריך כלל" עכ"ל. וצ"ע במאי קמפלגי הרשב"א והמכתם. וי"ל, ואכמ"ל.

לה. וכ"כ הרא"ה, דחוזר על כל הפרשה אף שרק פסוק ראשון דאורייתא, דהחמירו בספיקו כיון דק"ש דאורייתא, ולכן המסופק ב"וכתבתם" חוזר ל"וכתבתם" הראשון, עיי"ש.

לו. וכ"כ בספר אהל מועד (שער ק"ש דרך א'). וכתב בספר עץ החיים על הרמב"ם (בהלכות מגילה פ"ג ה"ה) וז"ל "ומרן הביא שם תשובת הרשב"א דיצא לרבינו מדאמרו חוזר וקורא,

דרבנן לא. וטעמא דמלתא, דכל שהוא חייב לקרות, קורא הוא כעיקר תקנתו. וכמדומה אני שטעם זה שמעתי מפי מורי הרב החסיד ז"ל בחוזר וקורא כל פרשיותיה, ולא סגי לן בחוזר וקורא פסוק ראשון, ואולי מהסכמה זו כתב הרב ז"ל כן אפילו בברכות "עכ"ל (והזכירו הגר"א בס"י תפ"ט סע' ו' עיי"ש שכתב שהרשב"א "נדחק" בזה).

ודבריו לכאורה אינם מובנים, דאם כדבריו, נאמר כן בכל מצוה דאורייתא דינא הוא שהמסופק חוזר, ולמה לא יחזור ויעשנה כתקנה וכעיקר תקנתה מעיקרא, דהיינו עם ברכה. ומאי שנא ברכות ק"ש משאר ברכות המצוות

(וכן הקשה הפר"ח סי' ס"ז ד"ה ועדיין נשאר). ואדרבה, הרי הרשב"א עצמו הוכיח דברכות ק"ש אינם ברכות המצוות, וא"כ איפכא מסתברא, בשאר מצוות שברכתם היא ברכת המצוות לגמרי, היה ראוי להורות שכשמסופק אם עשה המצווה, חוזר ועושה אותה כתקנה דהיינו עם ברכה, אך בק"ש לא יחזור לברך, מכיון שאינם ממש ברכות המצוות. ושור"ר שכיוצ"ב העירו כמה אחרונים ל'.

וכן מה שסיים הרשב"א "ואולי מהסכמה זו כתב הרב ז"ל כן אפילו בברכות", קשה, דשאני ברכות מפסוקי ק"ש, שיש בהם חשש ברכה לבטלה. וכן הקשו אחרונים רבים ל"ח. ובס"ד מצאנו בזה כמה

ולא חילקו בין פרשה אחת לשאר פרשיות יעו"ש. וליתא, דרבינו ס"ל דכל ג' פרשיות הוו דאורייתא, כמבואר בדבריו ריש הלכות קריאת שמע. וכ"כ תומת ישרים, הביאו בעל כנסת (סי' ס"ז, הגהות טור, וע' גם הגהות ב"י) "עכ"ל. וכעין זה העיר בככבא דשביט בברכות (כ"א ע"ב ד"ה חוזר). וכבר הזכרתי שכ"ד הפר"ח (סי' ס"ז) ברמב"ם. אכן קשה לחלוק על ראשון. וגם התומת ישרים אינו ראשון אלא היה בתחילת תקופת האחרונים.

לז. ע' בפר"ח שם. וע' מור וקציעה (סי' ס"ז), וע' בברכת ראש ברכות (אשכנזי דף כ"א ע"א ד"ה שם אר"י). וע' ראש יוסף ברכות (כ"ה ע"ב ד"ה אמר רבא צואה בגומא). וע"ע בתורת חיים (סופר, סי' ס"ז סק"ב, דף ע' ע"א, ובע"ב ד"ה אבל אי. ויש להקשות עליו, אחר שהביא דברי החת"ס, הרי לדבריו לא קשה מה שהקשה, דכך הייתה התקנה כדי שלא יולזלו, ודו"ק). וע"ע בספר שיח התפלה (עמ' ש"ז בשם הגרשז"א).

לח. ע' פר"ח (או"ח סי' ס"ז ד"ה ועדיין), ועולת תמיד (ס"ז סק"ב "ואני אומר כי אין הנידון דומה לראיה, דשאני ק"ש דמאי הפסד איכא אם קורא שתי פעמים, ולפיכך אע"פ שאינו מדאורייתא אלא פסוק ראשון קורא כל הפרשיות, אבל בברכה דאיכא משום לא תשא, ודאי דאסור לברך מכוח ספק, ולדינא צ"ע"). וע"ע בשו"ת פרי הארץ (או"ח סי' ג' ד"ה אמנם דף ב' ע' וע"ב), יד אהרן (סי' ס"ז הגהות ב"י), פמ"ג (סי' ס"ז א"א סק"א), תורת חיים (סופר, סי' ס"ז סק"ב ד"ה אבל), זכרון מנחם (לרבי מנחם מנדל בן יחיאל, סוגיא דספק קרא ק"ש אות ח'), ובשו"ת כתב סופר (או"ח סי' כ' ד"ה ומ"ש על). וע"ע בספר ראשון לציון (על

בדעת הרמב"ם (ראה להגאון בעל שו"ת חו"י בספרו מקור חיים סי' ס"ז ד"ה ומברך ל"ט).

אמנם לכאורה נראה דוחק גדול חילוק זה. דלפי זה יוצא שהמסופק בברכות השבח, כגון אשר יצר או שכוחו וגבורתו מלא עולם וכו', דחוזר. וזה לא שמענו שרמז הרמב"ם בשום מקום, אדרבה, מסתימת דבריו בכל המקומות שהבאנו לעיל מוכח לא כן.

ושמא כוונת העולת תמיד לומר, דהיינו רק במצוה שהיא דאורייתא, אז כשהברכה על המצוה היא ברכת השבח, יברכנה. משא"כ במסופק רק על ברכת השבח כגון אשר יצר, ספק ברכות להקל, שהברכות מדרבנן. תדע, הרי ודאי גם

ביאורים לבאר דברי הרשב"א בכוונת הרמב"ם. ואח"ז מצאתי למרן הראש"ל זצ"ל בחזו"ע י"נ (עמ' קס"ט והלאה) שגם עמד בזה, עיי"ש.

הסברי האחרונים בביאור הרשב"א לרמב"ם

וע' בעולת תמיד (סי' ס"ז סק"ב) שכתב ליישב "ולענ"ד נראה לחלק, דודאי בברכות שתקנו על המצוה כגון על נטילת לולב וכיוצ"ב אין לברך משום ספק, אבל ברכת ק"ש שהם שבח להקב"ה, כך הייתה תקנת חכמים מתחילה, כשיתחייב לומר ק"ש, יאמר הברכות עם ק"ש. ואפשר שזה היה כוונת הרשב"א ז"ל ודו"ק" עכ"ל. וכן כתבו כמה אחרונים

ברכות כ"א ע"א ד"ה וחזיתיה לרמב"ם) שדחה תירץ הרשב"א מחמת קושיא זו. וע"ע במרכבת המשנה (אלפנדרי ק"ש פ"ב הי"ג), צרור החיים (ק"ש פ"ב הי"ג), דברות משה (שבת, ח"א סי' כ"ב ענף ב' ד"ה עוד הקשה הרשב"א), ובספר מילי דברכות (גרודזנסקי, ברכות כ"א ע"א אות י"ח), שגם הקשו כן. אכן לפי מה שנביא לקמן בביאור הראשון לציון בדעת הרמב"ם, אדרבה, היא גופא הראיה לרמב"ם, דמאחר שבאמת אין קשר בין ק"ש לברכות (והראיה, שאפשר לברכם גם בלי ק"ש וכנ"ל), א"כ איך אמרו חכמים "בשחר מברך שתים לפני" וכו', ומה ראו לומר שיש קשר בין שמע לברכות. "אלא ודאי דאיכוון בהכי לאחמורי בהו כדין ק"ש דהוי של תורה, לעניין אם נסתפק בק"ש וברכותיה, דחוזר וקורא ק"ש, קורא נמי הברכות" ע"כ. וע' לקמן.

לט. וכ"כ במרכבת המשנה (חעלמא, ק"ש פ"ב הי"ג) וז"ל "גם יש לחלק דשאני ברכות שופר ולולב דמברך אשר קדשנו במצותיו וצונו, ואם כבר יצא הוי ברכה לבטלה, משא"כ ברכות ק"ש שהן שבח והודייה אין בו משום לא תשא, ולא גרע מתפלת נדבה" ע"כ. וע"ע תורת חיים (סופר, סי' ס"ז סק"ב), וכ"כ בתחילה בספר בספר מילי דברכות (גרודזנסקי, ברכות כ"א ע"א אות י"ז). ושו"ר שהערך השלחן (בסי' ס"ז סוף סק"א) הביא שכ"כ כעיי"ז בשו"ת בית דוד (ס"ס שנ"ט), והערך השלחן דחה סברא זו עיי"ש. וכ"כ אבן האזל (הלכות ק"ש פ"ב הי"ג אות ב' ד"ה ויש להביא).

העולת תמיד מודה לסיום דברי הרמב"ם דאם מסופק רק על הברכות, וכגון שודאי קרא ק"ש, דלא יברך, אע"פ שהם ברכות השבת. ומחורתא כדחילקנו.

עכ"פ אכתי תקשי, שכבר הוכחנו שברכות ק"ש אינם קשורות באמת לק"ש, ולמה יחזור עליהם אף שהם ברכות השבת. ונראה דר"ל, דסו"ס אחר שנתקנו לכתחילה לקוראם עם ועל ק"ש, וכיון שהם ברכות השבת על מצווה דאורייתא, לכן חוזר גם עליהם. (ועדיין צ"ב).

וראיתי להגאון רבי נח חיים צבי, בספרו מעין חכמה (אב"ד אהי"ו, רעדהיים תקס"ד, דף ק"ג ע"א) שעמד על דברי הרשב"א האלו, וכתב לבאר וז"ל

"ויש קצת סעד לסברא זו, דלמ"ד ברכות ק"ש מעכבות (ע' טור וב"י בסי' ס'). ד.א.), אם קרא בלא ברכות, צריך לחזור ולקרוא, משא"כ בכל הברכות שאין מעכבות, שפיר י"ל דאף לדידן דקי"ל שאין מעכבות ואם קרא בלא ברכות א"צ לחזור ולקרוא עם הברכות, מ"מ חומרא איתא גם לדידן, שבכל פעם שקורא לשם מצות ק"ש צריך לקרות עם הברכות וכו'. וטעם הדבר שתקנו הברכות על אופן זה שא"י י"ח המצוה, מה שלא תיקנו כן בשאר ברכות המצוות כמו סוכה ומילה, נ"ל משום דעיקר מצוות ק"ש היא קבלת עול מלכות שמים^מ, ובלא ברכות נראה שקורא בתורה, וליכא היכירא לקבלת עמ"ש^{מא}, וע"י שיאמר הברכות, איכא היכרא שעושה לקבלת עול מלכות

מ. אכן ברמב"ם בריש הלכות ק"ש (ה"ב) כתב דעיקר המצוה היא "יחוד השם ואהבתו ותלמודו, שהוא העיקר הגדול שהכל תלוי בו", ולא הזכיר קבלת עול מלכות שמים שנוכר במשנה ובגמרא. וכבר עמד בזה הרב כשר זצ"ל בספרו "שמע ישראל", ובמאמרו המקיף בשנתון נועם (שנה כ"ב, פ"ג, עמ' י"ב עד עמ' י"ט).

מא. וחשבתי להביא בס"ד קצת ראייה לסברא זו. דהנה כתב הטור (בסי' מ"ו סע' ט') "ואומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. ורבינו יהודה החסיד היה רגיל לומר אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. והיה מכויין לצאת בו י"ח ק"ש". וכתב על זה מרן הב"י שם "כלומר, דכשאינו אומר אלא שמע ישראל לבד, נראה שאינו אלא ספור דברים שאומרים ישראל כשמיחדים, אבל כשאומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, נראה שהוא מכויין עכשיו ליחד, ומשום הכי מברך שם כבוד מלכותו. דאם לא כן, למה לו לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" עכ"ל. ומבואר בזה, דאע"ג דמדינא א"צ לומר בשכמל"ו (וצ"ע מהב"י בסי' ס"ג וסי' ס"ו, וע' ביאור הלכה ואכמ"ל), מ"מ נצרך ר' יהודה החסיד לאומרו כדי להוכיח שמכויין לצאת י"ח ואינו סיפור דברים, ואינו כקורא בתורה בעלמא. וזה ממש כעין סברת רבינו כאן. וידי"נ הרב אהרן כהן שליט"א העיר, דאדרבה, משמע כאן דכדי שלא יראה כסיפור דברים סגי לומר בשכמל"ו, וא"צ לומר גם הברכות. אמנם נראה שהמעין חכמה סובר, דאחר שהתרגלו

שמים" עכ"ל. ואף שדבריו מסתברים ומתקבלים, עדיין ק"ק, איך ע"י שקורא הברכות, מוכיח שמקבל עול מלכות שמים, אחר שלא נזכר בברכות בפירוש עניין קבלת עמ"ש שבק"ש^ב. ונראה שר"ל, שכאשר קורא פרשת שמע עם הברכות לפני ואחרי, אז מוכיח שקורא את פרשת שמע לשם מלכות שמים, אכן אם קורא פרשת שמע לבדה בלא ברכות, אימור עוסק בתורה בעלמא הוא. (וע' בהערה לעיל ביאור נוסף).

ובאופן דומה (אם כי פשוט יותר) כתב להסביר ברשב"א, בספר זכרון מנחם (לרבי מנחם מנדל בן יחיאל, אחיין של הגאון אבני נזר, סוגיא דספק קרא ק"ש אות ח' דף ט"ו ריש ע"ב ד"ה ואולי י"ל) וז"ל שם "וא"כ בק"ש שיש בה

קבלת עמ"ש וחמיר לענין כמה דברים, כדאמר בגמרא שאני ק"ש דאית ביה קבלת עמ"ש, וכאן שמביא הרשב"א דספק קרא ק"ש חוזר אף על פרשה השניה^ב שהוא מדרבנן. וע"כ דק"ש שיש בו עמ"ש חמור. וה"ה שמשום זה החמירו חכמים לחזור מספק, מ"מ בק"ש כך היה התקנה כדי שיקבל עמ"ש שלמה^{מד} וכו' עכ"ל. (ועיי"ש מש"כ ליישב לפי יסוד זה). וע' לרבינו הנצי"ב במרומי שדה (ברכות י"ג ע"א ד"ה ובוה יש ליישב, דף ח' ריש ע"א).

וע' בשו"ת חת"ס (או"ח סי' ט"ו) שכתב להסביר דהטעם הוא כדי שלא יזלזלו בק"ש, וז"ל שם (בד"ה ומ"מ יש) "ע"כ אין לנו אלא סברת הרשב"א בתשובה (סי' ש"כ) שהוציא כן מר"א, דאע"ג דמן

לומר תמיד בשכמל"ו, שוב לא ניכר שקורא לשם ק"ש, ולכן חכמים תיקנו גם לברך הברכות, כדי שיהיה ניכר לגמרי שקורא לשם ק"ש. כ"נ לענ"ד.

מב. ושמא כן נזכר במה שאומר "וקרבנתו מלכנו לשמך הגדול באהבה להודות לך וליחדך". וכבר הזכרנו בהערה לעיל שהרמב"ם מגדיר את מצוות ק"ש כ"יחוד השם", ולא כקבלת מלכות שמים. (וע"ע בדברי הגרי"ד לקמן).

מג. רבינו הזכיר שם כמה פעמים כאילו הרשב"א כתב שכל פרשה ראשונה דאורייתא, ומכך שחוזר אף על שאר פרשיות, מוכח שתיקנו שכל שקורא, קורא כתקנה. אכן במחילה לא דק בזה, והרשב"א כתב שרק פסוק ראשון מדאורייתא (ולא כל הפרשה). ושמא כך הייתה הגירסה לפניו ברשב"א או בכס"מ שהביא את הרשב"א.

מד. ואח"ז מצאתי שכיוצ"ב כתב בספר אם יעקב (יאקימובסקי, ברכות כ"א, דף י"ב ע"א וע"ב), והוסיף, בפרט שהרי חז"ל נתנו אסמכתא לברכות ק"ש שנאמר "שבע ביום הללתיך", עיי"ש. ועוד מצאתי כיוצ"ב בספר זה הים (בריזמן, סי' י"א עמ' מ"ה ד"ה אבל האמת. אמנם מה שהקשה שם בסוף עמ' מ"ד ובריש עמ' מ"ה על הפר"ח מהריב"ש, וכתב לחלק בין מצוה שבמעשה למצוה שבאמירה, כנראה לא ראה כל הפר"ח בפנים, דלהדיא כתב שסברתו היא כנגד הראשונים. וגם עצם חילוקו תמוה לענ"ד).

שמברכים על מצה ולא על מרור וקורין
פרשה ראשונה ולא שניה או קורין בלי
ברכותיה וכדומה, זהו זלזול לדרבנן
ע"כ. וגם זה טעם אחר בדעת הרשב"א,
ודלא כעולת תמיד. (וע' מש"כ בזה בספר
זכרון מנחם סוגיה דספק קרא ק"ש, דף
ט"ז ע"א אות א' ד"ה וראיתי באחרונים,
והלאה. וע"ע מש"כ בזה מו"ר מרן
הראש"ל זצ"ל בחזו"ע טו"ב וברכות עמ'
ר"כ עד רכ"דמ').

זכיוצ"ב כתב בשו"ת שמחת כהן (או"ח,
לקראת סוף הכרך, בחידושי

התורה ליכא אלא פסוק ראשון
להרשב"א, ופרק ראשון לשארי פוסקים,
ומ"מ צריך לחזור כל ק"ש, ש"מ כך היה
תיקונם מעיקרא, שכל שצריך לקרות
מספק יקרא כתקונה, וטעמא נ"ל דלא
לזלזלי באידך וכמ"ש לעיל מברכת מרור,
וה"ה בכל סדר ברכת ק"ש, דדא ודא אחת
היא" עכ"ל.

ולעיל מינה (בסוד"ה והרבנים) כתב
"אבל בלא"ה אין נ"ל הכוונה
שחששו שהעולם יזלזלו בה, אלא שהוא
זלזול ובזיון למצות דרבנן^{מה} ורואה בשתה

מה. ובחזו"ע טו"ב וברכות (עמ' רכ"א) כתב, שבספר ישועות יעקב (אה"ע סי' קנ"ח סק"א,
דף י"ז ע"א) כתב, שכ"כ הרדב"ז להדיא (אמנם לגבי כל הק"ש ולמה לא סגי לחזור על פסוק
ראשון, אך לא לגבי הברכות). וז"ל הישוע"י שם "כמ"ש הרדב"ז והובא במג"א הלכות ק"ש
(לא מצאתי. ד.א.), בספק קרא ק"ש חוזר וקורא כולה (המילה מחוקה, וכך נ"ל. ד.א.) דק"ש
דאורייתא, אף דרק פסוק ראשון הוא מן התורה, מ"מ צריך לחזור ולקרות כל ג' פרשיות, כיון
דאנו מסופקין על מילתא דאורייתא ודרבנן כאחת (כך נ"ל לפענת. ד.א.), כיון שאנו מחמירין
על דבר תורה ומקילין בדרבנן, הוי כמזלזל במילתא דרבנן" עכ"ל.

מו. שם דן מו"ר אם החוזר על ברכה"מ כשמסופק (ואכל לחם ושבע), אם יחזור גם על ברכה
רביעית (הטוב והמטיב). והביא דברי המג"א (קפ"ד סק"ז) שכתב שיחזור גם עליה, כדי שלא
יזלזלו בה, וכמ"ש מהר"ש חיון (סי' מ"ב) ומהר"י הלוי (סי' מ"ד). וכן פסקו אחרונים רבים
עיי"ש. וכיוצ"ב כתב התרה"ד (סי' ל"ט) וכו'. אלא שכמה אחרונים חלקו על זה (לח"מ א"ר
עו"ת ועוד), וברמב"ן בשבת (כ"ג ע"א) מוכח כדבריהם, דאינו חוזר על ברכה רביעית. ואח"כ
הביא מש"כ הישוע"י בשם הרדב"ז (הביאותיו בהערה לעיל) דאם לא יחזור על הכל הוי
זלזול למיתא דרבנן, וכתב "אבל בשו"ת הרשב"א (סי' ש"כ) לגבי ק"ש כתב טעם אחר, דס"ל
להרמב"ם דמעיקרא כך הייתה התקנה, שכל שהוא חייב לקרותה, קורא אותה עם ברכותיה.
וכ"ה בב"י שם (לא מצאתי. ד.א.), ובכס"מ (פ"ב מק"ש הי"ג). אלמא דאי לאו הכי לא חיישינן
לזלזול בדרבנן" עכ"ל. ואחר בקשת מחילה מהדר"ג, יש להעיר בזה, דהרי החת"ס כתב טעם
זה כדי לבאר דברי הרשב"א מדוע כך תיקנו מעיקרא, ומאי שנא משאר ברכות. ומבואר דס"ל
לחת"ס דזהו גופא ביאור דברי הרשב"א, ולא ב' טעמים שונים יש כאן, אלא הכל עולה
לעניין אחד. ומסתבר מאד שכך יסבירו גם הישוע"י והרדב"ז, דזוהי ממש כוונת הרשב"א,
ודו"ק. ובאמת הרב זצ"ל הרגיש בזה, ומיד אח"כ ציין שם לחת"ס. ועוד יש להעיר, החזו"ע

בפנ"ע וספק בפנ"ע, וספק דרבנן לקולא. מ"מ לגבי ק"ש, היכא דלא בירך ברכות ק"ש חסר לו מדרבנן בעצם מצות ק"ש, דלא קיים מצות ק"ש עצמה בשלמותה.

ובביאור החילוק הנ"ל בין ברכות ק"ש לשאר ברכות, הוסיף וכתב (בעמ' ז') "ונראה דמדרבנן תיקנו ברכות ק"ש כחלק מקיום קבלת עול מלכות שמים דק"ש, דג' הברכות דק"ש (בשחרית, ובערבית הוסיפו גם ברכת השכיבונו לטעם אחר. ד.א.) שנקתנו מדרבנן, עניינם שווה לג' הפרשיות של ק"ש. דהברכה ראשונה דק"ש ברכת יוצר אור עניינה שה' ברא את הכל, כנגד הפרשה הראשונה דיחוד ה' וקבלת עול מלכות שמים. וברכה שניה דאהבה רבה עניינה ת"ת, ויוצא בה בברכת התורה, והיא כנגד הפרשה השניה של שמע שעיינה ת"ת, דכתיב בה ולימדתם אותם את בניכם לדבר בם. והברכה השלישית גאל ישראל, כנגד הפרשה השלישית של שמע, דזכירת יציאת מצרים וגאולת ישראל. ונראה דרבנן תיקנו ברכות ק"ש

שו"ע אר"ח סי' ס"ז), אלא שהוא כתב כמו שהחת"ס הנ"ל שלל "אין נ"ל הכוונה שחששו שהעולם יזלזלו בה", שהוא כן חשש שהעולם יזלזלו בה עיי"ש. אכן יש להעיר ע"ד שם, שלפ"ד יוצא שה"ה בכל מצווה דאורייתא שיחזור גם על הברכות, וכגון לולב ביו"ט הראשון, ולא רק בק"ש. וק"ל למה הרמב"ם נקט כן רק גבי ק"ש.

וידדי ר' בניהו בן שושן נר"ו הראני מש"כ הגר"ד סולוביצ'יק זצ"ל (רשימות שיעורים ברכות, ריכמן, תשע"ב, דף ב' ע"א אות ה' עמ' רמ"ו) לבאר בדעת הרשב"א, דשונים הם ברכות ק"ש מברכות המצוות, דברכות המצוות הם מצוה בפנ"ע מגוף המצוה, משא"כ ברכות ק"ש דמדרבנן הם חלק מקיום מצוות ק"ש עצמה, דאם קרא את שמע בלי הברכות, מדרבנן חסר לו בשלמות הק"ש. "ומשו"ה סובר הרמב"ם דאף דבשאר ברכות המצוות כשיש ספק אם חייב לעשות מצוה דאורייתא חוזר ועושה אותה אבל אינו מברך, דהברכה הוי דין

שם כתב לדחות ראיית הפר"ח (אר"ח ס"ס ר"ט) דיש לחזור על ברכה רביעית מדלא חילקו גבי בעל קרי שלא יברך ברכה רביעית (עיי"ש בפר"ח), שיי"ל דשאני בעל קרי דודאי חייב בברכה"מ שהיא מן התורה, ולכן תיקנו שיחזור על ברכה רביעית כדי שלא יזלזלו בה, משא"כ מי שאכל ומסופק אם בירך, אינו אלא ספק. ושכ"כ הגאון ר' ישועה בסיס בספר אבני צדק (סי' קפ"ד) לדחות ראיית הפר"ח. עכת"ד. ולפענ"ד אחמה"ר יש לדחות ולקיים ראיית הפר"ח, דהנה חזינן דלדעת הפר"ח גם בברכה"מ חשיב כעין "ודאי", מכח החזקת חיוב כדלקמן. ודו"ק היטב.

מז. ואח"כ הראוני שבדומה לזה כתב הגאון רבי חיים פנחס שיינברג זצ"ל, בספרו משמרות חיים (ח"ב הלכות ק"ש אות א' עמ' כ' וכ"א).

הפרשיות, כמו"כ ממש תיקנו דחוזר גם על הברכות. ודבריו שפתים ישק.

אמנם עדיין קשה לי, דאם כדבריו, למה בודאי קרא את שמע ומסופק על הברכות כתב הרמב"ם דלא יחזור, הא חסר לו בעצם הק"ש. ואפשר לבאר לפי מה שכתב בספר מילי דברכות (גרוזנסקי, ברכות כ"א ע"א אות כ"א ד"ה ומה שכתב דף י"ג ע"א) דטעם הרמב"ם בזה הוא "משום דמסתמא התפלל כדרך המתפללים שמברכים הברכות קודם ק"ש דסירכיה נקיט ואזיל" עכ"ל. ולא כטעם מרן הכ"מ, עיי"ש. א"כ לק"מ, דמן הסתם בירך כל הברכות כראוי. ודו"ק.

והנה לפי פירוש הרב מעין חכמה והרב זכרון מנחם והגרי"ד, ברור שנד"ד שחוזר גם על הברכות הוא דין מיוחד ויוצא דופן, ולכן לא מציינו ברמב"ם שבשאר ברכות חוזר, בין ברכות המצוות ובין ברכות השבח. אכן לפי העולת תמיד וסיעתו, לכאורה דין זה נכון בכל ברכות השבח על מצוה דאורייתא^מ, וצ"ע וכנ"ל. ויתכן שאף לטעם החת"ס, ה"ה לשאר מצוות, כגון שמסופק אם נטל לולב, דנוטל עם ברכה, כדי שלא יהיה זלזול לברכה שהיא מצוה דרבנן. ויותר נראה

כקיום אחד דק"ש וברכותיה, דק"ש וברכותיה מהוות חלות קיום אחד דקבלת עמ"ש. ומש"ה מקביל עניין הברכות לק"ש, וכדאיתא ברמב"ם (ק"ש פ"א ה"ב וג'), דיחוד ה' ואהבתו, ות"ת, וזכירת יציאת מצרים, מהווים קיום דקבלת עמ"ש" עכ"ל. (וע' מש"כ בדומה לזה בספר זכרון מנחם סוגיה דספק קרא ק"ש, דף ט"ז ע"א אות ג' ד"ה אמנם, והלאה בדף ט"ז ע"ב. וע' לקמן מש"כ בהערה בשם ספר אור לו בציון).

ויש להוסיף עוד, דהנה לפי"ד מובן היטב מש"כ הרשב"א דכך הייתה תקנה מעיקרא, וכתב דכמו שחוזר על כל הק"ש אף דפסוק ראשון בלבד מן התורה, כמו"כ סובר הרמב"ם דחוזר גם על הברכות, והבאנו שהקשו האחרונים, איך משווה הרשב"א ברכות שיש בהם חשש דלא תשא כשחוזר (על הצד שכבר בירך), לפסוקי תורה (דהיינו שאר פסוקי ק"ש חוץ מפסוק ראשון), וכן הקשו האחרונים. אכן לפי ביאור הגרי"ד ניאח, דבעצם חכמים הרחיבו את החיוב דאורייתא של הפסוק הראשון לג' פרשיות, וכמו"כ הרחיבו עוד יותר את החיוב הנ"ל לברכות ג"כ, והכל תקנה אחת, וזהו שאמר הרשב"א דכמו שתיקנו שחוזר על כל

מח. ועוד בדעת הרשב"א, ע' ראש יוסף (ברכות כ"א ע"א ד"ה אמר רב יהודה, עמ' ס"ו ד"ה ויש טעם אחר, במהדו' תשס"ג. ובדף כ"ה ע"ב ד"ה אמר רבא צואה בגומא), סדר משנה (פ"א מתפלה ה"א, דף נ' ע"א ד"ה וביותר מזה והלאה), לחם יהודה (ק"ש פ"ב הי"ג), שאילת שמואל (תוספאה, סי' ב'), תהלה לדוד (סי' ס"ז סק"א, דף ל"א ע"א), זכרון מנחם (סוגיא דספק קרא ק"ש אות ו' ז' ח' בדף ט"ו ע"א), אבן האזל (אות ב' ד"ה ונראה), ואכמ"ל.

באורך ביבי"א ח"י או"ח סי' כ'). הכי נמי
בנד"ד, אף דיש ספק על הק"ש, מאחר
דקי"ל דחזור וקורא, לכן יברך גם
הברכות, ואין לחוש לסב"ל.

ברם נראה דהא תברא, דהרי אי"ז אלא
בברכת המצות שנגררת למצוה,
וכל היכא דנפסק דהחפצא דמצווה כשר,
וכגון שהס"ת בלא תגין הוא כשר (או
התפילין דרש"י כשרות, ולא קי"ל כר"ת,
עיי"ש בראיית הרדב"ז לכללו הנ"ל), אז
ברכת המצוה שנגררת למצוה נטפלת,
דלא יתכן לומר שהס"ת כשר ואין מברכין
עליו, דהא כו"ע סוברים דמברכין על ספר
כשר. ומאחר שפסקנו שהספר "כשר",
ממילא יש לברך עליו אליבא דכו"ע
(ופשוט שזו סברת הרדב"ז). משא"כ

דשאני ברכות ק"ש (וברכת הטוב והמטיב
של ברכה"מ, עיי"ש בחת"ס ד"ה והא
מילתא, ממה שהביא מהמג"א סי' קפ"ד
סק"ז, וע' במחצית השקל על המג"א שם)
דהם מצוה בפנ"ע^{מט} (ע' היטב בב"י בסי'
ס'), משא"כ ברכות המצוות שגם אם לא
יחזור על הברכה אין בזה משום זלזול.
והנה מריש הו"א ליישב סברת הרמב"ם
דחזור על הברכות, ע"פ מש"כ
הרדב"ז בתשובה (ח"א סי' רכ"ט), דכל
שיש ספק במצוה, כל היכא דקי"ל
דמקיים המצוה כראוי, מברך, ול"א סב"ל.
וכגון ס"ת שאין בו תגין, דלרמב"ם כשר
ולר"ת פסול, מאחר דקי"ל כרמב"ם דכשר
(שו"ע או"ח סי' ל"ו סע' ג'), תו לא נחוש
לסברת ר"ת, ונברך על הס"ת. (וראה

מט. ואח"ז מצאתי בספר אור לו בציון (אטהויזן, ברכות דף כ"א, נר מצוה פ"ד) שכתב ליישב
תמיהת השואל ברשב"א למה פסק הרמב"ם לחזור גם על הברכות, וז"ל "ולי נראה ליישב,
דודאי כל ברכות דרבנן, אע"פ שעיקר עשיית המצוה דאורייתא, היינו היכא דאין בברכה
עצמה, מצוה בפנ"ע. משא"כ הכא אי לא קרא ק"ש, אזי אמת ויציב מצד עצמה היא מצוה
דאורייתא, ואי קרא ק"ש, עכ"פ אמת ויציב עדיין היא מצוה דרבנן מצד עצמה. וכמו"כ בברכה
שלפניה, היא כמו ברכת התורה קודם לימוד התורה, וברכת התורה לפניה מן התורה וכו'.
א"כ ברכות ק"ש הם מצוות מצד עצמותם, לכן הוא מברך לפניה ולאחריה, משא"כ בשאר
ברכות המצוות עכ"ל. (ומצאתי שבספר אם יעקב, יאקימובסקי, ברכות כ"א, דף י"ב ע"א
וע"ב, קילס סברה זו בשם ספר אל"ב, ונראה שהוא ספר אור לו בציון הנ"ל). ואע"ג דהסברו
עומד בפנ"ע לבאר סברת הרמב"ם, ולא בא לבאר דברי הרשב"א, מ"מ עצם סברתו לחלק בין
ברכות ק"ש לשאר ברכות המצוות, מתקבלת על הדעת, ונראה שכן יש לומר לדעת החת"ס,
ולכן שאני ברכות ק"ש וכאמור.

ג. וע' לקמן בביאור הראשון לציון בדעת הרמב"ם. וכפי הנראה דבריו ופירושו יוכלו להיכנס
דברי הרשב"א, ולפי"ז היה ראוי להביא שיטתו כאן, בהסבר האחרונים ברשב"א. אכן מכיון
שהוא ז"ל בגודלו לא כתב דבריו בדעת הרשב"א אליבא דהרמב"ם, אלא העמיד פירושו
ברמב"ם בפנ"ע (ואפילו הקשה על הרשב"א, משמע שדחה דבריו), לכן הבאנו דבריו בהמשך.
אכן כאמור, לענ"ד דבריו יוכלו להיכנס גם ברשב"א.

ברכות ק"ש, שאינם ברכת המצוות, ולא שייכת הסברא הנ"ל.

אמנם עדיין י"ל, דמאחר שהפר"ח וסיעתו סברו דאין לחלק בין ברכת המצוות וברכות ק"ש (כדלקמן), ממילא לדעתם ודאי שגם הרדב"ז יודה להם. ונבאר טפי, דהנה סברת הרדב"ז היא, דמאחר שנפסק שחייב לקיים המצוה, ממילא יש לברך עליה. וכמו"כ בספק קרא ק"ש, אחר שצריך לקיים המצוה, יש לו לחזור גם על הברכות. והחזקת חיוב על הק"ש, משפיעה גם על הברכות^{נא}. וכמו"כ בדברי הרדב"ז נאמר, החזקת חיוב לקיים המצוה, גוררת אחריה גם את הברכה. אמנם כל זה רק במצוה דאורייתא, שעליה חוזר מספק, אך בספק במצוה דרבנן, וכגון ספק אם הדליק נר חנוכה^{נב}, אע"ג דאיכא חזקת חיוב, מ"מ לא מהני לברך, מכיון דקי"ל ספק דרבנן להקל אף היכא דאיכא חזקת חיוב, וכיון שפטור מלחזור על עיקר המצוה, לא שייך לברך. (כן שמעתי

להעיר מידי"נ הרב בניהו שנורופי שליט"א). וע"ע במילואים לבי"א (ח"ט או"ח סי' מ"ז, עמ' תנ"א), ובחזו"ע (סוכות עמ' ק"ו). וע"ע בילקו"י "תשובות להשגות קול תורה" (קובץ ג' עמ' פ' והלאה), וקונטרס קובץ ילקו"י כללי סב"ל (בעמ' רט"ו והלאה, ובעיקר בעמ' רי"ט). ואכמ"ל.

ואולם נראה שעדיין יש לחלק בזה, דכל זה לא אמר הרדב"ז אלא היכא דאיכא פלוגתא בפוסקים, דאף דבעלמא קי"ל סב"ל ויש לחוש למ"ד לא לברך, מ"מ במקום דקי"ל כפוסק האומר שהמצוה כשרה, אז הברכה נגזרת אחר עיקר מעשה המצוה, ולכן שפיר יש לברך. משא"כ בנד"ד, דאין הדין שנוי במחלוקת הפוסקים, אלא הוא ספק במציאות האם קרא את שמע או לא, ובזה לא מיירי הרדב"ז^{נא}. (וכידוע איכא פלוגתא דרבוותא אם ספק פלוגתא בפוסקים אלים טפי מספק במציאות או לא, ולכן אין לדמות זה לזה).

נא. אכן בדליכא חזקת חיוב, לדעת הרדב"ז אין לחזור ולברך. ולכן לדעתו אין לאנדרוגינוס לברך על ציצית וכדו'. ודלא כר' יונה דעל כל ספק דאורייתא יש לברך. (וע"ע בשו"ת מכתב לחזקיהו סי' י' דף מ"ז סוף עמודה ג', ד"ה והן עתה, במוסגר, בשם הרב משה הלוי המכונה מורקאדרו).

נב. ע' חזו"ע חנוכה (עמ' כ').

נג. ולפי"ד כעת ניהא מה שהוצרך הרדב"ז להביא ראיה לדבריו שם מהא דמברכים על תפילין של רש"י, ולא הביא ראיה לדבריו בפשיטות טפי מדברי הרמב"ם בסוגיין דחזור אף על הברכות, דלפי האמור לא מיירי הרדב"ז אלא בפלוגתא דרבוותא, ולא בספק עשה מצוה, ודו"ק. אכן למאי דמסקינן לקמן דכן יש לבאר סברת הרמב"ם ע"פ דברי הרדב"ז, ק"ק למה לא הביא הרדב"ז את דברי הרמב"ם בסוגיין כראיה לדבריו. וצ"ע.

ואולם העיריני ידי"נ הרב בניהו שנדורפי שליט"א, שמלשון הרדב"ז שם משמע שאין לחלק בכך, שהרי כתב "ואין זה דומה לספק ברכות, ולא למחלוקת בברכות" ע"כ. הרי שמשווה "ספק בברכות" (ונראה דהיינו ספק במציאות), למחלוקת הפוסקים בברכות. ובשניהם חידש דיש לברך כשהספק (שבא ממחלוקת או מספק במציאות) הוא במצווה. ש"מ דאין לחלק כדחילק הרב שמח"כ.

ובפרט, שדעת הרדב"ז (בח"ג סי' תפ"ה, ובח"ד סי' רצ"ז, ועוד. אכן ע' בטה"ב ח"א סוף עמ' תט"ו ותט"ז, ואכמ"ל), דספק פלוגתא בפוסקים לא חשיב ספק כלל, ולכן יש להחמיר בו. וא"כ כ"ש הוא, דאם בספק שעליו סובר הרדב"ז שאינו נחשב לספק, בכ"ז מורינן לברך (היינו בפלוגתת הפוסקים כשהמחלוקת במצווה, דומיא דתפילין דר"ת), אז בספק שברור שהוא ספק (היינו ספק במציאות אם קרא את שמע) שמורינן שחייב לעשות המצווה (מכח ספק דאורייתא לחומרא), כ"ש שיש לברך, ודו"ק. וע' ב"ח (או"ח סי' תפ"ט סוף סע' ד'), ודו"ק.

ולפי"ז אם כנים אנו, נראה שכן יתכן לבאר סברת הרמב"ם במה שחוזר גם על הברכות, עפ"ד הרדב"ז הנ"ל. אמנם אכתי צ"ע בכל זה. זאת ועוד, לפי חילוק זה, ה"ה בכל מצוות דאורייתא, וכגון לולב ביו"ט הראשון, וק"ק שהרמב"ם הזכיר זאת דווקא גבי

ואח"ז מצאתי בספר ילקוט כהונה (או"ח, מעט כללים שבסוף הכרך, עמ' שפ"ד אות ב') שכתב וז"ל "אם צריך לעשות המצווה מספק, שאינו יודע אם עשאה אם לא, וזה מצווה מן התורה שבספק צריך לחזור, לא שייך בזה הכלל של הרדב"ז, ולא יחזור לברך". ובהערה ציין שכ"כ בשו"ת שמחת כהן (או"ח סי' ס"ז. ושם לא מצאתי שכתב כן. אכן כוונתו הוא למש"כ לקראת סוף הכרך, בחידושי שו"ע או"ח סי' ס"ז), "ומפני שטעם כלל הרדב"ז הוא כיון דלאותו מ"ד הוי שפיר מקיים המצווה, א"כ שפיר מצי לברך וציונו, משא"כ בנ"ד עכ"ל. והרי זה כנ"ל.

וז"ל השמח"כ שם "כבר תמהו האחרונים הלא קי"ל סב"ל וכו'. והיה נראה ליישב זה כפי מה שכתב הרדב"ז (ח"א סי' רכ"ט) דל"א סב"ל אלא אם הפלוגתא בעיקר הברכה וכו'. אלא דזה לא יתכן, דמבואר מדברי הרדב"ז ז"ל הטעם דכיון דלדעת אותו מ"ג הוי שפיר מקיים המצווה, א"כ מצי לברך וציונו ע"ש. אבל בנ"ד שהוא ספק במציאות, א"כ ק"ש עצמה דמדאורייתא, ספק דאורייתא לחומרא, אבל הברכות אין לברך, דשמא כבר בירך והוי ברכה לבטלה. ועוד יש לחלק, דכיון דבעיקר המצווה עבדינן כאותו מ"ד בהכרעה מה דהלכה כוותיה, א"כ הו"ל ממש דינא הכי. אבל בנ"ד מה שחוזר וקורא ק"ש הוא מספק, וא"כ בק"ש עצמה דמדאורייתא, חוזר, אבל בברכות שהם מדרבנן, אינו חוזר עכ"ל. ושמחתי שכיונתי לדעתו.

ק"ש. (אכן גם לסברת הפר"ח וסיעתו שאביא לקמן, צ"ל דלאו דווקא בק"ש קאמר הרמב"ם. ולכן כתבתי ק"ק, ודר"ק).

פירוש הרב לחם משנה וסיעתו בדעת הרמב"ם

ויעויין בלחם משנה (הלכות ק"ש פ"ב ה"ד) שכתב "מי שהיה עוסק במלאכה מפסיק עד שיקרא פרשה ראשונה כולה וכו'. וכן האומנין בטלין ממלאכתן וכו'. ורבינו ודאי נראה מדלא חילק כאן בין עושין בשכרן לעושין בסעודתן, כמו שחילק בהלכות תפלה, משמע דסתם אומנין עושין בשכרן מיירי, וא"כ אמאי מברכין ברכות קריאת שמע שהם מדרבנן, היה ראוי שלא יברכו, כמו שאין מברכין ברכת המוציא מפני שהיא מדרבנן. וי"ל דשאני הכא דעיקר ק"ש היא מדאורייתא, שאע"פ שהברכות מדרבנן, ראוי לעשות המצוה שהיא מדאורייתא כתיקונה, ולקרות ברכת שמע עם ברכותיה, אבל ברכת המוציא אינה באה על מצוה מן התורה, שאין האכילה מן התורה, דאין המצוה אלא מי שיאכל שיברך באחרונה, אבל אין האכילה מצוה. ולהכי אינו מברך בתחילה. ובהכי מתיישב שפיר מ"ש רבינו ז"ל (בפ"ב הי"ג) ספק קרא ק"ש ספק לא קרא חוזר וקורא ומברך לפניה ולאחריה, ואמאי מברך, כיון שיש לו ספק בברכות שהם מדרבנן לא היה לו לברך. אלא יש לתרץ בכה"ג דיש לו ספק בקריאת שמע שהיא מן התורה, אם כן ראוי לו לברך ברכות ולקרות קריאת שמע שהיא מן התורה כתיקונה" עכ"ל.

ודבריו כאן הם ממש כעין תירוץ הרשב"א (וקצת פלא שלא ציין אליו, ולפחות היה מציין לכס"מ שהביא דבריו). אלא שהרווחנו בדבריו ראייה נוספת לחילוק הנ"ל, מהא דפועלים קוראים ק"ש עם ברכותיה על אף שפטורים משאר ברכות דרבנן. (וראה ראייה נוספת שכתבו לזה האחרונים, מהא דמי שתורתו אומנתו קורא שמע עם הברכות, ואילו מתפלה פטור, ראה רמב"ם הלכות ק"ש פ"ב ה"ה, ותפלה פ"ו ה"ח. וקצת יש להעיר מהמבואר בשו"ע סי' רל"ה סע' ב' דאינו פוסק לברכות, עיי"ש. וכן מהמשנ"ב סי' ע' ס"ק כ"ג. וכן מהמשנ"ב סי' פ"ט ס"ק כ"ט. ואולי י"ל).

אמנם בהלכות מגילה (פ"ג ה"ה) כתב הלחם משנה ביאור אחר לרמב"ם, ואחר שהאריך להקשות על הרמב"ם מאי שנא מילה ומאי שנא ברכות ק"ש, כתב וז"ל שם "ונ"ל לתרץ הקושיא ולומר, שמה שאמר שם ספק קרא, אינו ר"ל שיש לו ג"כ ספק בברכות, דאז אינו חוזר ומברך, אלא ר"ל שבברכות אין לו ספק, שודאי לו שלא אמרן, והוא דומה לחלוקה שלאחריה שכתב אבל אם יודע שקרא ונסתפק לו אם בירך, וכי היכי דהתם פשיטא ליה בחדא ומספיקא ליה בחדא, בחלוקה קמייתא נמי פשוט לו בברכות שלא אמרן, ואין לו ספק אלא בקריאה, ולהכי חוזר ומברך כיון שפשוט לו שלא אמרן. ומיהו אם היה פשוט לו שקרא ק"ש, אף על פי שקראה בלא ברכותיה, לא יחזור ויקראנה בברכותיה, דאפשר דהרב"י ז"ל סבור כדעת הרא"ה

כתבו הרב"י ז"ל (בסי' מ"ו) דסובר דהיכא שקראה מתחילה בלא ברכות אינו יכול לחזור ולקרואה בברכות דכבר יצא י"ח, ולהכי כתב רבינו ז"ל ספק אם קרא, כלומר דוקא ספק, אבל בודאי קרא, אף על פי שלא קרא הברכות כבר יצא, ואין לו לחזור ולברך. אבל גבי מילה שכתב שיעשה מילה בלא ברכה הוא מפני שהוא ספק אם הוא זכר וחייב במילה או אם היא נקבה ופטור, ואם נסתפק לו אם חל עליו חיוב ברכה או לא חל אז ודאי אזלינן לקולא. אבל הכא כבר ידע שיש עליו חיוב ברכה ולא אמרה, ולהכי יחזור ויברך" עכ"ל לעניינינו. ומבואר דרוצה לומר, דמיירי שודאי לא בירך הברכות, ולהכי חוזר. וע' בשיטת הגר"א לקמן. (ואכן מסו"ד נראה שרצונו לחלק בין איכא חזקת חיוב לליכא חזקת חיוב, וראה לקמן).

פירוש המאירי הפרישה כנה"ג ופר"ח וסיעתם בדעת הרמב"ם

ואולם מצינו הסבר אחר בדעת הרמב"ם, וכך כתב הדרישה (סי' ס"ז סק"א) "כבר כתבתי בפרישה דכל ספק דאורייתא מברכין עליו. וא"ת, הא כתב רבינו לעיל (סי' י"ז) דאנדרוגינוס וטומטום חייבין מספק, ואפ"ה ס"ל לרמב"ם (ציצית פ"ג ה"ט) דיתעטפו בלא ברכה אע"ג דציצית דאורייתא. ויש לומר דלא דמי כלל, דהתם הספק אם הוא כלל בר חיובא אי

לא, להכי לא יברך מספק, דשמא אשה הוא. אבל עכ"פ הוא בר חיובא לומר ק"ש מן התורה, להכי כיון שאינו יודע בבירור שקרא, חוזר וקורא מספק" עכ"ל. הביא דבריו האליה רבה (סי' ס"ז סק"א), והראש יוסף (ברכות כ"א ע"א עמ' ס"ו במהדו' תשס"ג, ועיי"ש מש"כ להטעים סברא זו. וע"ע מש"כ גם בספרו פמ"ג או"ח סי' י"ז א"א סק"ב, ובסי' ס"ז משב"ז סק"א, א"א סק"ב, ובסי' קפ"ד סק"ח), והכף החיים (סק"א). וע"ע בשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' רע"ח).

וכיוצ"ב כתב רבינו בעל כנסת הגדולה"י (סי' ס"ז הגהות ב"י אות ג') וז"ל "ואני בעניי, אי לאו דמסתפינא הוה אמינא שמה שהשיב הרב ז"ל בתשובה לחכמי לוניל דכיון דהברכות מדרבנן אף בדבר שהוא מדאורייתא אם נסתפק לו אם הוא מחוייב במצוות אם לאו אינו מברך, לאו מילתא פסיקתא קאמר ואפילו במי שהוא מחוייב במצוה אלא שנסתפק לו אם עשאה או לא עשאה, אלא דוקא במי שהוא מסופק אם חייב במצוה או אינו חייב במצוה. אבל מי שברור לו שחייב במצוה, אלא שיש לו ספק אם עשאה או לא, חוזר ועושה אותה ומברך. והטעם, דכיון דגברא בר חיובא הוא מן הודאי, אלא שמשופק לו אם עשה המצוה או לא, כשחוזר לעשות המצוה חוזר ומברך, כיון שאם היה ברור לו שאם לא עשאה, חל עליו חובת הברכה. אבל

כשמעיקרא יש ספק אם גברא בר חיובא הוא או לא, כיון דלא היה לו שעת הכושר לעשות המצוה בברכה, מספיקא לא מברכינן. דומה למה שכתבו מהריב"ל ומהרש"א ז"ל דאע"ג דהמוחזק יכול לומר קים לי, ה"מ כשהתפיסה היא תפיסה ברורה לכ"ע, אבל אם מעיקרא יש ספק בתפיסה, לא מצי למימר קים לי, הכא נמי, כיון דמעיקרא יש ספק אם גברא בר חיובא, מספק לא יברך^נ. וזה ידוקדק בתשובה שהשיב הרב ז"ל^ו לחכמי לוני"ל ז"ל בלשון הזה ולפיכך כל ספק שנסתפק לנו אם עשיית מצוה זו מצוה שנצטוונו עליה וכו', הנראה דדוקא במסופק לנו אם נצטוונו או לא, אבל לא בנסתפק לנו אם נעשית המצוה או לא, ולכן בספק קרא קרית שמע ספק לא קרא, כיון דגברא בר חיובא בודאי, חוזר וקורא ומברך. אבל בטומטום ואנדרוגינוס

בישיבת סוכה, ואנדרוגינוס ונולד מהול במילה, דגברא לאו בר חיובא הוא בודאי, אלא מספק, עושה המצוה ואינו מברך. גם בישיבת סוכה ביום השמיני, גברא לאו בר חיובא הוא בודאי, דשמא שמיני הוא וגברא לאו בר חיובא הוא ביום הזה, זה היה נ"ל עכ"ל.

ועוד כתב (בס' תקפ"ה סוף הגהות טור) וז"ל "מי שמסופק לו אם שמע קול שופר או לא שמע, חוזר ותוקע ואינו מברך. הרב המגיד (בפרק ו' מהלכות סוכה הי"ג. וז"ל שם "וספק שמע קול שופר או נטל לולב, אף על פי שחוזר ושומע או נוטל לולב, מן הספק אינו מברך" ע"כ. ד.א.). וכן מי שנסתפק לו אם נטל לולב או לא נטל. אבל מדברי הריב"ש ז"ל (סי' רכ"א) נראה ברור דצריך לברך^נ. ומחלוקתם תלוי במה שנחלקו הפוסקים אם מברכין על ספק

נה. וראה מש"כ על ראייה זו בספר זרע יעקב (בן נאים, סי' ב' דף ג' ע"ד).

נו. שו"ר שכן דייק הגאון מנחת כהן (מבוא השמש, מאמר שני פ"א ד"ה ונ"ל, דף י"ח ע"א). נז. והעיר על זה מורי הרב מרן הראש"ל זצ"ל בהסכמה לכנה"ג (בהוצאת מכון הכתב) וז"ל "ואני בעיני לא מצאתי הכרח כלל שהריב"ש חולק על הרב המגיד ושאר הראשונים הנ"ל, ואדרבה מצאתי להריב"ש (בסי' ת"ח) שכתב להדיא, שאפילו במצוה דאורייתא כשעושה אותה מספק כגון בספק עולה כבושה, כתבו הרי"ף והרמב"ם שאינו מברך מספק "וכגון זה ספק נטל לולב ביו"ט הראשון שהוא דאורייתא ספק לא נטל, חוזר ונטל בלא ברכה" עכ"ל. וזה הפך ממה שייחס רבינו הכנה"ג להריב"ש. ושוב מצאתי בספר אליה רבה (סי' תקפ"ה סק"ה) שהביא מש"כ הכנה"ג שם ותמה מזה על מ"ש המג"א בשם הריב"ש שאינו מברך, וסיים "ושוב עיינתי בתשובת הריב"ש (סי' רכ"א) וראיתי שמבואר במסקנתו שא"צ לברך, שאע"פ שהמצוה דאורייתא, מ"מ הברכות מדרבנן" ע"כ. וכ"כ בפשטות בערך השלחן (תרנ"ב סק"א) בשם הריב"ש (סי' רכ"א). ודבריהם מסתייעים ממש"כ להדיא כן בתשובת הריב"ש (ת"ח הנ"ל עכ"ל).

להם, ה"ה לטומטום ואנדרוגינוס, שהרי ספק נינהו, ומספק לא יברכו וכמ"ש הרמב"ם (פ"ז מהלכות סוכה). ודווקא הני דאיכא ספיקא אי מחייבי אי לא, אבל מי שמחוייב בדבר ומסופק לו אם יצא י"ח תקיעת שופר או לא, תוקע ומברך וכמ"ש לעיל (סי' ס"ז) "עכ"ל.

והוסיף עוד וכתב (ביו"ד סי' כ"ח על סע' י"א בשו"ע) וז"ל "ולא תקשי לך ממש"כ המחבר (באו"ח סי' ס"ז) דספק קרא ק"ש חוזר וקורא אותה בברכותיה, וכתב הב"י בשם הר"י דה"ה בכל דבר שהוא ספק של תורה שמברכין עליה, דשאני התם דאיכא ודאי חיובא, אלא דמספקא ליה אי נפק מחיובו, אבל הכא דמספקא לן אי מחייב או לא, לעניין ברכה הו"ל ספק ברכות להקל ודומיא דכוי (בסע' ג'), וכבר הארכתי בפרט זה בביאורי לאו"ח ע"ש" עכ"ל. (וע"ע בפר"ח או"ח סי' מ"ז סע' א', בעניין ספק בירך ברכות התורה, וכתב שם דחוזר על כל הברכות, והביא ראייה מספק קרא ק"ש, עיי"ש, ודלא כשאגת אריה סי' כ"ה, וע' משנ"ב סי' מ"ז סק"א. וע"ע בפר"ח בסו"ס ר"ט, גבי ברכה רביעית בברכת המזון).

והוסיף וכתב (ביו"ד סי' ק"כ ס"ק כ"ו, על שו"ע סע' ט' ד"ה יטבילנו בלא) וז"ל "ולפי מה שכתבתי (בסק"ו) שטבילת כלים מדאורייתא, הוי הך דינא ספיקא דאורייתא ולחומר. ואין לומר דלעניין ברכה דהוי מדרבנן הוה ליה ספיקא דרבנן ולקולא, ולפיכך יטבילנו בלא ברכה, שהרי כתב המחבר (באו"ח

מצוה דאורייתא. ולדברי כולם ביו"ט שני אינו חוזר לתקוע בשופר או ליטול לולב, ואם רצה לתקוע או ליטול לולב אין צריך לחזור ולברך. וכ"כ בתשובה (סי' רכ"א, וע"ש בסי' ת"ח) "עכ"ל.

ורבינו הפר"ח גם הסכים כן, ואחר שהביא דברי הכנה"ג הנ"ל כתב (סי' ס"ז ד"ה ועדיין נשאר) וז"ל "הנה מכל דבריו (של הרמב"ם בתשובתו הנ"ל לחכמי לונל. ד.א.) מוכח בהדיא דדוקא בספק אי גברא בר חיובא הוא דומיא דסוכה, דאותו יום לית ביה חיוב כלל. וכן כוי וטומטום ואנדרוגינוס ודכוותיהו שנולד הספק בעיקר החיוב, אבל היכא דאיכא חיוב ברור כמו הכא גבי ק"ש, וכן ספק נטל לולב וכיוצא, דאיתליד ספיקא בתר דאיכא חיובא, חייב לברך ברכה הראויה לכל דבר, ולפיכך כתב הרב ז"ל שחוזר ומברך לפניה ולאחריה וכו' (עיי"ש שהביא "סמוכות" ו"כדמות ראייה" לדבריו. ד.א.). ואע"פ שהרשב"א בתשובה הנזכרת (ח"א סי' ש"כ, וכן בסי' שכ"ט), והריב"ש (סי' רכ"א ות"ח) והרב המגיד (סוכה פ"ו הי"ג) והר"ן ז"ל (ר"ה ט' ע"ב ד"ה ולעניין. ובשבת י' ע"א ברי"ף, ד"ה מכאן) כולם לא ירדו לחלק במה שחילקנו לעיל, אעפ"כ הט אוזניך וקבל האמת ממי שאמרו, שהחילוק הוא ברור ומוכרח, אין לנטות ממנו ימין ושמאל לדעת הרמב"ם ז"ל, והכי נקטינן" עכ"ל.

ועוד כתב (או"ח תקפ"ט סק"ד) וז"ל "ודע דלפי פסק המחבר לקמן (בדין ו') שהנשים אין מברכות ולא יברכו

עכ"ל. ויעויין בפמ"ג (משב"ז סק"א) שכתב להטעים חילוק זה וז"ל "והנה יראה לומר שכל מי שמחויב ואינו יודע אם עשה, יש קצת חזקה לומר שעדיין לא עשה, וכמו שקם ממטתו בוודאי לא קרא, אין ספק מוציא מידי וודאי". ועיי"ש בכל דבריו. וכע"ז כתבו אחרונים רבים, וע' בשו"ת פרי הארץ (או"ח סי' ג' ד"ה אמנם, לקראת הסוף "אמנם לעיקר הקושיא" וכו'. ומש"כ שם "ומשום הכי מברכינן", הוא טעות דפוס הניכר, וצ"ל "ומשום הכי לא מברכינן" (ופשוט).

וראיתי למור"ר מרן הראש"ל זצ"ל בהסכמתו לספר כנה"ג (או"ח, הוצאת מכון הכתב, אות א') שדן בזה"ט, ושם כתב שרבותינו הכנה"ג והפר"ח זכו לכוין לדברי רבינו המאירי בביאור דעת

סי' ס"ז) ספק אם קרא ק"ש חוזר וקורא ומברך לפנייה ולאחריה, אלמא דבספיקא דאורייתא חוזר ואומר הברכות ג"כ אע"ג דרבנן גינהו, וא"כ הכא נמי משמע לכאורה דכיון דמשום ספיקא דאורייתא מחוייב לאטבולי, ממילא נמי מברך עליה. ואדרבה, כ"ש הוא מברכות ק"ש"י. ברם כד מעיינת בה שפיר, ליתא, שהרי כתבתי שם בחבורי פר"ח, דהיכא דאיכא ספק בעיקר החיוב אי מחייב או לא, לא יברך מספק. משא"כ בק"ש דגברא בר חיובא הוא בודאי בק"ש, אלא דמספקא ליה אי קרא ונפטר מחיובו או לא. וא"כ בנד"ד דמספקא לן בכלי זה בעיקר החיוב אי מחוייב בטבילה או לא, בדין הוא דלא לברך עליה מספק, ופסק המחבר מכוון יפה בכאן, שפסק שיטבלנו בלא ברכה"

נח. נראה דכ"ש, משום דהכא ודאי הברכה היא ברכת המצות, ושייכת למצוות הטבילה, משא"כ בק"ש. ואם שם עושה המצוה עם הברכה, כ"ש כאן, ודרו"ק.

נט. והנה בעניין זה מצינו לכאורה סתירה בפוסקים. שבדין דמי שלא קיים מצוה מהתורה עד בין השמשות, כתבו הפוסקים שאף שחייב לקיים המצוה משום דספק דאורייתא לחומרא, מ"מ לא יברך, דהברכות דרבנן. ע' משנ"ב (סי' תרנ"ב סק"א), וכ"כ הערך השולחן שם, דלא כהאליה רבה שם. וע' שד"ח (מערכת ל' כלל קמ"ל אות ס') שגם הסיק כן. וצ"ע מאי שנא מספק קרא ק"ש, לטעם הפוסקים שחוזר משום דק"ש דאורייתא. ועוד, למה בספירת העומר מבואר בב"י (בסי' תפ"ט) ובפוסקים שרשאי לברך בבין השמשות. ע' בשו"ת יחו"ד (ח"ו סי' ל"א) שכתב כן. וכן במי ששכח להניח עירוב עד בין השמשות, כתבו הפוסקים שיניח ויברך, ע' משנ"ב (סי' רס"א סק"י"א) ובביאור הלכה שם (ד"ה עירובי) וביחו"ד שם. וצ"ב מאי שנא. ושור"ר בחזו"ע סוכות (עמ' תמ"ו) שעמד בזה, וכתב שם בשם שו"ת מצות כהונה (סי' ל"ה דף כ"ו ע"א), שבין השמשות לא דמי לספק קרא ק"ש, דבספק קרא ק"ש הגברא ודאי בר חיובא, והספק הוא רק אם יצא י"ח, אבל בבין השמשות הספק הוא אם הוא בכלל מחוייב בשעה זו, ודמי לטומטום ואנדרווגינוס שיש ספק בעצם חיובם. עיי"ש. ומה שמברך על ספירת העומר בבין השמשות, עיי"ש ביחו"ד שהטעם הוא דהספק דרבנן מכריע שעכשיו לילה, ולכן אין לחוש גם לעניין הברכה. (ואכתי צ"ב למה לא נימא שהספק דאורייתא מכריע שעכשיו יום

הרמב"ם. והנה ז"ל המאירי בברכות (כ"א ע"א ד"ה מי שנסתפק) "מי שנסתפק לו אם קרא את שמע אם לאו, חוזר וקוראה הואיל וק"ש מן התורה, וקוראה בברכותיה. שכל שהוא מספק בדבר שהוא מן התורה יש לו עליו לברך, ואין בו חשש ברכה לבטלה, הואיל והוא דבר שבודאי היה בו חיוב. אבל דבר שלא היה בו חיוב בודאי מעולם, כגון ערלה כבושה, אף על פי שחיוב מילה מן התורה, אין בו ברכה לדעת קצת. ויש שמברכין אף בזו להטיף דם ברית כמו שיתבאר במקומו" עכ"ל.

ובס"ד היום (שלהי תשרי תש"פ) יצא לאור שו"ת יחיה דעת החדש ח"ז, ושם (בסי' ר"ח אות א') נדפסו דבריו שבהסכמה הנ"ל, עיי"ש.

וביותר ביאור כתב המאירי בשבת (כ"ג ע"א ד"ה זה שאנו) "מעשה צריך שתדע הואיל וחכמים תקנו בהפרשתו (של דמאי. ד.א.), היאך אין מברכין עליו, אלא הואיל ותקנה זו לא באה אלא על הספק אין מברכין עליו. ולדעת זה, כל שתקנתו מדברי סופרים מצד איזה ספק, אף על פי שעיקר הדבר מן התורה, ספק דבריהם הוא קרוי. והוא שאמרו ודאי דדבריהם, כגון מצוה של סופרים כהדלקת נר חנוכה וחברותיה בעי ברכה, ספק דדבריהם לא בעי ברכה, אף בספק הבא מחשש תורה. ואף על פי שיום טוב שני ספק דדבריהם הוא ומברכים עליו, אינו אלא שלא יבאו לזלזל בו. הא ספק של תורה, כגון ספק עשה את המצוה ספק לא עשאה, וודאי דדבריהם מברכים. ואף על פי שבגמרא נחלקו בה

הוא, ויברך על הלולב או על השופר בבין השמשות שבמוצאי היום הראשון. ואמר לי ידידי הרב מרדכי אלתר שליט"א, דבספירת העומר הוא ודאי מחויב לספור ביום הבא, ורק הספק הוא אם הגיע היום הבא, ובזה מהני ספיקא דרבנן למימר דחשיב בין השמשות ליום הבא. משא"כ בספק נטל לולב, על הצד שבין השמשות לילה, הוא פטור, ולכן באותו הזמן הוא לא ודאי חייב. ודפח"ח. וה"ה לעירובי חצרות. והביאור הלכה שם כתב, שעירובי חצרות שאני שהקילו בהם, עיי"ש. וע"ע בחזו"ע י"ג (עמ' קמ"ג וקמ"ד, ובעמ' קס"ט עד עמ' קע"ב). ואולם עיי"ש בחזו"ע סוכות (בריש עמ' תמ"ז), שבבין השמשות שלנו, יש לברך בספק במצוה דאורייתא, כגון בלולב או בשופר במוצאי יו"ט הראשון, כמה דקות אחר השקיעה, מטעם דאיכא ס"ס, עיי"ש. ונראה שר"ל דהא מהני ס"ס בברכות, הוא דווקא בדאיכא צד שהמצווה היא מן התורה, כמבואר בשו"ת תה"ד (סי' ל"ז) ובב"י (סי' תפ"ט) ובשו"ת מכתם לדוד (או"ח סי' ג' ד"ה הגם הלום, וד"ה אמנם בהיות, ובר"ה ברם כתר, ובר"ה וממוצא, ובר"ה ומ"מ). וע"ע בלוית חן (סי' שמ"ג אות קכ"ו עמ' רל"ה בהערה), ובשו"ת יביע אומר (ח"ט או"ח סי' פ"א אות י"ד). ובשו"ת יבי"א מהדו"ב (התשע"ה, ח"ט או"ח סי' פ' הערה ג'). וע"ע בשו"ת יחוד (ח"ו ס"ס מ' ד"ה ומ"מ נראה) שה"ה שהכהנים יברכו בדיעבד בתפלת נעילה בבין השמשות שלנו, מהטעם האמור. וע"ע בחזו"ע טו"ב וברכות (עמ' ר"כ רכ"ד). ואכמ"ל יותר.

דדבריהם לא בעי ברוכי. רבא אמר רוב עמי הארץ מעשרים הן. ש"מ טעמא דרוב עמי הארץ מעשרין הן, הא פלגא ופלגא בעי ברוכי, כיון שמצוות מעשר מן התורה. ודוקא בדבר שבודאי היה בו חיוב כגון ק"ש ומעשר, אבל בדבר שמתחילתו ספק, כגון ספק ערלה כבושה, כתב הרב אלפסי ז"ל בפרק ר' אליעזר דמילה דלא מברכינן עלה, אע"פ שחיוב מילה מן התורה עכ"ל. וע"ע במכתם ובמאורות.

והראב"ה (ח"ב, פסחים סי' תקכ"ו) כתב "ואף על גב דברכה לאו דאורייתא היא, דכיון דספירה דאורייתא וצריך לספור, לאו מילתא היא לספור בלא ברכה, ואין כאן משום ברכה לבטלה" ע"כ. ובמרדכי במגילה (פ"ב סי' תת"ג) כתב הסברא לזה, מידי דהוי אספק קרא ק"ש דחוזר גם על הברכות עיי"ש. והביא דבריהם בב"י (או"ח סי' תפ"ט סע' ר') עיי"ש.

אלא שציין שם מורי הרב זצ"ל, שהרשב"א (שבת כ"ג ע"א ד"ה רבא אמר) והר"ן (שבת י' ע"א בדפי הרי"ף ד"ה ומכאן) מיאנו בחילוק זה (וכבר הרגיש בזה הפר"ח בסי' ס"ז הנ"ל).

וז"ל הרשב"א שם "רבא אמר רוב עמי הארץ מעשרין הן. פירש רש"י ז"ל אפילו ספק דדבריהם בעי ברכה, ודמאי אפילו ספק נמי לא הוי, אלא חומרא בעלמא, דרוב עמי הארץ מעשרין הן.

אביי ורבא, ואלו שהזכרנו הם דברי אביי, והרי רבא תרצה מפני שרוב עמי הארץ מעשרים, חכמי הדורות מסכימים שלא חלק בה רבא, אלא שהפליג בטעם דמאי שאף ספק גמור אינו. ומ"מ מודה הוא שבספק דבריהם אין מברכים, אף דבר שספקו בא מחשש תורה. והילכך אין מברכים על כיסוי דם הכוי, שהרי עיקר חיובו בכיסוי אינו אלא מדברי סופרים, ומספק שמא חיה הוא. וכן נולד מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית מתקנת חכמים, ומספק ערלה כבושה כמו שיתבאר אינו מברך עליו. אף על פי שספקות אלו מחשש תורה הן באות. הא כל שנולד לו ספק בדבר שעיקר חיובו מן התורה, כגון ספק נטל לולב ביום ראשון ספק לא נטל, נוטל ומברך. ודעת גדולי המחברים נראית כשיטה זו" עכ"ל.

ומבואר שיצא לחלק בין ספק חיוב, לודאי חיוב וספק יצא מהחיוב, וסיים שנראה שכ"ד "גדולי המחברים", וידוע שכך הוא רגיל לכנות את הרמב"ם. נמצא שעל אף שראשונים רבים הבינו אחרת את הרמב"ם, וכפי שכבר ציין הפר"ח (וע' לקמן), מ"מ זכו הדרישה והכנה"ג ופר"ח לכיון לדעת המאירי בביאור הרמב"ם.

והוסיף מורי הרב זצ"ל שם, שכעיי"ז כתב מדעתו בספר ההשלמה (ברכות כ"א ע"א ד"ה ספק) "והלכתא ק"ש מדאורייתא, חוזר וקורא בברכותיה. וראה לדבר הא דאמרין בפרק במה מדליקין אמר אביי ודאי דדבריהם בעי ברוכי ספק

לאין חזקת חיוב, מוכח דלא ס"ל לחלק בזה. וכן מדסיים דלר"ג ולר"יף לא יברך בספק נטל לולב, ולא חילק דמדאיכא חזקת חיוב יש לברך, מוכח דלא ס"ל לחלק בזה. וכע"ז איתא בר"ן עיי"ש. וע"ע ברמב"ן (כ"ג ע"א), ובנימוקי יוסף בשבת שם בשם הרנב"ר. (וע"ע בשו"ת מתת ידו ח"א סי' ט"ז דף כ"ה ע"א ד"ה ואף, והלאה).

ואח"כ? מצאתי שגם בספר מנחת כהן (מבוא השמש, מאמר שני פ"א ד"ה ונ"ל, דף י"ח ע"א) כתב מדעתו כסברת הפר"ח וסיעתו, וכן פסק שם לדינא, עיי"ש. גם בשו"ת צמח צדק (או"ח סי' ג' אות י'), ובמעשה רקח (ק"ש פ"ב הי"ג), ובשו"ת ישועות מלכו (יו"ד סי' מ"ו), ובשו"ת מהרש"א אלפנאדרי (אה"ע סי' י"ג), ובספר פתח הדביר (ח"א דף ר"א), ובחיי אדם (כלל ה' סעיף כ"ד), גם כתבו דלהלכה ק"ל כדברי הפר"ח. (אמנם יעויין בערוך השלחן סי' ס"ז, שבאות א' נקט כתירוץ הפר"ח כדי לבאר מ"ש ברכות ק"ש מאנדרוגינוס, אמנם אח"כ באות ג' וד' לא החזיק בסברא זו, עיי"ש. וצ"ב בדעתו שם).

וסיים מורי הרב שם, שאע"פ שהפר"ח קילסו לרבינו הכנה"ג בחילוק זה, מ"מ הנהר שלום (תקפ"ה סק"ג) כתב שרבים חולקים על הפר"ח בזה. וכבר האריך בזה בספר זרע אמת (או"ח סי' א') והעלה שהעיקר כדברי ה"ה ודלא כפר"ח.

משמע מדבריו דרבא פליג אדאביי. ואיכא למידק, דהא בהדיא אמרינן בברכות (כ"א ע"א) ספק קרא ק"ש ספק לא קרא ק"ש אינו חוזר וקורא, ספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר חוזר ואומר, דאמת ויציב דאורייתא, ק"ש דרבנן, אלמא בספק דדבריהם אינו מברך. ואולי נאמר לדברי רש"י ז"ל, דלא אמר רבא הכי אלא בספק דבריהם שיש לו עיקר בדאורייתא, כגון יום טוב שני שודאו דאורייתא ומשום ספק יום ראשון הוא, ואף על גב דברכות מדרבנן מכל מקום כיון דעיקרו משום ספק של תורה מברכין, והוא הדין לדמאי שהיינו מברכין עליו משום שודאו הוא מדאורייתא, אלא דכיון שרובן מעשרין וחומרא בעלמא הוא לא בעי ברכה, אבל ק"ש דעיקרו מדבריהם ספקו אינו חוזר וקורא. אבל הרב אלפסי ז"ל כתב בפרק רבי אליעזר דמילה (קל"ה ע"א) גבי נולד כשהוא מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית ואינו מברך עליו. וכן כתב משמיה דרבינו האי גאון ז"ל, ואף על פי שעיקר מילה דאורייתא. וי"ל לפי דבריהם דרבא לא פליג אדאביי, ופירוקא אחרנא הוא דמפרק בדמאי, ולעולם ביום טוב שני טעמא כדי שלא יזלזלו בו כטעמיה דאביי, וכיון שכן ספק נטל לולב ספק לא נטל אפילו ביום טוב ראשון חוזר ונטל ואינו מברך, לפי שהברכה מדבריהם. וכל ספק בדבריהם אינו מברך". וצ"ע עכ"ל.

ומדכתב דהרי"ף חולק על רש"י, ולא חילק בין יש חזקת חיוב

והפנה לכך וכך אחרונים שדברו בזה^ס. עכת"ד. וכבר הבאנו שכנראה כ"כ מרן הכס"מ בסוף הלכות ברכות (פ"י סוף הט"ז). וע"ע בשו"ת יביע אומר (ח"ה או"ח סי' מ"ב אות ד', וח"ט או"ח ס"ס נ"ב, ושם סי' פ"א אות י"ד).

אכן יש להעיר על חילוק זה שכתבו המאירי הכנה"ג והפר"ח וסיעתם בדעם הרמב"ם, דא"כ למה לא מצינו לרמב"ם שיכתוב להדיא דכל ספק במצווה דאורייתא ואיכא חזקת חיוב, יש לקיים המצווה ולברך, ורק בדין ק"ש כתב להדיא דיחזור גם על הברכות. ואם איתא דכלל הוא, היה לו לכתוב כן גבי המסופק אם נטל לולב או אם תקע בשופר. ומדכתב כן רק גבי ברכות ק"ש, מוכח

ס. הפנה לעיין בספר חקת הפסח (תל"ב סק"א דף ו' ע"ג. שם דן בקצרה בסברא אם יש לברך במקום חזקת חיוב), ובשו"ת זרע יעקב (בן נאים סי' ב' דף ג' ע"ד. גם שם נז"נ בשיטות הפוסקים בנידון האמור), ובשו"ת בית שערים (או"ח סי' שס"ז. שם דן גבי המסופק אם קרא מגילה חוזר), ובשו"ת תפארת יוסף (מייזליש, או"ח סי' ל"ד, בהערה שם בדף ל"ט ע"א), ובשו"ת מתת ידו (ח"א סי' ט"ז. שם זכה לכוין לסברת הפר"ח וסיעתו, והאריך בזה), ובנחל אשכול על ספר האשכול (עמ' כ"א. גם שם זכה לכוין לסברת הפר"ח, ולא האריך לדון בזה), ובשו"ת דברי יוסף בירדוגו (או"ח סי' י"א. שם כתב שהרמב"ם בתשובתו לחכמי לונל שהביא המגדל עזו בסוף הלכות מילה, כתב כעין סברת הפר"ח. ודברים תמוהים הם, לא יכולתי להולמם), ובקובץ על יד (הלכות ק"ש פ"א סוף ה"א. שם הסכים עם סברת הפר"ח, והעיר עוד הערה בזה בנוגע לס"ס בברכות), ובשו"ת מצות כהונה (לרבי אברהם הכהן יצחקי, סי' ל"ה, דף כ"ו ע"א ד"ה ודע. גם שם הסכים לסברת הפר"ח מעצמו). עכת"ד. וע"ע לו בחזו"ע פסח (הלכות ליל הסדר, מוציא מצה עמ' פ"ג). ואני מוסיף, ע' בשו"ת שאגת אריה (סי' א' וב'), ובישועות יעקב (סי' ס"ז סק"א, ובסי' תע"ב סק"ג. שם כתב דהיכא דאיכא חזקת חיוב וגם חשש זלזול בברכות, חוזר. והאריך בכל זה), וע' בשו"ת כתב סופר (או"ח סי' כ"ח, וחזו"מ סי' ל"ד, וכבר הערנו מדבריו), ואהל משה (הורויץ, ח"ב סי' מ"ג ד"ה ומה, דף ע"ג ע"א). וע' לחם יהודה (עייאש, ק"ש פ"ב הי"ג). וע"ע שם יוסף על הרמב"ם (אליקים, ברכות פ"א הט"ז. שם בד"ה ועוד נראה, כתב כפר"ח. והביא ראייה לזה מהר"ן בנדרים ז' ע"א). וע' משנ"ב (סי' ס"ז סק"א). וע"ע בספר נגש הכהן (כלל ג' פ"ד ד"ה איברא, דף י"ט ע"א. שם הזכיר בקצרה סברת הפר"ח). וע' אות ברית (סידון, סי' רס"ה סק"ב, דף י"ט ע"ב וכ' ע"א. שם זכה לכוין לסברת הפר"ח, והאריך בזה), ושו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' שכ"ח, ובחידושו לספה"מ מצוה ל' ד"ה ונראה. שם זכה לכוין לסברת הפר"ח), מפרשי הים (בים התלמוד ב"ק ע"ב ע"א, דף ל"א ע"א), בתי כהונה (כרך ב', בית ועד סי' ב', דף כ' ע"א ד"ה ואשר אני אחזה. שם כתב כעין סברת הפר"ח), דברי משה (בהרב, סי' רס"ג סק"ט, דף י"ז ע"א. שם הסכים עם סברת הפר"ח), קונטרסי שיעורים (גוסטמאן, קידושין סי' כ"ג אות ז', דף קמ"ב ע"ב קמ"ג ע"א. שם עורר מסתירת הרמב"ם, ומתמיהת הגר"א על הב"י, ולא תירץ).

דיין פרטי הוא ומטעם אחר. ונראה שזה טעם הרשב"א. וצ"ע.

ומה שדייקו הכנה"ג והפר"ח מלשון תשובת הרמב"ם שכתב "לפיכך כל דבר שיסתפק לנו אם עשיית דבר זה מצוה שנצטוונו או לא נצטוונו", ורצו לומר דהיינו דווקא כשהספק הוא אם בכלל נצטוונו, אך אם ודאי נצטווה, ומסופק אם כבר קיים חיובו, לא, וחוזר, לכאורה יש לדחות דאינו מוכרח. דגם

המחויב בלולב, אלא שאינו זוכר אם כבר נטל היום ונפטר מחיובו או לא נטל, הוא גם בכלל "כל דבר שיסתפק לנו אם עשיית דבר זה מצוה שנצטוונו או לא נצטוונו", דאם עוד לא נפטר מחיובו, אז נצטווה, אך אם באמת כבר נטל ונפטר מחיובו, למעשה כרגע הוא אינו מצווה ליטול שוב הלולב"א.

ועוד, לא כ"כ ברורה הסברה בחילוק זה, דמה לי יש חזקת חיוב או לא,

סא. ואח"ז ראיתי לרבינו הראשון לציין שכתב (ברכות דף כ"א ד"ה ומאי דכתב רמב"ם באותה תשובה) וז"ל "ומאי דכתב רמב"ם באותה תשובה דחכמי לוניל וז"ל וכל מצוה שעיקרה מן התורה ונסתפק לנו אם אנו חייבים בה, לא תקנו לה חכמים ברכה אע"פ שנראית מן התורה כמו שיתבאר וכו' ע"כ. לאו דווקא שיסתפק לנו בה אם אנו חייבים אעיקרא דדינא, אלא ה"ה אם אנו חייבים ודאי ונסתפקנו אם יצאנו י"ח, וכמו שסיים "וה"ה לכל ספק מצוה", פירוש, בין שחייב בה ונסתפק אם עשאה אם לא עשאה, בין שהמצוה דאורייתא בין דרבנן" עכ"ל. ועוד ראיתי להגאון רבי יהודה עייאש בספר לחם יהודה על הרמב"ם (ק"ש פ"ב הי"ג) שכתב וז"ל (אחר שהביא חילוק הפר"ח וסיעתו ברמב"ם) "מיהו כי דייקנן שפיר נראה דלא שני להו בין אי הוי ספק בחיוב, או אי הוי ספק בפטור, בכל גוונא אין מברכין. דהא הרב בתשובה שהשיב לחכמי לוניל" כתב דטעם דלא מברכין בסוכה שמיני ספק שביעי משום דכל ספק אין מברכין עליו יעו"ש לשונו ודוק. וא"כ, על כרחך לומר דהרי"ף והרא"ש לא כתבו אותו טעם אלא לרווחא דמילתא. ואחרי זה מצאתי לרבינו (בפ"ו מהלכות לולב דין י"ג) שכתב וז"ל בזמן הזה שאנו עושים ב' ימים טובים יושבין בסוכה ח' ימים וביום שמיני וכו' יושבין בה ואין מברכין לישב בסוכה, וכן טומטום ואנדרוגינוס לעולם אין מברכין לישב מפני שהן חייבין מספק ואין מברכין מספק ע"כ. הרי מוכח מלשונו דלכולם טעם אחד יש להם. ועוד, דהא כתב המ"מ שם לשיטת רבינו ספק שמע קול שופר או נטל לולב אף על פי שחוזר ושומע או נטל לולב מן הספק אינו מברך, הרי אף על גב דגברא הוי בר חיובא בודאי אלא דספק לו אם נפטר מאותו חיוב או לא, אעפ"כ אינו מברך. וא"כ בודאי דאין אותו חילוק עומד לדעת רבינו, והפר"ח לא דק" עכ"ל. (ויש להעיר שכבר הפר"ח ציין שהמ"מ אינו כסברתו. ושור"ר שכן העיר הגאון ערך השלחן בסי' ס"ז סק"א על הגאון רבי יהודה עייאש, על מה שכתב כן בספרו שו"ת מטה יהודה סי' מ"ז). וע"ע במרכבת המשנה (אלפנדרי, חנוכה פ"ג ה"ה, ד"ה ומעתה אתה, ובר"ה ומעתה כל).

סוכ"ס הברכות הם מדרבנן, וספק דרבנן להקל^{סב}. ובפרט שקשה לי על הפר"ח, והרי ברכות ק"ש אינם ברכת המצוות, וכפי שהוכחנו לעיל בדעת הרמב"ם, וא"כ למה חוזר גם על הברכות. והרי איפכא מסתברא, בברכות המצוות ממש, דהסברא נותנת יותר לומר דיחזור גם על הברכה (היכא דאיכא חזקת חיוב), אפ"ה לא מצינו זכר בכל הי"ד החזקה שיחזור, ורק בברכות ק"ש שאינם ברכת המצוות כתב הרמב"ם דיחזור, וזה פלא^{סג}. אלא מחוורתא דטעם אחר יש בברכות ק"ש. ולכן לא זכיתי להבין דברי המאירי (אם באמת התכוין לומר החילוק הנ"ל ברמב"ם) וסיעתו.

ושו"ר לרבינו החת"ס (או"ח סי' ט"ו ד"ה והנה במ"ש ובד"ה ומ"מ יש) שדחה הסבר הפר"ח וסיעתו מכוח קושיא זו, דאין ברכות ק"ש ברכות המצוות לק"ש, והסכים עם הרשב"א עיי"ש. ואח"ז מצאתי שכן העיר על הפר"ח, בספר זכרון מנחם (סוגיא דספק קרא ק"ש, דף ט"ז ע"א, אות י"ב ד"ה ומ"מ). וכן הקשה הרב כף החיים (סי' ס"ז סק"א).

וחשבתי שאולי סוברים הכנה"ג והפר"ח, שאחר שכתב הרמב"ם בהלכות ברכות (פ"א הי"ז) "ולמה לא יענה אמן אחר אהבת עולם מפני שהיא סוף ברכות ראשונות של קריאת שמע וכן כל כיוצא בה מברכות שמברכין אותן תחלה לדבר כגון ברכות שמברכין לפני קריאת מגילה והדלקת נר חנוכה, למען לא יפסיק באמן בין ברכה ובין הדבר שבירך עליו" עכ"ל. א"כ נשמע שלרמב"ם, עכ"פ לכתחילה תיקנו הברכות על ק"ש ממש (דהא תנן בדף י"ג ע"א דבין ויאמר לאמת ויצייב לא יפסיק), ומה שרשאי לברכם אף אחר שעבר זמן מצוות ק"ש, וכן מה שהתירו לשאול מפני היראה ולהשיב מפני הכבוד בין אהבת עולם לק"ש (ראה בדברי ר' מנוח שהובא בהערה לעיל), אין זה סותר שלכתחילה תיקנום כברכות ק"ש, כשמים. ושו"ר שכן ביאר כיוצ"ב בספר זכרון מנחם (שם אות י"ג ד"ה ואפשר), עיי"ש.

ולכאורה עדיין נראה דוחק, שהרמב"ם כתב בהלכות ברכות (פ"א ה"ה וה"ו) שאין לברך אחר שעברה המצווה. וא"כ למה יחזור על הברכות. ואף שלכתחילה תיקנום על ק"ש, מ"מ

סב. שו"ר לאח"ז שכע"ז הקשה בספר ראשון לציון, ע' בדבריו לקמן. וכיוצ"ב העיר בשו"ת זרע אמת (שכתב "דמה לי אם מעיקרא הוא בר חיובא, ס"ס השתא מיהא הספק הוא אם עשה המצוה, וממילא אינו עוד בר חיובא או לא. וזה פשוט מאד" ע"כ) כדלקמן. אמנם ע' בשו"ת שאילת שמואל (תוספאה, סי' ב'), שנתן בזה קצת טעם.

סג. ולכאורה יש לדחות, דאדרבה, מדכתב הרמב"ם גבי ברכות ק"ש דחוזר אף דאינם ממש ברכות המצוות לק"ש, משמע דכ"ש דחוזר על הברכות כשמסופק על מצווה דאורייתא, בברכות

הרי אפילו בברכות המצוות שבודאי תיקנום על המצווה, אם עברה המצווה ס"ל לרמב"ם דאין שייך לברך.

ושמא יש לחלק דלא כתב כן הרמב"ם אלא גבי ברכות שאומר בהם "וצונו" וכבר קיים המצווה, ולכן לא שייך לברך (ע' תורת חיים סופר סי' ס"ז סק"ב דף ע' ע"א ד"ה ולע"ד). משא"כ בברכות ק"ש, שמאחר שנתקנו לק"ש (עכ"פ לכתחילה), ממילא כל שמחוייב לקרוא את שמע, מחוייב גם בברכות. ומה שמברך הברכות אף כשלא מקיים את שמע, י"ל שהיא תקנה מיוחדת, וכדמשמע פשטא לישנא דהש"ס (ברכות י' ע"ב) שאמרו שם "הקורא מכאן ואילך לא הפסיד. אמר רב חסדא אמר מר עוקבא מאי לא הפסיד, שלא הפסיד ברכות. תניא נמי הכי, הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא בתורה, אבל מברך הוא שתים לפניה ואחת לאחריה" ע"כ. וממה שהוצרכו לומר שלא הפסיד הברכות, משמע שסק"ד דודאי הפסידן, אחר שעבר זמן ק"ש, ודמי למש"כ הרמב"ם דאין לברך אחר שעברה המצווה (בין כשכבר קיימה ובין שלא קיימה וכבר בטלה וכגון

שעבר זמנה), קמ"ל הש"ס דשאני ברכות ק"ש דלא הפסיד ולעולם מברכס. אכן בברכות המצוות ממש, כל שחוזר ועושה אותם מספק, חוזר ומברך, דהא איכא חזקת חיוב.

ואח"כ ראיתי למהר"ח בן עטר בספר ראשון לציון (ברכות כ"א ע"א ד"ה והרב בעל כנה"ג וד"ה ותו קשה, הראשון) שהרבה להקשות על שיטת הכנה"ג והפר"ח. ותחילה כתב שעל אף שלשון הרמב"ם מדוייק לפי ביאורם, וכן טעם החילוק מוסבר, מ"מ עדיין קשה, דלא מצינו מקור בש"ס דהיכא דיש חזקת חיוב חוזר לברך מספק, וסכ"ס הוי ספק (אך ראה בדברי הזרע אמת דלהלן. ד.א.), ולא אשכחן שהרמב"ם יחדש ברכות מעצמו. ועוד, לטעם זה דיש לחזור בספק דאיכא חזקת חיוב, א"כ יחזור במסופק על הברכות גם כשודאי קרא ק"ש^{סד}, ולמה כתב הרמב"ם דלא יחזור בכה"ג. (ועיי"ש שדחה אפשרות תירוץ לקושיה זו האחרונה). ועוד הקשה, שהרי הרמב"ם בתשובתו שם סיים "וה"ה בכל ספק מצוה", משמע שכלל בזה גם ספק דיש בו חזקת חיוב^{סה}. ועוד הקשה (בד"ה ותו

המצוות ממש כמו לולב ושופר. ולכן כתב הרמב"ם חידושו הנ"ל גבי ברכות ק"ש, ונלמד מכ"ש לשאר ברכות המצוות כשהמצוות של תורה. ודוחק.

סד. ויש להעיר דקושיה זו קשה רק אם נלמד כטעם הכס"מ ברמב"ם, אכן לפי מה שביאר בספר מילי דברכות (גרונזסקי, ברכות כ"א ע"א אות כ"א ד"ה ומה שכתב דף י"ג ע"א) דטעם הרמב"ם בזה הוא "משום דמסתמא התפלל כדרך המתפללים שמברכים הברכות קודם ק"ש דסירכיה נקיט ואזיל" עכ"ל. א"כ לק"מ, דמן הסתם בירך כל הברכות כראוי. ודו"ק.

סה. וכיוצ"ב העיר הגאון זרע אמן דלהלן.

דהוא לענ"ד תלוי על בלימה. דהן אמת דלכאורה שורש חילוק זה פתוח אלי מים, דהיינו מסוגייה דפ"ק דפסחים (דף ט') דקאמרנן התם גבי אין חוששין שמא גררה חולדה וכו', דאי חזינן דשקל חיישינן משום דהוי ספק וודאי, ואין ספק מוציא מידי ודאי וכו' עיי"ש. וא"כ ה"נ י"ל דכיון דהוא ודאי בר חיובא, אלא דיש ספק אם עשה המצוה או לא, י"ל דאין ספק מוציא מידי ודאי. אבל כד מעיינינן חזינן דאין מקום לזה כלל, דהרי כתבו שם התוס' (ד"ה כדי שתהא בהמה^{סו}), ותימא דמ"מ הוי ודאי ככל מדרבנן וכו', ואור"י דמתנא איירי בלא ביטל דהוי ודאי מדאורייתא. ועוד אומר ר"י דהא דקאמרין הרי הם בחזקת מתוקנים היינו בהנך דלא חזו אלא לבהמה וכו'. ע"כ. הרי דס"ד דהתוס' דאף במידי דרבנן אמרינן דאין ספק מוציא מידי ודאי. וגם מסקי הכי לפי האמת בתירוץ השני. וא"כ, לפי"ז היה צ"ל דה"נ כל היכא דמספקא ליה אם עשה מצוה דרבנן או לא, הי"ל לחזור לעשותה ואף בברכה, מטעם זה דאין ספק מוציא מידי ודאי, והלא אנן קי"ל להפך^{סח}. וגם היא גמרא ערוכה בפ"ג דברכות (דף כ"א הנ"ל) אר"י ספק קרא ק"ש וכו' ואינו חוזר וקורא וכו'. מ"ט

קשה השני) מהא דמבואר בשבת (כ"ג ע"א) דאין מברכין על דמאי אף דיש בו חזקת חיוב. (ואף דרוב עמי הארץ מעשרים, עיי"ש^{סו}). ועוד הקשה (בד"ה ויהי מה ובר"ה ולא מצינן) עיי"ש. ודחה שיטת הפר"ח וסיעתו. (ובשיטת הראשון לציון עצמו בדעת הרמב"ם, ראה לקמן). גם הגאון רבי שבתאי וינטורה בספר נהר שלום (תקפ"ה סוף סק"ג) כתב וז"ל "כתב הפרי חדש (תקפ"ט סק"ד) דמי שמסופק לו אם יצא י"ח תקיעת שופר, תוקע ומברך כמו שכתבתי לעיל (סי' ס"ז). ורבים חולקים וס"ל דלא יברך. וכ"כ מג"א הכא (סוף סק"ג) בשם הריב"ש (סי' רכ"א), וכנסת הגדולה (הגהות טור) "עכ"ל. (ויש להעיר, דדעת הכנה"ג עצמו כן לברך, אלא שהכנה"ג בסי' תקפ"ה הביא מ"ד לא לברך וכנ"ל). וכן הגאון רבי ישמעאל הכהן בשו"ת זרע אמת (או"ח ח"א דף ב' ע"ב ד"ה והן אמת דנגד זה, לקראת סוף העמוד, ודף ג' ע"א) דחה חילוק הכנה"ג והפר"ח, וז"ל שם "אחרי המחילה מהכנה"ג והפר"ח, נלענ"ד דיפה עשו הראשונים (אם היה רואה דברי הראשונים הנ"ל, לא היה כותב כן. ד.א.). דלא אסיקו אדעתיהו חילוק זה ליישב סתירת דברי הרמב"ם,

סו. וכעין זה ראיתי שהקשה במרכבת המשנה על הרמב"ם (חנוכה פ"ג ה"ה, ד"ה ואם באנו), עיי"ש.

סז. הראשון.

סח. ע' דרך המלך על הרמב"ם (הלכות ק"ש פ"ב הי"ג).

דנסתפק אם עשאה אם לא וק"ל. ויפה כתב הכנה"ג שלא סמך על חילוקו לפי שלא ראה לראשונים וכו' דחילקו בזה וכנ"ל. כי ודאי טעמם ונימוקם עמם. ושאר ליה מארי להפר"ח דסמך על דעתו נגד כל הגאונים הנ"ל. וכ"כ בהדיא ה"ה (בפ"ו מה' סוכה דין י"ג) וז"ל ולד"ה כיון שהברכות מדבריהם אין מברכין אותם על הספק, וספק שמע קול שופר או נטל לולב, אע"פ שחוזר ושומע ונוטל מן הספק, אינו חוזר ומברך ע"כ. וא"כ צ"ל כחילוק הרשב"א בתשובה הנ"ל עכ"ל. והיה ראוי לדרון בראיותיו אלא שא"א להאריך.

וגם הגאון רבי יהודה עייאש בספר לחם יהודה (ק"ש פ"ב הי"ג) דחה סברת הפר"ח, ועיי"ש. (ולעיל בהערה הבאנו מקצת לשונו שם). וכן המג"א (בסי' תקפ"ה), ובס' לחם רב על הרמב"ם (ק"ש פ"ב הי"ג), ובספר חקת הפסח למהר"י טייב (סי' תל"ב) מיאנו בסברת הפר"ח.

ק"ש דרבנן וכו' עיי"ש. אלמא בכל ספק דרבנן אע"פ שהוא ודאי בר חיובא אינו חוזר מספק. אצ"ל דאין זה תחת סוג ספק וודאי, דע"כ לא מיקרי ספק וודאי אלא בכגון בית שהוא בחזקת שאינו בדוק או טבל שהוא בחזקת שאינו מתוקן, אבל בכגון נד"ד דהוי ספק אם עשה מצוה דרבנן או לא, הדר הו"ל ספק וספק, דמה לי אם מעיקרא הוא בר חיובא, ס"ס השתא מיהא הספק הוא אם עשה המצוה, וממילא אינו עוד בר חיובא או לא. וזה פשוט מאד. וא"כ ה"נ נימא לעניין ברכה בספק דאורייתא דאין לחלק בין ספק בר חיובא לודאי בר חיובא. ותדע, דהרי שפתי הרמב"ם ברור מללו בתשובה לחכמי לונל הנ"ל דה"ט דס"ל דלא יברך בכל ספק מצוה דאורייתא, לפי שכל ברכות המצוות הם דרבנן, ולפיכך כל דבר שנסתפק וכו' עושין אותה בלא ברכה עיי"ש. וזה הטעם ודאי שייך אף במצוה שהוא ודאי בר חיובא אלא

ס. בספר דברי ירמיהו הלכות קריאת שמע (פ"ב הי"ג) כתב "עיינ בצל"ח (דף כ"א) שהוכיח מדאמרינן בספק דרבנן אינו חוזר אף דהוי נגד חזקת חיוב דלא אמרינן בדרבנן נגד חזקה לחומר רק במאי שיש לו עיקר מדאורייתא עיין שם ע"כ. וע' מעון הברכות (לאנדא, ברכות כ"א ע"א, דף מ"ח ע"א ד"ה גמרא ספק). וע' מש"כ על הצל"ח, הגאון מהר"ם שיק, בספר הזכרון צהר (אהל ברוך, עמ' נ'). וע"ע בשו"ת יבי"א (ח"ט או"ח ס"ס י"ד), וביחוד (ח"ב סי' ע"ד אות ז' בשם ברית יעקב), ובמרן החיד"א בברכ"י (או"ח קפ"ו אות ד', בד"ה ותו דכבר, ועוד שם). וע"ע בשו"ת עטרת פז (ח"א כרך א', או"ח, הערות סי' י"ד הערה ו'), וע"ע בחזו"ע חנוכה (עמ' כ').

ע. כיוצ"ב כתב הראשון לציון הנ"ל.

עא. אמנם כבר כתבנו דוכה רבינו הפר"ח לכוין לחד מן קמאי הוא המאירי שפירש כן ברמב"ם. גם המאורות פירש כן בגמרא וכנ"ל.

(וגם הגר"א מיאן בה, ראה ביאור הלכה סי' ס"ז. וצ"ע מהגר"א או"ח סי' תפ"ט סע' ו'). וע"ע בשם יוסף על הרמב"ם (ברכות פ"א הט"ז ד"ה וראיתי להפר"ח).

עכ"פ יש לחדד הנ"מ בין ביאור הרשב"א והכס"מ וסיעתם ברמב"ם, לביאור המאירי הכנה"ג והפר"ח. ויש נפקא מינה טובא, דלפי המאירי וסיעתו, בכל המצות הדין כן הוא, שכשיש חזקת חיוב חוזר ומברך (ולעיל הערנו שהרמב"ם לא כתב כן בשום מקום ב"ד החזקה, ושמא ק"ו הוא מברכות ק"ש וכנ"ל). ולתירוץ הרשב"א, דווקא בברכות ק"ש תיקנו כן, ולא בשאר מצות, ונשתנה דין זה (ולעיל בשם האחרונים הסברנו טעם החילוק). וכ"כ הפמ"ג (סי' ס"ז א"א סק"א) עיי"ש.

פירוש הראשון לציון בדעת הרמב"ם

והנה לעיל הבאנו קושיות הגאון מהר"ח בן עטר בספרו ראשון לציון, והוא ז"ל כתב שם (בד"ה והעיקר אצלי) וז"ל

"והעיקר בזה אצלי הוא כמו שגילה הרמב"ם דעתו להדיא בסיום תשובה דמילה וז"ל "הלכך כל שנמצא בפירוש לחכמים שמברכים עליו בין שיהיה ודאי דבריהם כגון נר חנוכה ומקרא מגילה, בין שיהיה ספק דבריהם כגון יו"ט שני, מברכין עליו. ודבר שלא תיקנו לו חכמים ז"ל ברכה בפירוש, אין מברכין עליו. ולפום האי כללא סליק פסקיה דספק קרא ק"ש דחוזר וקורא אותה בברכותיה, דאיהו ז"ל תלמודא אשכח^{עב}, ודייק מינה דבהיכא אם נסתפק אם קרא ק"ש בברכותיה דחוזר וקורא ומברך" ע"כ. וכתב לבאר (בד"ה והוא ממה), דהרמב"ם הוקשה לו קושיית התוס', דלדעת רב יהודה, המסופק אם קרא שמע אינו חוזר, והמסופק אם קרא אמת ויציב, חוזר, קשה מאד, למה לא יחזור רק על ק"ש דאית בה תרתי (עול מלכות שמים והזכרת יציאת מצרים), ומכח קושיא זו הבין הרמב"ם דרב יהודה ס"ל דהמסופק אם קרא את שמע דקאמר רב יהודה דאינו חוזר, היינו דאינו חוזר וקורא אותה בברכותיה (דספק דרבנן להקל), אך ודאי

עב. והנה כבר כתבתי בהערה לעיל דדברי הראשון לציון (דלקמן) יבארו היטב מש"כ הרשב"א בתשובה הנ"ל. ודו"ק. וכעת יש להוסיף, דלפי"ד רבינו כאן נרוויח מש"כ להעיר על לשון הרשב"א בספר זכרון מנחם (סוגיא דספק קרא ק"ש אות ח' דף ט"ו ע"ב ד"ה וראיתי להפ"ח), וז"ל שם "וי"ל שמש"כ הרשב"א בלשון "ואולי", משום שעכ"פ אינו מבואר כן באיזה מקום בגמרא יהיה החילוק בבין ק"ש לשאר מצוות. ואין מדרך הרמב"ם לפסוק דין בלי ראייה מש"ס" (וכן העיר הראשון לציון עצמו כשדחה שיטת הפר"ח וכדלעיל) עכ"ל. וגם בערוך השלחן (סי' ס"ז אות ד') תמה וכתב "אבל לא ידענו מנלן שכך היתה התקנה, דבגמרא אינו מבואר זה וצ"ע" עכ"ל. אכן לביאור רבינו כאן דהרמב"ם "תלמוד אשכח", נ"חא.

קורא את שמע דאית בה תרתי"י וכנ"ל, אבל ברכת אמת ויציב קורא אותה בברכתה, הגם דספק הוא, מ"מ כיון דהוי ספק דאורייתא (הזכרת יציא"מ), חוזר גם על הברכה (אע"פ שהיא רק מדרבנן, וראה הטעם לקמן). ולפי"ז נבין דעת רבי אלעזר דס"ל דספק קרא את שמע דחוזר וקורא, בברכותיה קאמר (דבלא ברכות אף רב יהודה מודה דקורא וכנ"ל), כיון דס"ל דק"ש דאורייתא, ואע"ג דהברכות מדרבנן, חוזר גם עליהם (הטעם ראה לקמן). והביא עוד ראייה לזה, ע' בהערה ע"ד.

עג. ואח"ז מצאתי שכ"כ להדיא בדעת רב יהודה בגמרא, בספר ההשלמה (דף כ"א ע"א), וז"ל שם "ספק קרא ק"ש אינו חוזר וקורא, פירוש, בברכותיה, אבל שלא בברכותיה ודאי קורא" עכ"ל. הרי דלמ"ד אינו חוזר וקורא (רב יהודה), היינו על הברכות, אך הק"ש עצמה ודאי קורא. ומינה, דמ"ד חוזר וקורא (רבי אלעזר), היינו מברך את הברכות. והרי ההשלמה באמת כתב דחוזר גם על הברכות. ומבאור דלמד ממש כפי שמסביר הראשון לציון שהרמב"ם למד. וכן בספר האשכול (רצב"א, הלכות ק"ש ותפלה) כתב "ואיכא מרבואתא דאמרי בקריאה גופא ליכא פלוגתא" עכ"ל. והרי זה כאמור. ואולם ע' בספר ערוגות הבושם (ח"ב, לרבי אברהם בר' עזריאל, ספרו נכתב בערך בשנת ד' תתקצ"ד, עמ' ה', הוצאת מקיצי נרדמים תש"ז, בעריכת א.א. אורבך) שכתב "וז"ל הר"ר שמחה וכו', ואפילו לרבי אלעזר דאמר קרא ק"ש ספק לא קורא, חוזר וקורא, פירוש, רשאי לקרות, דפסוקי נינהו כדאמר בהמוכר את הספינה (ב"ב פ"א ע"ב) וכו', אבל תפלה דברכות הן, אינו חוזר ומתפלל דעובר משום לא תשא, ולא מטעם דזה דאורייתא וזה דרבנן" וכו' ע"כ. ועוד הוסיף (שם עמ' ל"ד) שם "פ' הר"ר שמחה דהא דקאמר חוזר וקורא, היינו שיכול לקורא אם רוצה" עכ"ל. ולא זכיתי להבין דבריו, דא"כ רב יהודה דאמר "אינו חוזר וקורא", משמע דיש בזה איסור, ולא ידעתי למה יהיה איסור לקרוא פסוקים בעלמא. וצע"ג. (ובדוחק אולי י"ל, דאחר שאינו זוכר אם קרא את שמע, חברותא ליכא כלפי שמיא, כבברכות ל"ד ע"א עיי"ש. ולכן לדעת רב יהודה, קנסו אותו לא לחזור, ועיי"כ יזהר להבא לזכור אם קרא או לא. כן שמעתי ליישב מיד"נ הרב אהרן כהן שליט"א. ולי נראה לדחוק ולבאר ע"פ הרמב"ם בהלכות ק"ש פ"ד ה"ז, שכתב שהפטור מק"ש, אם הוא מבוהל ואין דעתו מיושבת עליו, "אינו רשאי לקרות, עד שתתישב דעתו עליו". והנה הראב"ד שם הקשה דיקרא ויהא כקורא בתורה, ומה הפסד יש אם יחמיר ויקרא. ובספר זיו משנה כתב ליישב דעת הרמב"ם וז"ל "אבל כשהוא מבוהל ואי אפשר לו לכוון כלל, וגם מלכות שמים לא יוכל לקבל עליו, הרי הוא כמבזה הק"ש וקבלת מלכות שמים ביחד, ונאמר עליו כי דבר ה' בזה, והרי זה דומה לשיכור שאסרו לו להתפלל, ואם התפלל תפלתו תועבה, והטעם הוא משום שאין לו כוונה" ועיי"ש. ואולי סובר הר"ר שמחה, דכמו"כ מי שמסופק אם קרא, אם יחמיר ויחזור לקרוא, יצטער ויטרד בטירחתו, ויהיה נראה כבא למלך וחפץ לברוח, ומתנהג שלא כדת וכו', לכן עדיף שלא יקרא כלל. וראה טור או"ח ס"ס קפ"ג. ודוחק).

עד. הנה בברכות שם אמרו "ורבי אלעזר אמר ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא, חוזר

נמצא דבין לרב יהודה ובין לרבי אלעזר, אם ק"ש דאורייתא, חוזר וקורא עם ברכותיה, והכי מוכח בתלמוד.

ובטעם הדבר שמבואר דחוזר אף על ברכות ק"ש אף שהם מדרבנן (ומאי שנא משאר ברכות, כגון ברכת המצוות שאינו חוזר), כתב הראשון לציון לבאר, דמאחר דמי שיברך ברכות ק"ש בלא ק"ש יוצא י"ח הברכות (וכן אפשר לברכם אף אם עבר זמן ק"ש וכמבואר), "אם כן, אמאי אסמכינהו רבנן אק"ש, ואמור (משנה י"א ע"א) "בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה" וכו'. אלא ודאי דאיכוון בהכי לאחמורי בהו כדין ק"ש דהוי של תורה, לעניין אם נסתפק בק"ש וברכותיה, דחוזר וקורא ק"ש, קורא נמי הברכות. אבל אם ודאי קרא ק"ש וספק קרא ברכות, הדרן לכללין דכיון דהברכות דרבנן, לא מברכינן עכ"ל. והיינו, דמטעם כל דהו, חכמים תיקנו שברכות ק"ש יהא דינא כדין ק"ש ממש.

והנ"מ בין ביאור הראשון לציון לפר"ח גלויה ומבוארת, דלראשון לציון לעולם ספק ברכות להקל, אף בברכה על מצווה דאורייתא ואיכא חזקת חיוב, לעולם אינו חוזר, אא"כ מבואר להדיא בש"ס דחוזר. אכן לפר"ח וסיעתו, כל מצוה דאורייתא דאיכא בה חזקת חיוב, חוזר גם על הברכה (וכ"כ הראשון לציון שם להדיא דזו הנ"מ בין השיטות). וכמדומני שראיתי בעוד כו"כ אחרונים שכתבו לבאר דעת הרמב"ם כיוצ"ב.

פירוש הגר"א וסיעתו בדעת הרמב"ם

ואולם רבינו הגר"א (סי' ס"ז) כתב ליישב דעת הרמב"ם באופן אחר וז"ל "והייתי יכול לומר דמיירי שיודע שלא בירך, וקמ"ל דברכות אינן על ק"ש, וכמש"ל (סי' ס' ס"ב). אלא דלשון "אבל אם" וכו' קשה" עכ"ל. וביאור דבריו, דלחומר הקושיא רוצה הגר"א לבאר דמש"כ הרמב"ם "ספק קרא קריאת שמע

וקורא קריאת שמע, ספק התפלל ספק לא התפלל, אינו חוזר ומתפלל. ורבי יוחנן אמר ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו" ע"כ. וכתב הראשון לציון, דאם ס"ל לר"א ד"חוזר וקורא קריאת שמע" בלא ברכות קאמר, א"כ למה לא חילק ר"א בדין ק"ש עצמו בין עצם הק"ש, לברכות, ולמה "קפץ" לחלק בין ק"ש לתפלה. אלא ע"כ דס"ל דחוזר וקורא ק"ש עם ברכותיה. (ועיי"ש בראשון לציון שדחה דחיה שהיה ניתן לדחות לראיה זו). ואם יורשה, לכאורה יש להעיר, דשאני תפלה דאיכא למ"ד דאורייתא, לכן הו"א דחוזר, לכן הוצרך ר"א לאשמועינן דאעפ"כ אינו חוזר. ועוד, שאני תפלה דרחמי ניהו והו"א חוזר, קמ"ל. אכן ברכות ק"ש דודאי לכו"ע מדרבנן הן, בזה אין צורך לאשמועינן מידי, דודאי ספק ברכות להקל. וצ"ע. ושוב בינותי, שמה שדחה שם הוא הטעם השני שכתבתי כאן, דאיצטריכא לר"א לאפוקי מדר' יוחנן ז"סל חוזר משום דתפלה רחמי ניהו (ולואי שיתפלל כל היום כולו), ועיי"ש מה שתיריך.

ספק לא קרא חוזר וקורא ומברך לפנייה ולאחריה, מיירי שמסופק רק על הק"ש, אך לגבי הברכות מיירי שבודאי לו שלא בירכם^ע. וא"ת אם כן מאי קמ"ל הרמב"ם, פשיטא שיש לו לחזור ולברך הברכות, שהרי ודאי לא בירכם. על זה משיב הגר"א (כעין תירוץ הלח"מ בהלכות מילה דלעיל) "וקמ"ל דברכות אינן על ק"ש". ור"ל, דלא תימא דהוי כברכת המצוות שאם עשה אותה בלי ברכה, שוב אינו יכול לברך (ע' בהלכות ברכות פי"א ה"ה עד הלכה ח'). והלח"מ בהלכות מילה שהובא לעיל באמת כתב דלא יברך), אלא מברך מכיון שהן ברכות השבח.

נסוג מפירושו ברמב"ם. ולשון "והייתי יכול לומר" משמע שלא קאי למסקנה.

אכן במקור חיים (סי' ס"ז סוף ד"ה ומברך) כתב כן למסקנה בתירוץ השני ברמב"ם, עיי"ש. וכן לעיל הבאנו דברי הלח"מ בהלכות מגילה שכתב כן. עיי"ש. (וע' מה שתמה על הלח"מ, בדברות משה, שבת ח"א סי' כ"ב ענף ב', עמ' שצ"ט ד"ה ומה שמתרץ הלח"מ. וגם בספר שם יוסף על הרמב"ם ברכות פי"א הט"ז ד"ה ומלשון רבינו ז"ל תמה על הלח"מ).

פירוש אחרונים נוספים בדעת

הרמב"ם

ומצאתי ביאור נוסף לרמב"ם בספר באר מים חיים (נוניסון, ברכות כ"א, דף א' ע"א). שם כתב וז"ל "והנראה דרבינו לקח זה מדאמר רב יהודה ספק אמר אמת ויציב דחוזר ואומר משום דזכירת יציאת מצרים דאורייתא. ואע"ג דאפשר לו להזכיר יציאת"מ בפרשת ציצית דאית בה ה"ע דברים כדאמר לעיל, ולמה חוזר אמת ויציב דאית בה ברכה לבטלה. וע"כ מפרש רבינו דהכי קאמר, דבאמת חוזר ואומר פרשת ציצית, וגרר עמה

וכ"כ הגר"א לעיל (בסי' ס' ד"ה קרא) "מ"מ הסכים הרשב"א לסברא ראשונה, דהברכות לא קאי על ק"ש, דאל"כ היאך מקילין להפסיק בין הפרקים, ומקילין בהן יותר מבאמצע" ע"כ. אלא שמסיים הגר"א דהלשון שכתב הרמב"ם "אבל אם ידע שקרא ונסתפק לו אם בירך", קשה^ע. ור"ל, דמשמע דבין בבא זו ובין בבא דרישא מיירי שהקורא מסופק לגבי הברכות, וכל ההבדל הוא רק אם מסופק גם על הק"ש (ברישא), או רק על הברכות (בסיפא). ולכן נראה שהגר"א

עה. ועיין בספר המפתח (פרנקל, עמוד ט"ז עמודה ב' ד"ה ספק אם קרא), שהאחרונים דנו בזה, ואכמ"ל.

עו. ואח"ז מצאתי שממש כפירוש הגר"א וכדחייטו, כתב גם בשו"ת פרי הארץ (או"ח סי' ג' דף ב' כ"ב ד"ה המורס) עיי"ש.

עז. נראה שהוא ט"ס וצ"ל ב'. ור"ל תרתי, קבלת עמ"ש וזכירת יציאת"מ.

הברכה שעליה היינו אמת ויציב. משום דאלה הברכות לא דמו לברכת הנהנין והמצוות, דהתם הברכה על מעשה דאותה שעה, ואם יאמרם לבטלה, עובר על לא תשא וכו', וע"כ בספק אין יכול לברך משום חומרא דלא תשא. משא"כ בברכות האלה שהם שבח והודאה על האורה ועל נתינת התורה ועל גאולת מצרים, ובזה אף אם יאמר כמה פעמים ביום, לא עובר על לא תשא, דכמה שירות ותשבחות אומרים ביום עם שם ה' וכו', וע"כ הכא בספק קרא ק"ש דכיון דאמרו דברכות דק"ש מעכבים, כמו שפסק רבינו (בפ"א מהלכות ק"ש ה"ז), וא"כ מה יתקן עתה אם יקרא הק"ש עתה בלא הברכות, דהא אף ידי הק"ש לא יצא, וא"כ מאי מהני התיקון בזה, וע"כ חייבו אותו אף בברכות כיון דליכא ברכה לבטלה כמו שביארתי כמו בספק התפלל, משא"כ היכא דהספק על הברכות לבדיהן, אמרינן בזה ספק דרבנן לקולא" עכ"ל, ויש לי מה לדון בכל דבריו, אלא שאכמ"ל.

וע"ע בספר מילי דברכות (גרודזנסקי, ברכות כ"א ע"א אות י"ט, דף י"ב ע"ב ד"ה ולע"ד, והלאה) שכתב לבאר ברמב"ם באופן אחר וז"ל "ולע"ד דהרמב"ם הוכיח כן מהירושלמי על מתנ' דבעל קרי בלבו, מהו מהרהור ברכות, ופירש הר"ר יונה דמהרהר דמתנ' מפרש הירושלמי דקאי על הברכות של ק"ש, אבל ק"ש לכו"ע מוציא בשפתיו כיון שהוא מהתורה. אבל נחלקו בברכות, דרבנן ס"ל הבעל קרי מהרהר בלבו הברכות אבל אינו מברך בפה לפני

ולאחריה. ור"י סבר דמברך לפני ולאחריה, כלומר דאפילו הברכות מוציא בשפתיו. הרי מבואר דאף דבע"ק אסור בתפלה ושאר ברכות דרבנן, מ"מ בברכות דק"ש לפני ולאחריה מברך או בהרהור או בפה לר"י. אלמא דברכות ק"ש שאני שכך תקנו, שכל שקורא ק"ש יברך גם הברכות לפני ולאחריה. משום דהברכות מישך שייכי לק"ש. אף שאינו מברך על קריאת שמע. ואף שבגמרא דידן אינו מפרש ע"ד זה, וכמו שכתב ר' יונה שם, מ"מ בסברא זו לא פליגי על הירושלמי וכו'. לכן שפיר כתב הרמב"ם דכל היכא דחוזר וקורא משום ספק, צריך נמי לברך הברכות וכו'. ועוד ראיה, דהא מי שתורתו אומנותו כרשב"י וחרביו דמפסיק לק"ש ולא לתפלה, אפ"ה צריך לברך גם הברכות, כמ"ש הרמב"ם (בפ"ב מהלכות ק"ש ה"ה) עכ"ל. ואף שדבריו מאירים, מ"מ עדיין חסר קצת הסברה וטעם, מדוע חכמים תיקנו שברכות ק"ש מישך שייכי לק"ש, וכי שאר ברכות אינם שייכות למצוות שעליהם נתקנו. וראה לעיל בדברי הגרי"ד סולוביצ'יק.

ועי"ש (בדף י"ג ע"א ד"ה ועוד) שכתב עוד ביאור לרמב"ם, דמלשון רב יהודה שאמר "אינו חוזר וקורא" ולא אמר "אין צריך לחזור ולקרות", משמע שאסור לחזור ולקורא, והטעם ע"כ משום דאם היה חוזר, היה חייב לחזור גם עם הברכות (ומהטעם הנ"ל), ולכן מכיון דרב יהודה ס"ל דק"ש דרבנן, לכן אסור לחזור על השמע והברכות, דספק לקולא, ואסור משום חשש דלא תשא. אכן לדעת רבי

אלעזר דהוי דאורייתא, שפיר חוזר גם עם הברכות (וסיים שם שזה גם כוונת ר' מנוח שהביא הב"י ס"ס ס"ז, עיי"ש. וע' מעון הברכות, לאנדא, ברכות כ"א ע"א, דף מ"ח ע"א ד"ה גמרא ספק, שגם ביאר דברי ר' מנוח בדומה לזה). וע"ע בספר שיח השדה (פרומר, שער ברכת ד', סי' ג', בעיקר דף י' ע"א). ועוד ביאור אחר מצאנו בספר ברכת ראש (אשכנזי, ברכות כ"א דף י"ח ע"א) עיי"ש, ואכמ"ל.

הסבר הלבוש לרמב"ם

ומצאנו ללבוש (סי' ס"ז) שכתב טעם אחר למה יש לחזור אף על הברכות. וז"ל "ספק אם קרא קריאת שמע או לא, חוזר וקורא, דקי"ל קריאת שמע דאורייתא, וספיקא דאורייתא לחומרא. וכיון שחוזר וקורא אותה מטעם ספק דאורייתא, חייב לקרותה עם כל ברכותיה שלפניה ושלאחריה, דכל דבר שהוא דאורייתא חייב לברך עליו, ואין כאן משום ספק לא תשא וגו', דאתי ספק עשה קריאת שמע שמקיים מצות עשה דאורייתא מספק, ומפיק ספק איסור לאו

דלא תשא וגו'. אבל אם יודע שקרא קריאת שמע, אלא שמסופק אם בירך לפניה ולאחריה אינו חוזר ומברך, דברכות הם דרבנן וספיקא דרבנן לקולא. ועוד, שאם יחזור ויברך, יעמוד בספק איסור דלא תשא, והרי יקיים מצוה דרבנן ויעמוד בספק איסור דאורייתא, ואין אפילו ודאי דרבנן מוציא מידי ספיקא דאורייתא. לפיכך אינו חוזר ומברך, דהא ידי קריאת שמע יצא אפילו אם לא בירך, דברכות אינן מעכבות". (הג"ה, וע' לעיל סי' י"ח סע' א', ובסי' רט"ו סע' ד', ובסי' ר"ט סע' ג') עכ"ל.

ודבריו לכאורה קשים להבנה, איך הספק עשה על הק"ש, מפיק מאיסור לא תשא של הברכות. וע' בספר אות ברית (סידון, סי' רס"ה סק"ב, דף י"ט ע"ב וכ' ע"א) שכתב להקשות עליו עוד קושיא. וע"כ לומר, דכוונת הלבוש לומר שכיון שברכות ק"ש מישך שייכי לק"ש וכאמור, א"כ מכח החיוב לחזור על השמע, יחזור גם על הברכות. ולא דעשה דוחה לא תעשה ממש קאמר. וע' כף החיים מש"כ בשם הלבוש. ואכתי צ"ע בזה ע"ח.

עח. וכתב לי מו"ר הגאון בעל מח"ס שו"ת אורחותיך למדני שליט"א (בעניין אחר), וז"ל "כתב מרן (באו"ח סי' ס"ז סע' א') "ספק אם קרא ק"ש, חוזר ומברך לפניה ולאחריה". ופירש הלבוש שם, "דכל דבר שהוא מדאורייתא חייב לברך עליו, ואין כאן משום ספק לא תשא, דאתי ספק ק"ש שמקיים מ"ע דאורייתא, ומפיק ספק איסור דלא תשא". וכתב בפתח הדביר שם על דברי הלבוש "והנה עין רואה דפשיטא ליה דכי היכי דקי"ל אתי עשה ודחי ל"ת, ה"נ אמרינן דאתי ספק עשה ודחי ספק ל"ת. וכדבריו משמע מפסק מרן ז"ל לקמן (סי' קפ"ד סע' ד') וז"ל "אכל ואינו יודע אם ברך בהמ"ז או לא צריך לברך מספק מפני שהיא מן התורה" ע"כ. וקשה, אמאי לא ניהוש לאיסור לא תשא, אלא נראה דאתי ספק עשה ודחי ספק ל"ת,

עכ"ל. ור"ל, הם אמרו והם אמרו, וכך תיקנו. ומזה משמע דאם נאמר דהוי דאורייתא, אין הבנה למה חוזר. וקשה, הרי דעת הרמב"ם דהוי איסור תורה (ע' מג"א סי' רט"ו סק"ו, ובשו"ת פאר הדור סי' ק"ה, וע"ע בשו"ת יביע אומר ח"ה או"ח סי' מ"ג אות ד'). אכן לדברי הלבוש הנ"ל, ניחא. ואח"ז מצאתי למרן הראש"ל זצ"ל בחזו"ע י"ג (עמ' קס"ט והלאה) שעמד בזה, עיי"ש.

והנה הרא"ה בחידושו לברכות (דף כ"א ע"א, על מ"ד ספק אמר אמת ויציב, חוזר, דהוי דאורייתא) כתב וז"ל "וכי תימא, ומספקא היכי אפשר ליה למהדר אמת ויציב, ומספק היכי מברך, והא איכא ספק איסורא דאורייתא משום ברכה שאינה צריכה ומשום לא תשא. פירש אדוני הרב רבי אשר בן אדוננו זקננו הרב ר' משולם ז"ל, דאיסור ברכה שאינה צריכה לאו דאורייתא אלא דרבנן" וכו'.

וכדברי הרב הלבוש ז"ל. אלא אחר כך האריך הפתה"ד להקשות על כלל זה דאמרינן ספק עשה דוחה ספק ל"ת, ושוב תירץ כמ"ש המכתם לדוד (ססי' א' דף ז' ע"ג) "ואע"ג דבוראי דאורייתא אמרינן דאתי עשה ודחי ל"ת, בספר ליכא למימר הכי, דדילמא העשה ליכא והלאו דלא תשא דילמא קעבר, הלכך שב ואל תעשה עדיף וכו', ואל תשיבני מספק בירך ברכת המזון דחייב לחזור ולברך וכדפסק מרן ז"ל (בס' קפ"ד) והיינו בדאכל שיעור דאורייתא כמ"ש המ"א ז"ל שם, דלא דמי, דהתם גברא בר חיובא הוא אלא דספוקי מספק"ל אם כבר יצא, וכה"ג הוא דלהיות הספק בדאורייתא מחייבין ליה לברוכי, אבל היכא דאיכא ספק אי חייב מן התורה בברכה זו או לא, בהא אמינא ודאי דבהך ספק לא שרינן ליה לברך מטעמא דאמרינן". ע"ש. (ועיינן בטהרת הבית ח"ב דף רלח. רלט. בד"ן ספק עשה דוחה ספק ל"ת). וכן ראיתי סברה זו של המכתם לדוד, בנחל איתן בהלכות ברכות (פ"ב הלכה י"ד) וז"ל "ומה שהקשה בספר נשמת אדם דאיך פסק רבינו שיברך מספק הא איהו סבר דהמברך ברכה שאינה צריכה עובר בלא תשא מן התורה, וכדמשמע מדבריו לעיל בפ' א'. ובסוף הלכות שבועות. וא"כ לא מצי אתי ספק דמצות בהמ"ז ודחי ספק איסור לא תשא דאורייתא וכדאמרינן בשבת גבי מצות מילה דספק ערל שאינו דוחה שבת. ומ"ש הפמ"ג (סי' ס"ז) דספק מצוה דוחה ספק איסור אכתי תקשי ממילה. אמנם נראה דלק"מ דלא דמי ספק מצות בהמ"ז לספק ערל דהתם לא איתחזק שום חיוב למול הספק ערל שנולד כך בספיקו כגון שנולד מהול דהוי ספק שמא ערלה כבושה היא. וכה"ג דאין ידוע אם הוא בר חיוב כלל וכדאיתא בשבת (ריש דף קל"ה) ועיי"ש בתוס'. משא"כ ספק דברהמ"ז יש לו לגברא חזקת חיוב שהרי בר חיוב הוא וגם נתחזק בחיובו משאכל וספק אם ברך ונפטר ובכה"ג ודאי דאתי ספק חיוב דיש לו חזקה ודחי לספק איסור דברכה לבטלה שלא היה שום חזקה מעיקרא לאיסור זה. ושוב ראיתי שכ"ג ג"כ בשו"ת זכרון יוסף (דף צט ע"ב) דטעם רבינו כאן הוא משום שיש כאן חזקת חיוב לגברא" ע"ש עכ"ל השיך לענייננו.

סיכום והעולה מכל האמור

לעניין הלכה, המסופק אם קרא קריאת שמע ואם בירך ברכותיה, עליו לשוב ולקרוא את שמע עם הברכות כולם^ט. וכ"ד הרמב"ם (הלכות ק"ש פ"ג הי"ג), וכ"פ הטור והשו"ע (או"ח סי' ס"ז סע' א'), ורוה"פ. ודלא כיש אומרים שיקרא קריאת שמע לבד בלא הברכות. אכן אם מסופק רק על הברכות, דהיינו שודאי לו שקרא ק"ש, ומסופק רק אם ברך ברכותיה, בזה לכו"ע לא יחזור לברכם. אלא שטעם דין זה אינו ברור, ומצאנו בפוסקים הסברים רבים לפסק זה. ולסיכום נזכרים כאן בקצרה, מכיון שיש נ"מ לדינא מטעמים אלו. (ומה שיש להקשות ולדון בכל טעם, הארכנו לעיל).

יש שרצו לומר דהרמב"ם סובר כדעת הר"ר יונה וסיעתו, דכל ספק במצוה דאורייתא, כשחוזר על קיום המצווה, חוזר גם על הברכות. וכך תיקנו חכמים לעולם. (אחרונים רבים הבינו שהב"י כתב לבאר כן את שיטת הרמב"ם). אכן הסבר

זה נסתר מדברי הרמב"ם עצמו בכמה מקומות מפורשים (ומחמת מקומות אלו כבר כתבו אחרונים רבים שהב"י לא התכוין לומר כן). ויש שרצו בכל זאת להחזיק בתירוץ זה, בהצטרף סברת "חזקת חיוב", דהיינו שבודאי מחוייב לקרוא את שמע, ומסופק אם נפטר מחיובו, לכן חוזר בספיקא דאורייתא. (כ"כ פרי הארץ ומהר"ם שיק, וראה לקמן בשיטת הפר"ח וסיעתו).

הרשב"א כתב בתשובה לבאר בדעת הרמב"ם, שיש כאן תקנה מיוחדת, שכך תיקנו חכמים, שכל המחויב לקרוא את שמע (אף מדין ספק דאורייתא לחומרא), קורא אותה כתקנה דהיינו עם הברכות, וכך הייתה התקנה מעיקרא. והאחרונים העלו כמה אפשרויות לבאר מדוע ולמה (והאם) נשתנו ברכות ק"ש משאר ברכות, וכדלהלן.

העולת תמיד וסיעתו כתבו לבאר דטעם הרשב"א ברמב"ם הוא, דשאני

ט. כל עוד לא עבר זמן ק"ש (ג' שעות). וכ"כ ערוך השלחן (סי' ס"ז אות ו') וז"ל "הדבר פשוט דכל מה שנתבאר בספק קרא ק"ש שחוזר וקוראה בברכותיה, זהו כשעדיין זמן ק"ש, אבל אם כבר עבר זמן ק"ש אינו קוראה בברכותיה, דזה שאמרו הקורא מכאן ואילך לא הפסיד ברכות, אינו אלא כשודאי לא קרא, ולא בספק, ופשוט הוא" עכ"ל. אכן הרב משנ"ב (סי' ס"ז סק"ג) כתב "לכאורה כ"ז דוקא בשלא עבר זמן ק"ש, אבל בעבר זמן של ג' שעות שוב אינו מברך לא לפניו ולא לאחריה מחמת ספק, דתו ה"ל ספיקא דרבנן. אבל זה אינו, דזמן זכירת יציאת מצרים נמשך אח"כ ג"כ, וכמו שכתב המ"א לקמן (בסימן ע'), א"כ הוא חייב עדיין עכ"פ בברכת אמת ויציב עד שעה ד', וכדלעיל (בסימן נ"ח סע' ו'). ומכאן והלאה לא תיקנו ע"ז ברכה, אבל יאמר מחמת ספק איזה פסוק של יציאת מצרים (ש"א סימן י' ע"ש) עכ"ל. וצ"ב מחלוקתם.

הכנה"ג והפר"ח וסיעתם, כתבו לבאר ברמב"ם, דכל היכא דיש חזקת חיוב על המצווה, ומסופק אם קיים את המצווה ונפטר, או לא, יש לו לחזור ולקיים את המצווה עם הברכות. דכל שלא ברור לו שיצא י"ח, תיקנו שיחזור גם על הברכות. וכן הסכימו אחרונים רבים, וכך כתבו כבר הראשונים, המאירי וההשלמה. (אמנם אחרונים רבים דחו חילוק זה, וגם מהרבה ראשונים חילוק זה נסתר להדיא).

הראשון לציון כתב לבאר, דמדיק לשון הש"ס בסוגיא זו דברכות ק"ש, מוכח כרמב"ם דחוזר אף על הברכות. וטעם הדבר, דכך חכמים תקנו, שהברכות יהיו שייכות לק"ש. (ובסברת התקנה י"ל כגרי"ד הנ"ל או כביאור אחר).

הלבוש כתב לבאר ברמב"ם, דאתי ספק עשה של קריאת שמע, ודחי ספק לא תעשה של "לא תשא" שיש בברכות ק"ש.

יש מפרשים ופוסקים שהביאו עוד ראיות מגוף הסוגיא, מסוגיות אחרות, ומהירושלמי, וכתבו סברות שונות בטעם הדין, ואכמ"ל. וכעת יש לבאר את הנ"מ בין השיטות והביאורים.

והנה מבואר, דלסברת הפר"ח וסיעתו, בכל מצוות עשה דאיכא חזקת חיוב, ומסופק אם קיים המצווה או לא, כגון אם נטל לולב או תקע בשופר או פדה את בנו או הטביל כליו, יש לו לחזור ולקיים את המצווה עם הברכה. אכן לשאר

ברכות השבח שאף אם יחזור עליהם אין בהם שום חשש ד"לא תשא". וכ"ד אחרונים רבים.

בספר מעין חכמה כתב דטעם הרשב"א ברמב"ם הוא, דיש לחזור גם על הברכות כדי להוכיח שקורא ק"ש לשם מצווה, ולא כקורא בתורה בעלמא.

בספר זכרון מנחם וסיעתו כתבו לבאר דטעם הרשב"א ברמב"ם הוא, דקבלת עול מלכות שמים הוא עניין חשוב וחמור, ולכן ראו חכמים להחמיר בהם, ולחזור ולקרוא את שמע כראוי, דהיינו גם עם הברכות.

החת"ס וסיעתו כתבו דטעם הרשב"א ברמב"ם הוא, דאם לא יחזור גם על הברכות ורק על הק"ש, הוי זילזול לברכות דרבנן, ולכן תיקנו לחזור גם על הברכות.

הגרי"ד סולוביצ'יק כתב לבאר ברשב"א כביאור הרמב"ם, דשאני ברכות ק"ש שהם ממש כעניין ק"ש עצמה, מצד נוסחם תוכנם ומהותם, וכדי שיקבל עליו עול מלכות שמים שלמה, תיקנו חכמים לחזור גם עליהם.

הלח"מ (בהלכות מגילה) והגר"א וסיעתם כתבו לבאר, דהרמב"ם מעולם לא כתב לחזור על הברכות, אלא רק במקום שבודאי לא בירך אותם, אך במסופק על הק"ש וגם על הברכות, אה"נ דאינו חוזר לברכה. (אמנם הגר"א עצמו נסוג מפירושו זה, וכמה אחרונים כתבו שא"א לפרש כן ברמב"ם).

גם עליה, וכדעת המג"א (קפ"ד סק"ז) וסיעתו. ואפשר שה"ה לכל ברכות המצוות. אכן יתכן ויש לחלק בזה. (ועיי"ש בחת"ס לגבי ברכת המרור).

ועוד נ"מ, לסברת העולת תמיד וסיעתו, נראה דכל מצוות עשה שתיקנו עליה ברכת השבח, המסופק אם קיימה או לא, יחזור גם על הברכה.

הביאורים והשיטות, אין לחלק בזה, ולעולם לא יברך. ונראה דלעניין מעשה, הדרינן לכלל סב"ל. וכ"פ מו"ר מרן הראש"ל זצ"ל, בספר חזו"ע טו"ב וברכות (עמ' ר"כ רכ"ד).

עוד נ"מ, לפי הסבר החת"ס שתיקנו לחזור כדי שלא לזלזל במצווה דרבנן, נראה דה"ה לברכה רביעית של ברכת המזון, שהמסופק אם בירך, יחזור

